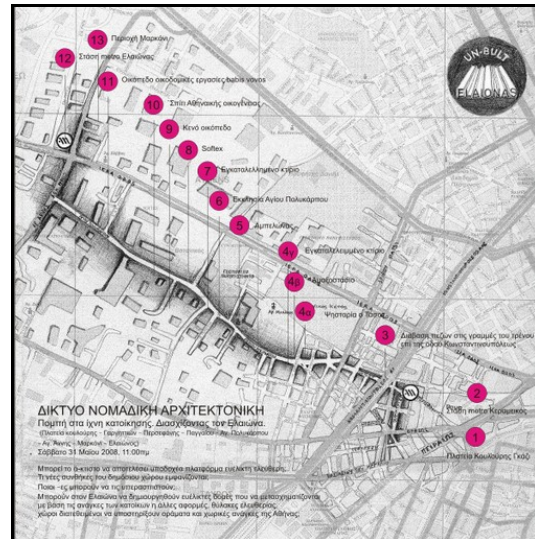

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ - ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.) "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ"

Σύγχρονη αστική ανάπτυξη και κοινωνική πρακτική *Το παράδειγμα του Ελαιώνα Αττικής*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ
Ηλ. Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών

Μεταπτυχιακή Εργασία η οποία υποβάλλεται
για μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων
για το Διεπιστημονικό - Διατμηματικό
Δίπλωμα Ειδίκευσης
του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Πολυτεχνείου
"Περιβάλλον και Ανάπτυξη"

Αθήνα, Δεκέμβριος 2009

Περιβάλλον
και
Ανάπτυξη

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ - ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.) "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ"

Σύγχρονη αστική ανάπτυξη και κοινωνική πρακτική *Το παράδειγμα του Ελαιώνα Αττικής*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ

Ηλ. Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών Ε.Μ.Π.

Μεταπτυχιακή Εργασία η οποία υποβάλλεται
για μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων
για το Διεπιστημονικό - Διατμηματικό
Δίπλωμα Ειδίκευσης
του Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ.Πολυτεχνείου
"Περιβάλλον και Ανάπτυξη"

Επιβλέπων: **Ι. ΣΑΓΓΙΑΣ,**

**Επίκουρος καθηγητής Τομέα Γεωγραφίας και
Αστικού Σχεδιασμού, Σχολή Αγρονόμων -
Τοπογράφων Μηχανικών, Ε.Μ.Π.**

**Περιβάλλον
και
Ανάπτυξη**

Αθήνα, Δεκέμβριος 2009

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

**ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ - ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.) «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**«Σύγχρονη αστική ανάπτυξη και κοινωνική πρακτική
Το παράδειγμα του Ελαιώνα Αττικής»**

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΒΕΛΕΓΡΑΚΗΣ

Η παρούσα διπλωματική εξετάστηκε επιτυχώς.

Η τριμελής επιτροπή

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

.....
Ιωάννης Σαγιάς
Επίκουρος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

.....
Ελίζα Παναγιωτάτου
Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

.....
Άγγελος Σιόλας
Καθηγητής Ε.Μ.Π.

..

Αθήνα, 2010

.....
Γεώργιος Κ. Βελεγράκης

Διπλωματούχος Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Μηχανικός Υπολογιστών Ε.Μ.Π.,

Μεταπτυχιακός Φοιτητής ΔΠΜΣ «Περιβάλλον και Ανάπτυξη»

Copyright © Γεώργιος Κ. Βελεγράκης. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Πρόλογος

«Στην άκρη-άκρη της μικής επαρχιακής πόλης, ακριβώς εκεί που έστριβε δεξιά ο δημόσιος δρόμος, άρχιζε απ' τα αριστερά το κατηφορικό μονοπάτι προς το ποτάμι. Οι υποψήφιοι δήμαρχοι το 'χανε πάντα στο πρόγραμμα τους να φτιάξουν επιτέλους ένα δρόμο της προκοπής εκεί πέρα, που δε θα 'τανε και παραπάνω από τριακόσια-τετρακόσια μέτρα από την πόλη έως εκεί. Αθετούσανε πάντα τις υποσχέσεις που δίνανε πριν βγούνε, κι οι πολίτες θυμώνανε και ψήφιζαν άλλον γιατί το θέλανε πάρα πολύ να τους φτιάξουν αυτόν το δρόμο. Η ποταμιά δεν ήταν για αυτούς ένας τόπος εξοχικός... Το ένιωθαν τόσο πολύ στενά συνδεδεμένο με την πόλη και τη ζωή της – έναν τόπο γεμάτο από τις αναμνήσεις τους, γεμάτο από την ίδια τους τη ζωή.»

Δημήτρης Χατζής, « Ο Τάφος» στο «Το τέλος της μικής μας πόλης»

Αυτό που με ώθησε στην πραγματοποίηση της παρούσας μελέτης είναι η γοητεία που μου ασκεί η έννοια του χώρου, περισσότερο δε αυτή του δομημένου περιβάλλοντος, ακόμη βαθύτερα η έννοια της πόλης και η μορφή που αυτή πήρε μετά τη βιομηχανική επανάσταση και τέλος η εξέλιξη της μέχρι τη σημερινή παγκόσμια μητρόπολη και τις πόλεις τους νεοφιλελευθερισμού. Γιατί ο άνθρωπος και οι ανθρώπινες κοινωνίες στην ανάγκη τους να «δαμάσουν τους θεούς και τη φύση» δομούν τον χώρο γύρω τους κατά αυτόν τον τρόπο; Πως συνδεόμαστε με την πόλη και πως την βιώνουμε καθημερινά εμείς οι κάτοικοι της; Αντιλαμβανόμαστε τις χωρικές αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτή; Μπορούμε να τις δούμε ως αιτία αλλά πολύ περισσότερο ως συνέπεια μεταβολών των κοινωνικών τάξεων εντός αυτής και συγκρούσεων μεταξύ τους; Αυτά τα ερωτήματα είναι που αποτέλεσαν το πρώτο κέντρισμα μου για το ζήτημα που μελετώ παρακάτω και η προσπάθεια απάντησης τους έθεσε και τις αρχικές υποθέσεις εργασίας.

Βασικό μεθοδολογικό υπόβαθρο στην όλη προσπάθεια αποτέλεσε και αποτελεί η διαπίστωση - διατύπωση του Lefebvre (2007) περί διάκρισης μεταξύ της πόλης και του

αστικού που δεν πρέπει να συγγέονται εννοιολογικά αλλά ούτε και να αποσυνδέονται πλήρως. Από τη μία το αστικό είναι μια πραγματικότητα κοινωνική που συντίθεται από τις σχέσεις τις οποίες η σκέψη οφείλει να συλλάβει, να παράγει ή να αναπαράγει και από την άλλη η πόλη είναι μια πραγματικότητα παρούσα, άμεση, ένα αρχιτεκτονικό δεδομένο. Τα δύο όμως τέμνονται σε πολλά σημεία καθώς το αστικό –ή η ζωή της πόλης αν προτιμάτε- δεν μπορεί να ξεφεύγει από μια βάση πρακτικό-αισθητή, από μια μορφολογία, δηλαδή την πόλη.

Το δεύτερο εξίσου ισχυρό ερέθισμα αποτελούν τα κοινωνικά κινήματα της πόλης, δηλαδή κατά τον Castells (1980):

συστήματα με αντιφατικές κοινωνικές πρακτικές, που αμφισβητούν την κατεστημένη τάξη ξεκινώντας από τις ιδιαίτερες αντιφάσεις της προβληματικής της πόλης (problematique urbaine).

Δεν θα επιμείνω σε αυτό το σημείο στην ανάλυση του παραπάνω ορισμού, στην ιδιαίτερη μελέτη των προεκτάσεων που περιέχει ή σε συγκεκριμένα παραδείγματα για την εξήγηση του καθώς αφιερώνω ιδιαίτερο κεφάλαιο παρακάτω. Μάλιστα εκεί προσπαθώ με βάση τον παραπάνω ορισμό –και κυρίως με βάση το τι εννοούμε ως προβληματική της πόλης- να τοποθετηθώ στο κατά πόσο η κοινωνική πρακτική στο συγκεκριμένο πεδίο και παράδειγμα μελέτης, αποτελεί ένα κοινωνικό κίνημα της πόλης ή όχι. Εκ προοιμίου όμως οφείλω να τοποθετήσω την προβληματική μου γύρω από τα κοινωνικά κινήματα της πόλης στην προσπάθεια απάντησης δύο συγκεκριμένων ερωτημάτων: α) Τα κινήματα αυτά μπορούν να ενσωματωθούν στην λογική της σύγχρονης αστικής ανάπτυξης; Μπορούν δηλαδή να ικανοποιηθούν τα αιτήματα που θέτουν ταυτόχρονα με την ικανοποίηση των χωρικών διεκδικήσεων του κεφαλαίου; β) Εντάσσονται ή όχι τα κινήματα αυτά, ανεξάρτητα από την συνειδητή επιλογή για αυτό όσων μετέχουν, στην ταξική πάλη και στην προσπάθεια μετασχηματισμού της κοινωνίας και αν ναι με ποιον τρόπο; Και τα δύο ερωτήματα καταλήγουν τελικά στο ζήτημα της ταξικής πάλης στο χωρικό και κοινωνικό επίπεδο της πόλης. (βλ. προηγούμενη αναφορά στο Lefebvre περί πόλης και αστικού). Η τριβή μου με το ζήτημα, η μελέτη ερευνών και πορισμάτων συγκεκριμένων κοινωνικών επιστημόνων και πολύ περισσότερο η εύρεση ζωντανών αλλά και ιστορικών παραδειγμάτων λαϊκών κινητοποιήσεων για τα προβλήματα της πόλης με οδηγούν να απαντήσω αρνητικά στο

πρώτο ερώτημα και θετικά στο δεύτερο. Επιστρέφοντας, λοιπόν, στον Castells υποστηρίζω τη θέση του –φυσικά καλούμαι και να την αποδείξω παρακάτω– ότι (Castells, 1980):

Τα κοινωνικά κινήματα της πόλης είναι ιδιαίτερες ιστορικές εκφράσεις μιας διαδικασίας ταυτόχρονα γενικής και σύνθετης: της διαδικασίας με την οποία ο ταξικός αγώνας και τα προβλήματα της πόλης συνδέονται στενά, αναπτύσσοντας καινούριες κοινωνικές αντιφάσεις που βρίσκονται στο επίκεντρο της καθημερινής μας ζωής.

Τα γενικά αυτά θέματα συγκεκριμενοποιούνται χωροχρονικά. Η μελέτη μου αφορά την Αθήνα του σήμερα, την Αθήνα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, την Αθήνα της πρώιμης μεταολυμπιακής περιόδου, την Αθήνα που έχει υποστεί βίαιες αλλαγές τα τελευταία χρόνια στην προσπάθεια της κρατικής και οικονομικής εξουσίας να την εντάξουν μεταξύ των νέων, παγκόσμιων και ανταγωνιστικών μεταξύ τους μητροπόλεων. Την Αθήνα όμως και των εκατοντάδων τοπικών κινήματων, την Αθήνα των προσπαθειών ανακατάληψης του δημόσιου και κοινωνικού χώρου, την Αθήνα ως χώρο φιλοξενίας και διεκδίκησης των γενικευμένων κοινωνικών κινήματων της τελευταίας περιόδου από το αντιπαγκοσμιοποιητικό του 2006 μέχρι το εκπαιδευτικό του 2007 και την νεολαιίστικη, κοινωνική εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008. Η μελέτη μιας συγκεκριμένης γειτονιάς της Αθήνας, του Ελαιώνα γίνεται ακριβώς γιατί σε αυτή αποτυπώνονται σήμερα όλα τα παραπάνω. Η αντίδραση των κατοίκων της περιοχής αλλά και ευρύτερα Αθηναίων, στην προσπάθεια δημιουργίας νέου γηπέδου και εμπορικού κέντρου εκεί φέρνει στην επιφάνεια την «άλλη πόλη», το αστικό ζήτημα με τις παραγωγικές σχέσεις εντός της πόλης, τις κοινωνικές τάξεις και τα αντίθετα συμφέροντα τους. Επίσης αποδεικνύει την ύπαρξη σύγχρονων κοινωνικών κινήματων για την πόλη με τις όποιες «συγκρουσιακές» πρακτικές που περιέχουν ως μέσο πάλης.

Σε αυτό το σημείο οφείλω να παραδεχτώ ότι το εγχείρημα μου αρχικά ήταν πολύ φιλόδοξο και κατά την πορεία της μελέτης αντιμετώπισα πολλά και σύνθετα προβλήματα. Η μη επιστημονική μου ενασχόληση πρωτίτερα, στο προπτυχιακό επίπεδο των σπουδών μου, με ζητήματα πολεοδομίας, αρχιτεκτονικής αλλά και κοινωνιολογίας –πόσο μάλλον αστικής κοινωνιολογίας– αποτέλεσαν τη βάση αυτών των προβλημάτων. Παρόλα αυτά ανακάλυψα αυτό το νέο πεδίο, γοητεύτηκα και συνεχίζω να γοητεύομαι

από τα ειδικά αντικείμενα του και τις πολυεπίπεδες πτυχές του και στο βαθμό που μου δόθηκε η δυνατότητα τα μελέτησα όσο καλύτερα μου επιτρεπόταν.

Στο πλαίσιο του ΔΠΜΣ «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» μου δόθηκε η δυνατότητα να εξερευνήσω νέα πεδία γνώσης, να ανακαλύψω νέες έννοιες όπως η ολιστικότητα στην αναπτυξιακή προτασεολογία και πολιτική ή η διεπιστημονικότητα και να συμπεράνω αν και με ποιο τρόπο εφαρμόζονται στην πράξη. Είναι από τα λίγα μεταπτυχιακά εκπαιδευτικά προγράμματα που στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν αναλώνονται σε μια περαιτέρω –και τις περισσότερες φορές ανούσια- τεχνική εξειδίκευση των φοιτητών/τριών αλλά θέτουν ως προτεραιότητα την κριτική προσέγγιση της γνώσης ή ακόμα και τη συμπαραγωγή της από διδάσκοντες και διδασκόμενους. Θέλω να πιστεύω ότι η παρούσα εργασία προσθέτει νέα γνώση στο σύνολο του μεταπτυχιακού προγράμματος και προσφέρει μια επιπλέον κριτική προσέγγιση και –δυστυχώς- τελική απόρριψη των άκριτων αστικών αναπτυξιακών σχεδίων που κυριαρχούν σήμερα για την Αθήνα. Η προσπάθεια μου πάντως ήταν και παραμένει αυτή.

Οφείλω επίσης να ευχαριστήσω τους καθηγητές/τριες που με βοήθησαν έμπρακτα αλλά πολύ περισσότερο με ενέπνευσαν, παρά ίσως τη συνειδητή τους επιλογή για αυτό, να ασχοληθώ με ένα εντελώς νέο επιστημονικό για εμένα πεδίο και να αναπτύξω ένα νέο, επιστημονικά αρτιότερο, μεθοδολογικά πιο δομημένο και συνολικότερα ορθότερο τρόπο σκέψης και αντίληψης της φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας γύρω μου. Αρχικά το κύριο Δημήτρη Ρόκο που μου έδωσε τη δυνατότητα να βιώσω έναν ριζοσπαστικό και επαναστατικό τρόπο διδασκαλίας και διάδρασης μεταξύ διδάσκοντος και διδασκόμενου. Συγκρουστήκαμε αρκετές φορές αλλά θα μετάνιωνα για οποιοδήποτε άλλο «κλασσικό» τρόπο μάθησης που δεν θα μου έδινε την ευκαιρία να ελέγξω την ορθότητα και τη πειθώ των ιδεών και των αντιλήψεων μου, σε συγκρουσιακή ή αρμονική συνύπαρξη με τις δικές του.

Επίσης τον κύριο Ίωνα Σαγιά και την κυρία Ελίζα Παναγιωτάτου που μου άνοιξαν τους ορίζοντες σε ένα νέο επιστημονικό πεδίο. Αν δεν τους γνώριζα δεν θα είχα την ευκαιρία να μελετήσω το προσωπικό τους επιστημονικό έργο αλλά και να γνωρίσω και «συνομιλήσω» με τους Henri Lefebvre, Manuel Castells, Anatole Kopp, Max Webber, Guy Burgel, Ρομπέρ Ζολί, David Harvey, E. Burgess και τόσους άλλους που αυτοί μου

προτοσύστησαν και από τους οποίους έμαθα να αναζητώ το αστικό ζήτημα μέσα στην πόλη.

Τέλος θέλω να αφιερώσω την εργασία στους γονείς μου και σε όλους όσους με ανέχτηκαν κατά τη περίοδο ολοκλήρωσής της.

Γεώργιος Κ. Βελεγράκης
Αθήνα, Δεκέμβριος 2009

Πίνακας Περιεχομένων

1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	18
1.1	ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	18
1.2	ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	20
1.3	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	22
2	ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ NEW METROPOLITAN MAINSTREAM	24
2.1	Η (ΕΠΑΝΑ)ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ.....	24
2.2	ΤΟΠΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	25
3	ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ: Ο ΕΛΑΙΩΝΑΣ ΑΤΤΙΚΗΣ.....	28
3.1	ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	28
3.2	ΣΥΝΤΟΜΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ.....	30
3.3	ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΩΝ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ.....	31
3.4	ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	35
3.4.1	<i>Δημογραφικά /πληθυσμιακά χαρακτηριστικά.....</i>	<i>35</i>
3.4.2	<i>Κοινωνικά/ποιοτικά χαρακτηριστικά πληθυσμού</i>	<i>37</i>
3.4.3	<i>Οικονομικά χαρακτηριστικά πληθυσμού.....</i>	<i>40</i>
3.4.4	<i>Χρήσεις γης και κτιρίων</i>	<i>44</i>
3.4.5	<i>Αστικό περιβάλλον</i>	<i>45</i>
4	ΤΟ ΝΕΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟ ΠΡΟΤΖΕΚΤ ΣΤΟΝ ΕΛΑΙΩΝΑ: «ΑΝΑΠΛΑΣΗ» Η ΤΣΙΜΕΝΤΟΠΟΙΗΣΗ;.....	48
4.1	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ «ΔΙΠΛΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ».....	48
4.2	ΣΤΟΧΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ «ΔΙΠΛΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ»: ΤΙ ΚΡΥΒΕΤΑΙ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΛΕΞΕΙΣ..	52
4.3	ΠΟΙΑ ΤΑ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ;.....	56
5	ΤΙ ΣΥΜΒΑΙΝΕΙ ΑΠΟ ΠΛΕΥΡΑΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ;.....	58
5.1	ΤΟ ΕΠΙΔΙΚΟ	58
5.2	ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ	59
5.3	Η ΜΕΘΟΔΕΥΣΗ	61
6	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ.....	66
6.1	ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΕΙΣ.....	66
6.2	Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ «ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ»	69
6.3	Η «ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ» ΩΣ ΕΝΑ ΣΥΝΕΠΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ.....	78
7	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	82
7.1	ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ-ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	82
8	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	90

Κατάλογος Πινάκων

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	35
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	37
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: ΞΕΝΟΙ ΥΠΗΚΟΟΙ ΣΤΟΝ ΕΛΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥΣ ΑΝΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΜΕΑ (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	40

Κατάλογος Σχημάτων

ΣΧΗΜΑ 3.1: ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΝΙΜΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1991 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	38
ΣΧΗΜΑ 3.2: ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΝΙΜΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	38
ΣΧΗΜΑ 3.3: ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008)	39
ΣΧΗΜΑ 3.4: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008).....	41
ΣΧΗΜΑ 3.5: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΚΛΑΔΟ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008).....	42
ΣΧΗΜΑ 3.6: ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΑΝΑ ΚΛΑΔΟ ΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008).....	43
ΣΧΗΜΑ 3.7: ΜΟΝΙΜΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 2001 (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008).....	43
ΣΧΗΜΑ 6.1: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩ ΕΝΟΣ ΑΓΩΝΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ (CASTELLS, 1980).....	81

Κατάλογος Εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 3.1: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ "ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ" (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007)	28
ΕΙΚΟΝΑ 3.2: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ "ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ" (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007)	29
ΕΙΚΟΝΑ 3.3: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΗ "ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ" (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007)	29
ΕΙΚΟΝΑ 3.4: ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ ΣΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ.....	29
ΕΙΚΟΝΑ 3.5: Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ ΚΑΤΑΝΕΜΗΜΕΝΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΕΝΤΕ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ (ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, 2008).....	36
ΕΙΚΟΝΑ 3.6.: ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΑΝΟΙΚΤΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΠΟΛΗ, 2006).....	44
ΕΙΚΟΝΑ 3.8: ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007).....	46
ΕΙΚΟΝΑ 3.9: ΚΑΤΑΥΛΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007).....	46
ΕΙΚΟΝΑ 3.10: ΠΡΟΧΕΙΡΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ ΑΠΟΡΡΙΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007).....	47
ΕΙΚΟΝΑ 4.1: ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΣΤΕΓΑΣΗΣ ΤΟΥ ΓΗΠΕΔΟΥ (ΣΑΚΚΗΣ, 2006)	49
ΕΙΚΟΝΑ 4.2: ΔΟΥΦΟΡΙΚΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΩΝ 250 ΣΤΡΕΜΜΑΤΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΑΙΩΝΑ ΟΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007)	50
ΕΙΚΟΝΑ 4.3: ΜΑΚΕΤΑ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΓΗΠΕΔΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΟΗΘΗΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ (ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΩΝΑ, 2007).....	51

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται, στο ευρύτερο πεδίο, με το ζήτημα της αστικής ανάπτυξης των τελευταίων χρόνων στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας. Γίνεται μια προσπάθεια μελέτης τόσο της στρατηγικής, των τάσεων, των ειδικών πολιτικών και μέτρων που παίρνονται όσο και των εμπλεκόμενων φορέων και των επιλογών τους. Η μελέτη αυτή είναι σύντομη και αφορά πολύ περισσότερο την Αθήνα κατά την τελευταία περίοδο, δηλαδή από την περίοδο προετοιμασίας των ολυμπιακών αγώνων του 2004 και μετά οπότε και γίνονται εμφανέστερες κάποιες τάσεις που έχουν να κάνουν με την πολιτική γης εντός της πόλης.

Το ειδικό χωρικό πεδίο της μελέτης είναι ο Ελαιώνας Αττικής καθώς σε αυτή την περιοχή και με αφορμή την ανάγκη κατασκευής ενός νέου μεγάλου ποδοσφαιρικού γηπέδου βρίσκουν εφαρμογή και έκφραση όλες αυτές οι σύγχρονες πολιτικές για την πόλη της Αθήνας. Στην εργασία γίνεται μια οικονομική και κοινωνική χαρτογράφηση της περιοχής σε τέτοιο αναλυτικό βαθμό που να βοηθάει τη μελέτη του ειδικού φαινομένου και να βοηθάει στην απάντηση ερωτημάτων όπως «Γιατί επιλέγεται η συγκεκριμένη περιοχή για τέτοιου είδους και μεγέθους έργα;», «Ποιες αλλαγές εκτιμάται ότι θα προκαλέσουν τα έργα στην περιοχή;», «Ποιες εκτιμώνται ότι θα είναι οι αντιδράσεις των κατοίκων;». Ταυτόχρονα μελετώνται κατά το δυνατόν αναλυτικότερα τα εμπλεκόμενα μέρη στα αναπτυξιακά έργα που σχηματοποιούνται σε τρεις ομάδες: κατασκευαστικό κεφάλαιο, κρατική και δημοτική αρχή, κάτοικοι της περιοχής. Οι δύο πρώτες ομάδες αν και έχουν διαφορετικά συμφέροντα εκφράζονται ενιαία καθώς υποστηρίζουν τα έργα στην περιοχή, ενώ οι κάτοικοι και ευρύτεροι φορείς αντιδρούν και αναπτύσσουν δικιά τους αναπτυξιακή προτασεολογία. Η εργασία μελετάει αυτές τις ομάδες, τις διεκδικήσεις και την πρακτική τους ενώ στέκεται περισσότερο στην πλευρά των κατοίκων σε μια προσπάθεια μελέτης του φαινομένου «αστικό κίνημα για την πόλη» και πώς αυτό επηρεάζει την ανάπτυξη της πόλης σήμερα.

Στο τέλος της εργασίας παρατίθενται οι διαπιστώσεις που προέκυψαν με την ολοκλήρωση της μελέτης, ενώ γίνεται και μια προσπάθεια γενίκευσης προς μια κατεύθυνση δημιουργίας ενός στοιχειώδους θεωρητικού πλαισίου για την αστική ανάπτυξη σήμερα.

Λέξεις κλειδιά: Αστική ανάπτυξη, New Metropolitan Mainstream, gentrification, κοινωνική πρακτική, αστικό κοινωνικό κίνημα, αστικός κοινωνικός αγώνας

Summary

This thesis deals firstly with the issue of urban growth during the last years in the metropolitan area of Athens. It is an attempt to study the urban strategy, trends, specific policies and measures that are taken together with the stakeholders of this process (their opinion, demands, goals and struggles). This part is short both in volume and time and is concentrated on Athens during the very last period (from the run of the Olympic Games of 2004 and then). This is the period in which some trends that have to do with the policy of land within the city have become more apparent and crucial.

The specific area of the study is the region of Elaionas in Athens. This area becomes crucial for the study since in response to the need for the construction of a new big stadium, all these modern policies for the city of Athens are applying there. The study offers an economic and social mapping of the region at a detailed level in order to analyse the phenomenon and answer questions like "Why is the particular area chosen for such a projects?", "What changes is estimated to create the project in the region?," "What are the reactions of the people in the area?". At the same time there is a detailed study of the groups involved in the development projects formatted into three groups: construction capital, state and local authorities and the residents of the area. The first two groups, although they have different interests express as a single, supporting the project in the region, while residents react against.

Towards the end the findings of the study are presented in an attempt to generalize and create a basic conceptual framework for urban development today.

Keywords: Urban growth, New Metropolitan Mainstream, gentrification, social practice, urban social movement, urban social struggle

1 *Εισαγωγή*

«Είναι ένας τύπος χοντρός και λαίμαργος που του αρέσει να περνά στη σούβλα του τις ανθρώπινες ψυχές, χαίρεται για λίγο με σφυρίγματα και ξεσπάσματα, με το να βλέπει τις λαμπερές σταγόνες να κυλάνε στη φωτιά και να μαζεύονται κάτω, αυτός ο χοντρός τύπος είναι η πόλη»

Βελμίρ Χλέμπνικοφ στο Πάολο Νόρι, «Το ατιμόπλοιο του μοντερνισμού»

1.1 Αντικείμενο της μελέτης και υποθέσεις εργασίας

Μπορεί το ζήτημα της πόλης, να παρουσιάζει ιδιαίτερο μελετητικό και επιστημονικό ενδιαφέρον, παράλληλα όμως θέτει εκ φύσεως και πολλές δυσκολίες. Πριν από όλα η δυσκολία έγκειται ακριβώς στο να οριστεί το αστικό και πολύ περισσότερο η προβληματική που εισάγει. Υπάρχουν παγίδες ευκολιών ως προς τον τρόπο ορισμού: Από τη μία να τεθεί πως οτιδήποτε συμβαίνει μέσα στα όρια της πόλης αποτελεί την αστική προβληματική, κάτι που όμως όπως σημειώνει και ο Castells δεν αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα αυτών των προβλημάτων και καθώς η αστικοποίηση διεκρύνεται ο όρος γίνεται πολύ γενικός και επομένως άχρηστος. Από την άλλη να θεωρηθεί ότι δεν υπάρχει καθόλου η αστική προβληματική καθώς τα πάντα μελετούνται από την κοινωνιολογία, κάτι που όμως δεν αναγνωρίζει την «αυτονομία» των πόλεων κοινωνιολογικά και τις σημαντικότερες συνέπειες που έχουν στις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων εντός τους. Όπως σημειώνει και πάλι ο Castells περί αστικής προβληματικής (1980):

πρόκειται για μια ολόκληρη σειρά γεγονότων και καταστάσεων της καθημερινής ζωής, των οποίων η εξέλιξη και τα χαρακτηριστικά εξαρτώνται στενά από τη γενική κοινωνική οργάνωση.

Στην πραγματικότητα –και όπως θα αναλυθεί ειδικότερα στο κεφάλαιο 6- η αστική προβληματική έχει να κάνει ως επί των πλείστων με τη δημιουργία του κοινωνικού εξοπλισμού, την πρόσβαση σε αυτόν και τη διαχείριση της συλλογικής κατανάλωσης αυτού από πλευράς οργανωμένης εξουσίας.

Βέβαια, ξεφεύγει από τα όρια και τις προσδοκίες της παρούσας μελέτης μια ενδελεχής ανάλυση για τη σύγχρονη πόλη ή για τα αστικά φαινόμενα σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Ούτε καν για την ίδια την Αθήνα που αποτελεί σε ένα βαθμό την εξειδίκευση της μελέτης. Η εργασία μπορεί να ορίζεται χωροχρονικά στην Αθήνα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα, την Αθήνα της πρώιμης μεταολυμπιακής περιόδου αλλά δεν τη μελετάει στο

σύνολο της. Παρόλα αυτά ακολουθείται σε πολλά σημεία λογική γενίκευσης τόσο στο ευρύτερο μητροπολιτικό κέντρο της Αθήνας/Αττικής όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο –στο επίπεδο δηλαδή των σύγχρονων μητροπόλεων του καπιταλισμού. Αυτό γίνεται σε μια προσπάθεια, σε μια αφετηρία δημιουργίας θεωρητικού πλαισίου. Αξίζει όμως μια παρατήρηση: Όπως πολύ εύστοχα παρατήρησε ο Lefebvre (2007):

ο όρος αστική κοινωνία δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιαδήποτε πόλη ή ιστορική πόλη» παρότι πόλεις υπήρχαν από πολύ παλιά.

Η αστική κοινωνία είναι εν δυνάμει και σχηματίζεται. Παράλληλα η αστικοποίηση είναι μια τάση που εξελίσσεται. Υπό αυτό το πρίσμα και η ίδια η μελέτη της πόλης όχι μόνο στο επίπεδο της παρατήρησης αλλά στο βάθος των σχέσεων και των μορφών που την δημιουργούν αλλά και προκύπτουν από αυτή, είναι εν εξελίξει. Αυτοματισμοί που συνδέουν την πόλη αποκλειστικά με την περίοδο της εκβιομηχάνισης και άρα περιορίζουν την μελέτη της, στη μελέτη της εκβιομηχάνισης είναι μάλλον ξεπερασμένες. Αυτό αναφέρεται για να κατανοηθεί ότι και στην παρούσα εργασία αντιμετωπίζεται αυτό το πρόβλημα στο επίπεδο του θεωρητικού πλαισίου.

Ειδικός σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη μιας πτυχής της σύγχρονης, αστικής ανάπτυξης που έχει να κάνει με τη κατασκευή «έργων ναυαρχίδων ιδιωτικής εκμετάλλευσης»¹ εντός του αστικού ιστού, την ιδιωτική εκμετάλλευση της γης γύρω από αυτά και τη χρήση τους από την πλευρά της πολιτείας ως πόλους «ανάπτυξης» και αναβάθμισης της συνορεύουσας με τα έργα περιοχής. Περίπτωση μελέτης αποτελεί η περιοχή του Ελαιώνα Αττικής καθώς εκεί διεκδικείται μια περιοχή για την κατασκευή μεγάλων αθλητικών ψυχαγωγικών και εμπορικών εγκαταστάσεων και μέσω αυτών επιχειρείται αναδιάρθρωση -π.χ. αλλαγή χρήσεων γης- του συνολικότερου χώρου.

Στην μελέτη το φαινόμενο αυτό νοείται ως μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της αστικής ανάπτυξης καθώς αποτελεί τον κυρίαρχο τρόπο τα τελευταία χρόνια για την «αναβάθμιση» διαφόρων «υποβαθμισμένων» περιοχών στο μητροπολιτικό κέντρο της Αττικής. Ταυτόχρονα σε συνδυασμό με άλλες πολιτικές επιλογές, αποτελεί τον κατεξοχήν τρόπο για την είσοδο της Αθήνας σε έναν παγκόσμιο ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων καπιταλιστικών πόλεων. Όλα αυτά όμως θα αναλυθούν στο κεφάλαιο 2. Μια επισήμανση όμως οφείλεται εξ αρχής: Είναι προφανές ότι αυτή η έννοια «ανάπτυξης» καταλήγει απλά στην ευρύτερη αναδιάρθρωση της περιοχής, και μάλιστα με «βίαιο» τρόπο ως προς τον τοπικό πληθυσμό που κατοικεί αυτές τις «υποβαθμισμένες» περιοχές. Συνεπώς και για την περιοχή μελέτης, θεωρείται –ως μια εκ των υποθέσεων εργασίας- ότι η κατασκευή όλων αυτών των μεγάλων κέντρων δεν θα οδηγήσει στην αναβάθμιση ή την ανάπτυξη της περιοχής. Θα οδηγήσει σε μια «ανάπτυξη» όπου τον πρώτο λόγο θα έχει το ιδιωτικό κεφάλαιο -και κατά συνέπεια όλες οι ενέργειες χωρικής διεύρυνσης του- και δεν θα έχει άμεση σχέση με τις ανάγκες των κατοίκων.

Αν σχηματικά τοποθετηθεί η κρατική/δημοτική εξουσία και το κεφάλαιο στην μια άκρη ενός δίπολου, τότε στον έτερο πόλο θα πρέπει να τοποθετηθεί η κοινωνική πρακτική -βλ. κεφάλαιο 6- που ολοκληρώνει και την προβληματική του θέματος. Ως κοινωνική πρακτική νοούνται εκείνες οι κινήσεις των κατοίκων της περιοχής αλλά και ευρύτερα, που θέτουν εαυτούς

¹ Παρατίθεται ορισμός των εννοιών που χρησιμοποιούνται σε παρακάτω παράγραφο.

ενάντια στη θέση της δημοτικής αρχής και των επιχειρηματιών για τα συγκεκριμένα κατασκευαστικά έργα. Το μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων συγκροτούνται υπό μια επιτροπή με την ονομασία «Επιτροπή για τη διάσωση του Ελαιώνα» και κινούνται με ένδικα μέσα αλλά και με συγκεκριμένες ενέργειες «ανυπακοής» και σύγκρουσης ενάντια στην αναβάθμιση της περιοχής υπό αυτό το πλαίσιο. Επιδιώκουν τη μη κατασκευή του γηπέδου -αλλά κυρίως των γύρω σε αυτών λειτουργιών- αντιστέκονται στην τσιμεντοποίηση του τώρα ελεύθερου χώρου και αιτούνται τη δημιουργία χώρου υψηλού πρασίνου στο μεγαλύτερο κομμάτι του Ελαιώνα.

Σημαντικό σημείο στη μελέτη είναι η ανάδειξη αυτού ακριβώς του δίπολου: Από τη μία μεριά έχουμε την κρατική εξουσία και τους επενδυτές –κεφάλαιο- και από την άλλη τους κάτοικους και τις ευρύτερες κινήσεις πολιτών που αντιδρούν -κοινωνική πρακτική. Ακολουθώντας αυτό το «σχήμα», συνεπώς, σημειώνεται ότι οι όποιες συνέπειες των έργων δεν υπολογίζονται αυτόνομα αλλά πάντα υπό το πρίσμα της κοινωνικής πρακτικής των κατοίκων. Τίθεται ως προτεραιότητες εκείνα τα στοιχεία που οι κάτοικοι μέσω των δικών τους προτάσεων υπογραμμίζουν.

Τέλος στην προσπάθεια γενίκευσης τίθενται τα ερωτήματα: Ποια είναι τα στοιχεία που συνθέτουν τη σύγχρονη ανάπτυξη της Αθήνας; Ποια είναι εκείνα τα κοινωνικά μέρη που εμπλέκονται, υποστηρίζοντας ποιες θέσει και εφαρμόζοντας ποια πρακτική; Ποιες νέες κοινωνικές μορφές και σχέσεις δημιουργούνται; Τελικά με ποιο τρόπο εισέρχεται ή προσπαθεί να εισέλθει η Αθήνα στο παγκόσμιο ανταγωνιστικό πλαίσιο των πόλεων; Στόχος είναι να διερευνηθούν πιθανές απαντήσεις σε όλα τα παραπάνω καθώς εξελίσσεται η ίδια η μελέτη. Παράλληλα ως κρατηθεί αυτό που ο Lefebvre υπογραμμίζει και αποτελεί υπόβαθρο στην προσπάθεια να διερευνηθεί το ζήτημα στο εύρος των κοινωνικών και οικονομικών -κυρίως- πτυχών που θέτει (Lefebvre, 2007):

Η πείρα και η ιστορία μας μαθαίνουν ότι δεν υπάρχει δημιουργία κοινωνικών μορφών και κοινωνικών σχέσεων χωρίς τη δημιουργία ενός ιδιοποιημένου χώρου.

1.2 Εννοιολογικό πλαίσιο

Στη μελέτη χρησιμοποιούνται μια σειρά από έννοιες που θεωρούνται βασικές για την προσέγγιση του ζητήματος. Παρόλα αυτά δεν παρατίθεται ο ορισμός τους εξ αρχής –δηλαδή στην παρούσα παράγραφο- αλλά επιλέγεται να παρουσιάζονται σταδιακά καθώς και η ίδια η μελέτη αναπτύσσεται στο σύνολο της. Κατά αυτό τον τρόπο θεωρείται ότι κατανοείται καλύτερα η κάθε έννοια ακριβώς τοποθετημένη μέσα στο πλαίσιο ανάπτυξής της και με συγκεκριμένα παραδείγματα για αυτή. Υπό αυτό το «κατά περίπτωση» πλαίσιο κατανοούνται οι έννοιες των νέων αστικών πολιτικών, του εξευγενισμού αστικών περιοχών και του New Metropolitan Mainstream –κεφάλαιο 2-, της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας των πόλεων –κεφάλαιο 2 και 4-, της κατά το Lefebvre πολεοδομίας των διοικητικών στελεχών και των εργολάβων –κεφάλαιο 4-, της εκποίησης δημόσιας γης και της σύμπλευσης κρατικής εξουσίας και κεφαλαίου για αυτήν –κεφάλαιο 4 και 5-, των κοινωνικής πρακτικής ή κοινωνικών κινήματων για την πόλη –κεφάλαιο 6. Παράλληλα με τη σε βάθος και υπό κριτική σκοπιά της κοινωνικοοικονομικής και φυσικής πραγματικότητας της περιοχής μελέτης –κεφάλαιο 3-

ορίζονται και αναλύονται όλες εκείνες οι «έννοιες» και τα στοιχεία που συνθέτουν το αστικό τοπίο του Ελαιώνα.

Επίσης υποθέτεται και μια πρώτη εξοικείωση του αναγνώστη με το αντικείμενο της πόλης και πολύ περισσότερο με όλα τα ζητήματα που συνθέτουν αυτό που ονομάζεται προβληματική της πόλης -problematique urbaine- και που αποτελεί τη βάση της παρούσας μελέτης. Σε μια πρώτη αφαίρεση θα οριζόταν η προβληματική αυτή ως ο κοινωνικός εξοπλισμός που παρέχεται στο αστικό πλαίσιο, η διαχείριση της πρόσβασης σε αυτόν και της συλλογικής κατανάλωσης του –βλ. και κεφάλαιο 6. Από εκεί και πέρα μια σειρά από έννοιες έχουν να εμπλουτίσουν την αρχική αυτή προβληματική, μελετώντας τις σύγχρονες πτυχές της αστικής ανάπτυξης και της διαχείρισης των πολλαπλών αντιφάσεων της όπως παρουσιάστηκε και παραπάνω.

Παρεκκλίνοντας ελάχιστα από τα προαναφερθέντα εξηγείται παρακάτω ένας όρος που έχει να κάνει με τα megarproject, αποτελεί σημείο σύγκρουσης για την περιοχή του Ελαιώνα και ένα από τα σημαντικά σημεία-κλειδιά για τη μελέτη και προτιμότερο είναι να οριστεί εξ αρχής καθώς δεν επαναλαμβάνεται αυτός ο ορισμός σε κάποιο άλλο σημείο της εργασίας. Δεν είναι τίποτα άλλο από τα «έργα ναυαρχίδες ιδιωτικής εκμετάλλευσης». Ο όρος αναφέρεται σε έργα τα οποία: α)Είναι χωρικά μεγάλου όγκου και «ορίζουν» σε μεγάλο βαθμό μια ευρύτερη περιοχή από αυτήν στην οποία τοποθετούνται. Ο μεγάλος τους όγκος δεν καλύπτει μόνο λειτουργικές ανάγκες αλλά έχει και μια σημασία επιβολής στην περιοχή, αναγνωρισιμότητας σε ένα κάποιο σημαντικό χωρικό εύρος και σαφής οριοθέτησης τους στην περιοχή. β)Είναι συνήθως πολλαπλών χρήσεων και καλύπτουν πολλά επίπεδα λειτουργιών. Περιλαμβάνουν χώρους ψυχαγωγίας -π.χ. καφετέριες, μπαρ, εστιατόρια κλπ-, χώρους άμεσης κατανάλωσης -εμπορικά μαγαζιά- και αθλητικούς χώρους δημιουργώντας ένα «πλήρη» χώρο. Κατά μία έννοια αποτελούν μια νέα μορφή κοινωνικού – δημόσιου χώρου. γ)Απαιτούν μεγάλο κεφάλαιο τόσο για τη κατασκευή τους όσο και για τη λειτουργία τους. Μεγάλα επενδυτικά σχήματα, συνήθως μετέχουν στις ομάδες εκμετάλλευσης τους τα οποία κατέχουν τις εγκαταστάσεις που κατασκευάζονται και τις νοικιάζουν σε άλλες εταιρείες ή σε ιδιώτες. δ)Σχεδιάζονται με στόχο να έχουν μια σχετικά γρήγορη απόσβεση του επενδύομένου κεφαλαίου και να έχουν οικονομική βιωσιμότητα σε βάθος χρόνου. Σχηματικά θα μπορούσε να γίνει αναφορά σε έργα που «έρχονται για να μείνουν». ε)Κατασκευάζονται και εκμεταλλεύονται από ιδιωτικές εταιρείες, όμως τυγχάνουν ευνοϊκών ρυθμίσεων από την πολιτεία. Έργα τέτοιου βεληνεκούς καθώς σχεδιάζονται σε βάθος χρόνου, εξασφαλίζουν προ κατασκευής ακόμα ότι θα ευνοούνται με διάφορα ειδικά νομοθετήματα από την κρατική εξουσία. Εξάλλου τα επενδύομενα κεφάλαια και οι κάτοχοι τους -μεγαλοκαπιταλιστές με δυνατότητα οικονομικών παρεμβάσεων στην κρατική οικονομία- «επιβάλλουν» αυτή την πρακτική. στ)Χρησιμοποιούνται ως «πόλοι ανάπτυξης» και «αναβάθμισης» της περιοχής στην οποία κατασκευάζονται από πλευράς πολιτείας. Κατά αυτή την έννοια ευρύτερες περιοχές αναδιαρθρώνονται μέσω αυτών των πόλων, οι χρήσεις γης αλλάζουν και η τυχόν υποβάθμιση συγκεκριμένων χώρων «μετριάζεται». Αυτό επιτυγχάνεται και με παράλληλα έργα υποδομών στην εγγύς των έργων περιοχή. ζ)Διαμορφώνουν νέες, πολύ υψηλότερες αξίες γης στην περιοχή. Όπως είναι αναμενόμενο -αλλά και καθώς έτσι σχεδιάζεται- η γη γειτονικά με τα έργα «παιρνει αξία» με -όχι τη μόνη- συνέπεια να επιταχύνονται οι διαδικασίες μετακίνησης πληθυσμών από και προς την περιοχή.

Στην Αττική τέτοια παραδείγματα έργων είναι το γήπεδο Καραϊσκάκη, το εμπορικό κέντρο Mall, ο ψυχαγωγικός πολυχώρος Village Park στον Αγ. Ιωάννη Ρέντη και άλλα πιο σύγχρονα

έργα ανάλογης δυναμικής. Επίσης στην περιοχή της Αττικής αυτά τα έργα συσχετίζονται σχεδόν πάντα με τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις που δημιουργήθηκαν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Διάφοροι «παροπλισμένοι» αθλητικοί χώροι έχουν ήδη μετατραπεί ή μετατρέπονται σε «έργα ναυαρχίδες ιδιωτικής εκμετάλλευσης». Αυτό φανερώνει μια όχι τυχαία εκμετάλλευση αυτών των χώρων με πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

1.3 Μεθοδολογία και οργάνωση της εργασίας

Η εργασία δομείται με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετηθεί η μελέτη της προβληματικής που μόλις προαναφέρθηκε. Αποτελείται, λοιπόν, από τα εξής μέρη τα οποία για την ακρίβεια είναι τα βήματα που ακολουθούνται για την υποστήριξη των υποθέσεων εργασίας :

Στο **1ο Κεφάλαιο**, που είναι εισαγωγικό, περιγράφεται σε γενικές γραμμές το αντικείμενο της εργασίας, οι υποθέσεις εργασίας, το αναγκαίο εννοιολογικό πλαίσιο καθώς και η μεθοδολογία που ακολουθείται κατά τη μελέτη.

Στο **2ο Κεφάλαιο** ορίζεται και περιγράφεται το New Metropolitan Mainstream –NMM- δηλαδή οι παγκόσμιες τάσεις για την ανταγωνιστικότητα μεταξύ των πόλεων διεθνώς –ή τουλάχιστον των μεγάλων αστικών κέντρων των δυτικών καπιταλιστικών κοινωνιών- και οι πανομοιότυπες στρατηγικές και πολιτικές που επιλέγουν οι τοπικές/κρατικές αρχές στην προσπάθεια τους για προσέλκυση ξένων επενδύσεων, διεθνών κεφαλαίων και εξειδικευμένου προσωπικού. Μελετάται ειδικότερα η προσαρμογή της Αθήνας σε αυτή τη νέα πραγματικότητα, οι τοπικές της ιδιαιτερότητες και οι συνέπειες αυτών των πολιτικών στον αστικό της ιστό.

Το **3ο Κεφάλαιο** αποτελεί την αναπτυξιακή χαρτογράφηση της περιοχής μελέτης, του Ελαιώνα Αττικής. Συλλέγονται, αναλύονται και (επανά)συνθέτονται τα στοιχεία που αποτελούν την οικονομική, κοινωνική και φυσική πραγματικότητά του. Τα στοιχεία είναι τέτοια σε ποιότητα και ποσότητα ώστε να παρέχουν μια σχετικά πλήρη εικόνα –αλλά όχι σε εγκυκλοπαιδικό επίπεδο- της αλληλουχίας των δράσεων στην περιοχή, των προβλημάτων και των μέχρι τώρα ενεργειών για την επίλυση τους.

Στο **4ο Κεφάλαιο** η μελέτη εξειδικεύεται στη νέα επιδιωκόμενη κατασκευαστική δραστηριότητα στην περιοχή, εντός του πλαισίου της «Διπλής Ανάπλασης». Παρουσιάζονται και αναλύονται τα έργα αυτά καθαυτά, οι στόχοι τους –δηλωμένοι και μη- καθώς και η σύνδεση των έργων με τις συνολικότερες πολιτικές ανάπλασης της Αθήνας και δει με το NMM -βλ. κεφάλαιο 2.

Στο **5ο Κεφάλαιο** παρουσιάζεται και μελετάται ο πρώτος εκ των δύο πόλων που συγκροτούνται ως προς την αστική «ανάπλαση» και «αναβάθμιση» της περιοχής του Ελαιώνα, δηλαδή το κατασκευαστικό κεφάλαιο. Στο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια εμβάθυνσης στις πρακτικές που ακολουθεί και στις αιτίες για τις θέσεις που θέτει απατώντας στα κρίσιμα ερωτήματα γιατί και πως. Γιατί επιλέγεται η συγκεκριμένη περιοχή για μια τέτοιου μεγέθους επένδυση; Θεωρείται από αυτή την πλευρά τόσο κομβικής σημασίας το έργο; Ποια στοιχεία της περιοχής την κάνουν ελκυστική για ιδιωτικές επενδύσεις; Ποια πρακτική ακολουθεί και ποια η συμφωνία με τις δημόσιες αρχές; Πως μεθοδεύεται η αναγκαία εκποίηση δημόσιας γης;

Στο **6ο Κεφάλαιο** παρουσιάζεται και αναλύεται ο έτερος πόλος, η κοινωνική πρακτική, δηλαδή οι θέσεις, οι διεκδικήσεις και η πρακτική που ακολουθούν οι κάτοικοι και ευρύτεροι φορείς για τα ζητήματα ανάπλασης της περιοχής τους, μέσω του γηπέδου και του εμπορικού κέντρου σε άμεση σύγκρουση με το κατασκευαστικό κεφάλαιο. Επίσης μελετάται κατά πόσο η συγκεκριμένη πρακτική ορίζεται ως κοινωνικό κίνημα για την πόλη με βάση τον ορισμό που δίνει ο Castells για αυτό, προκειμένου να διαμορφωθούν τα αναγκαία συμπεράσματα τόσο για την περιοχή όσο και για την πρακτική αυτή καθεαυτή.

Στο **7ο Κεφάλαιο** σε μια προσπάθεια γενίκευσης και σύνθεσης παρατίθενται οι διαπιστώσεις, οι προβληματισμοί με την ολοκλήρωση της μελέτης καθώς και οι απαντήσεις στις υποθέσεις εργασίας που τέθηκαν αρχικά.

Τέλος, στο **8ο Κεφάλαιο** παρουσιάζεται η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε κατά την διεξαγωγή της μελέτης.

Να σημειωθούν επίσης δύο σημαντικά μεθοδολογικά σημεία: α) Κατά την εκπόνηση της μελέτης δεν ακολουθείται μια αυστηρή συλλογιστική «από το ειδικό στο γενικό» ή αντίστροφα. Συνυπάρχουν και οι δύο οπτικές κάτι που συμβαίνει λόγω της φύσης του προβλήματος αλλά και καθώς θεωρείται ότι αυτή η «υβριδική» μέθοδος είναι η καταλληλότερη για να μελετηθεί εκτενώς το θέμα. Εξάλλου καθ' όλη τη μελέτη αυξάνεται ή μειώνεται ανάλογα η ζώνη¹ εκείνη της περιοχής εντός της οποίας μελετάται το πρόβλημα, δηλαδή η χωρική διάσταση της μελέτης, καθώς αυτή πρακτικά «υποδεικνύεται» από την ίδια τη φύση του ζητήματος. β) Στο μεγαλύτερο κομμάτι της μελέτης δεν γίνεται τόσο ανάλυση θεωριών για την απόδειξη των θέσεων του μελετητή. Αφετηρία, αποτελεί η ίδια η παρατήρηση της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της πόλης προσπαθώντας κάθε φορά σε δεύτερο επίπεδο να γίνει μια γενίκευση και να ερευνηθεί η αξία αυτής της παρατήρησης ως προς τη προσπάθεια δημιουργίας μιας θεωρητικής ανάλυσης.

¹ Πρακτικά η ζώνη αυτή εκτείνεται στο στενότερο της όριο στην ειδική περιοχή μελέτης που ορίζεται διοικητικά ως Ελαιώνας και στο ευρύτερο της στο σύνολο του μητροπολιτικού κέντρου της Αθήνας-Αττικής.

2

Αθήνα και New Metropolitan Mainstream

«Το να αποκτήσουμε κάποια αίσθηση του τι είναι χώρος και πως λειτουργούν οι διαφορετικές χωρικές και χωροχρονικές είναι κρίσιμο για τη δόμηση μιας διακριτής γεωγραφικής φαντασίας. Αλλά ο χώρος αποδεικνύεται μια ασυνήθιστα πολύπλοκη λέξη-κλειδί. Λειτουργεί ως μια σύνθετη λέξη και έχει πολλαπλούς προσδιορισμούς, ούτως ώστε κανένα από τα ιδιαίτερα νοήματά της δεν μπορεί να κατανοηθεί απομονωμένα από όλα τα άλλα. Αλλά αυτό ακριβώς είναι που κάνει τον όρο, ιδιαίτερα όταν συνενώνεται με το χρόνο, τόσο πλούσιο σε δυνατότητες.»

David Harvey, «Ο χώρος ως λέξη κλειδί»

2.1 Η (επανα)ανακάλυψη του αστικού

Οι παγκόσμιες πόλεις αλλάζουν. Η Αθήνα αλλάζει. Οι πόλεις –τουλάχιστον των δυτικών κοινωνιών- μέσα στο πλαίσιο ενός παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού και μιας διεγερμένης αστικοποίησης αποτελούν τους στρατηγικούς κόμβους της παγκόσμιας οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Υπό αυτό το πλαίσιο ανακαλύπτονται ξανά και επαναπροσδιορίζουν τη σημαντικότητα τους σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Είναι αυτό που μια ομάδα αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων και κοινωνικών επιστημόνων –INURA- ονομάζει «New Metropolitan Mainstream –NMM» (INURA, 2009). Αυτός ο όρος δεν αποτυπώνει τίποτα παραπάνω από τη σύγχρονη ανάπτυξη των πόλεων και τη τοποθέτηση τους στο παγκόσμιο ανταγωνιστικό καμβά. Είναι, με άλλα λόγια, η ισχυρή τάση, παγκοσμίως για την «καλή εικόνα» της πόλης και την εικόνα της ως πόλη «που πουλάει». Σε ποιους όμως πουλιέται; Σε αυτούς που είναι σε θέση να «πληρώσουν» περισσότερο. Συνεπώς οι πόλεις γίνονται χώροι διεθνών επενδύσεων και αντικείμενο αγοραπωλησιών για τους διεθνείς επενδυτές και τα ανώτερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα, οδηγώντας και σε μια αναπόφευκτη «οικονομοποίηση» και εμπορευματοποίηση της αστικής ζωής. Αυτό που παλαιότερα προσφερόταν ως κοινωνικός εξοπλισμός στο πλαίσιο της πόλης –εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια και περίθαλψη, πάρκα και δημόσιοι χώροι κοινωνικοποίησης και ψυχαγωγίας- σήμερα αποτελεί καταναλωτικό αγαθό.

Αυτές οι τάσεις επηρεάζουν τα μέγιστα τις αστικές πολιτικές και στρατηγικές για την ανάπτυξη της κάθε πόλης. Ο αναπτυσσόμενος ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων οδηγεί και στην υιοθέτηση πανομοιότυπων στρατηγικών για την προσέλκυση επενδύσεων και εξειδικευμένου προσωπικού –αυτά τα δύο στοιχεία αποτελούν με βάση τα στατιστικά στοιχεία τα κυριότερα πεδία ανταγωνισμού των πόλεων. Για παράδειγμα, αστικές αναπλάσεις και ανασυνθέσεις, γενικά χωροταξικά σχέδια, δημιουργία υποδομών για τους οικονομικούς παράγοντες,

συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα –ΣΔΙΤ-, αναβαθμίσεις διαφόρων γειτονιών τουριστικού ενδιαφέροντος, διεθνή γεγονότα κλίμακας όπως ολυμπιακοί αγώνες αποτελούν μόνο μερικές από τις επιλογές που ακολουθούν οι κρατικές και δημοτικές αρχές παγκόσμια για την «οικονομική μεγέθυνση» των πόλεων τους. Συνεπώς οι μητροπολιτικές στρατηγικές αποτελούν πλέον μια παγκόσμια τάση.

Η τάση αυτή –το NMM- έχει εμφανείς και σημαντικές συνέπειες στην ίδια την αστική ανάπτυξη αλλά και την καθημερινή ζωή εντός της πόλης. Δημιουργούνται παγκόσμια αστικά πρότυπα και όλες οι αστικές πολιτικές ευθυγραμμίζονται με αυτά. Διαδικασίες όπως ο εξευγενισμός περιοχών¹ ή οι αστικές αναπλάσεις αποκαλύπτουν ομοιότητες μεταξύ πολλών πόλεων. Ταυτόχρονα βέβαια, μεταξύ των πόλεων υπάρχουν και σημαντικές διαφοροποιήσεις υπό τις οποίες αναγκαστικά φιλτράρονται οι όποιες παγκόσμιες πολιτικές και τάσεις. Το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο κάθε πόλης δεν παύει να αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την ενσωμάτωση ή μη των προαναφερθέντων παγκόσμιων τάσεων και ακολούθως την απορρόφηση ή μη διεθνούς κλίμακας επενδύσεων.

Αυτό που μελετάται παρακάτω στο κεφάλαιο είναι ουσιαστικά η μετάφραση όλων των παραπάνω στην Αθήνα του σήμερα. Στην Αθήνα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, της μεταολυμπιακής εποχής -αλλά και της ολυμπιακής προετοιμασίας-, των εμπορικά και τουριστικά αξιοποιήσιμων αναπλάσεων, των μεγάλων έργων -megaprojects. Η ανάλυση επικεντρώνεται στην απάντηση των ερωτημάτων: Ποιες πολιτικές αξιοποιεί και αναπτύσσει η Αθήνα στην προσπάθεια εισόδου της στο παγκόσμιο ανταγωνιστικό πλαίσιο των πόλεων; Πώς τοποθετείται σε αυτό και σε σχέση με το NMM; Ποια τα τοπικά στοιχεία και οι τοπικοί παράγοντες που την διαφοροποιούν από τις άλλες πόλεις;

2.2 Τοποθετώντας το πλαίσιο

Είναι δεδομένο ότι προκειμένου να γίνει μια -έστω και σχετικά ατελής- κριτική της αστικής ανάπτυξης της Αθήνας τα τελευταία χρόνια -ουσιαστικά εντός της τελευταίας 20ετίας- είναι αναγκαίο να τοποθετηθεί τόσο το ιστορικό πλαίσιο στην παγκόσμια του διάσταση όσο και εκείνοι οι παράγοντες που ιστορικά έχουν το σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της πόλης ως έχει. Μπορεί διεθνώς να επικρατεί η τάση για μεγάλα έργα -megaprojects- πλήρως συνδεδεμένα, αλλά και κατευθυνόμενα από, την αγορά και η λογική ομογενοποίησης των πόλεων στην υποστήριξη της άποψης ότι οι συνταγές της αγοράς έχουν σίγουρα τη λύση, όμως υπάρχουν μια σειρά από τοπικούς παράγοντες που ορίζουν τελικά την τοπικοποίηση των όποιων πολιτικών

¹ Ο όρος εξευγενισμός –gentrification- εισήχθη από την κοινωνιολόγο Ruth Glass το 1964 για να προσδιορίσει αυτή την εισροή υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων σε γειτονίες ή περιοχές για να αντικαταστήσουν τον μικρομεσαίο και χαμηλού εισοδήματος πληθυσμό που ζούσε ήδη σε αυτές. Το φαινόμενο όμως αφορά στις ευρύτερες αλλαγές που υπόκεινται οι κεντρικές «υποβαθμισμένες» περιοχές αλλά ταυτόχρονα και τις τάσεις παγκοσμιοποίησης που επιδρούν στον αστικό χώρο ομογενοποιώντας ότι αταίριαστο στη νέα εποχή. Το φαινόμενο gentrification είναι ένα πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο που έχει άμεση σχέση με το δομημένο χώρο. Προυποθέτει και εν δυνάμει πολιτισμική ποιότητα δομημένου χώρου, ιστορικό υπόβαθρο, αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιεί τα χωρικά δεδομένα και το αρχιτεκτονικό δυναμικό για την προβολή της πόλης. Έχει λοιπόν άμεση σχέση με τις επενδύσεις στο χώρο, τις αναπλάσεις, την προβολή και την τουριστική αξιοποίηση (Παπασπύρου, 2008).

επιλογών. Οι πόλεις διεθνώς ανταγωνίζονται για τη προσέλκυση κεφαλαίου, μεγάλων επενδύσεων και εξειδικευμένου προσωπικού αναδεικνύοντας όμως –ή διαμορφώνοντας ανάλογα- και τα τοπικά τους στοιχεία. Την ίδια στιγμή είναι «δέσμιες» και ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων που έχουν διαμορφώσει μια συγκεκριμένη μορφή για την εκάστοτε πόλη, ένα συγκεκριμένο πρότυπο ανάπτυξης. Το ίδιο ακριβώς σημαίνει και με την Αθήνα. Υπάρχουν μια σειρά από στοιχεία που διαμορφώνουν την τοπική της ιδιαιτερότητα. Σε αυτό το σημείο ως γίνει αναφορά μόνο σε εκείνα που είναι χρήσιμα για την πορεία της μελέτης και για την κατανόηση της σημερινής κατάστασης της πρωτεύουσας.

Αρχικά τίθεται το ζήτημα του αστικού σχεδιασμού. «Όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, μεταπολεμικά ο αστικός σχεδιασμός της Αθήνας περνούσε πολύ περισσότερο από την κεντρική κρατική εξουσία παρά από τις τοπικές αρχές» (Maloutas, Sayas & Souliotis, 2009). Τόσο η ίδια η δομή του ελληνικού κράτους όσο και ιστορικά γεγονότα έδωσαν ώθηση σε αυτού του είδους τη σχεδιαστική διαδικασία. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο οι τοπικές αρχές είχαν περιορισμένη ελευθερία στην ανάπτυξη της πόλης και καλούνταν κυρίως να διαχειριστούν τα χρήματα για τοπικές αναπλάσεις ή αναβαθμίσεις που έτσι κι αλλιώς είχαν αποφασιστεί κεντρικά. Ταυτόχρονα όμως αναπτύσσονταν κατασκευαστικές επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνταν ιδιαίτερα μέσα στην πόλη. Μπορεί να μην έθεταν σχέδια για τον τρόπο ανάπτυξης της πόλης ή για τα μεγάλα έργα υποδομών αυτής, κατασκεύαζαν όμως μαζικά κυρίως πολυκατοικίες που χρησιμοποιούνταν τόσο για στέγαση γραφείων και επιχειρήσεων όσο και ως κατοικίες. Λειτουργώντας κυρίως με τη διαδικασία της αντιπαροχής ανάμορφωσαν και διαμόρφωσαν κατά πολύ το αστικό τοπίο της Αθήνας κυρίως κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Τα νεοκλασικά κτίρια του 19^{ου} αιώνα έδωσαν γρήγορα τη θέση τους στις πολυκατοικίες οι οποίες κάλυψαν σχεδόν κάθε γωνιά αδόμητου χώρου. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα η πολιτεία έδειξε ανοχή ακόμα και σε παράνομες κατασκευές οι οποίες νομιμοποιήθηκαν εν μία νυκτί μετά την ολοκλήρωσή τους. Ποιες οι συνέπειες από αυτή την «άναρχη» δόμηση; Όπως υπογραμμίζεται (Maloutas, Sayas & Souliotis, 2009):

αυτός ο τύπος παραγωγής αστικού χώρου, που συνδύαζε τη χωρίς κρατικό έλεγχο κατασκευή στην μικροκλίμακα της πόλης –ουσιαστικά στην αστική κατοικία και μικρή επιχείρηση- και ένας πολύ συγκεκριμένος και περιορισμένος εμπειρισμός στον αστικό σχεδιασμό, δημιούργησε έναν αστικό ιστό που χαρακτηρίζεται από την τμηματοποίηση, την μικρή χρήση γης και την έλλειψη ανοικτών δημόσιων χώρων.

Αμέσως αμέσως αυτό το πολύ σημαντικό ταυτοτικό στοιχείο γεννάει μια σειρά από άλλα στοιχεία ως συνέπειες. Ένα εξ αυτών είναι η μακρά παράδοση στην έλλειψη ολοκληρωμένου σχεδιασμού. Μια παρατήρηση: Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι θα έλυne τα όποια προβλήματα, μάλλον θα επιτάχυνε τη διαδικασία καπιταλιστικής ολοκλήρωσης και θα ενίσχυε το μεγάλο κεφάλαιο. Παρόλα αυτά, η έλλειψη του, εκτός των άλλων, διαμόρφωσε και αυτή την πραγματικότητα της Αθήνας. Επίσης η αναγκαστική σε ένα δεύτερο χρονικά επίπεδο –κατά τη δεκαετία του 1980- στροφή από τις κατασκευές σε επιλογές αστικής ανάπτυξης και κεφαλαιακής μεγέθυνσης, δυσκόλεψε το συντονισμό και την ολοκλήρωση αυτών των πολιτικών ακριβώς λόγω της μη παράδοσης σχεδιασμού. Υπό το ίδιο πρίσμα και τα μετέπειτα γενικά χωροταξικά σχέδια μάλλον απέτυχαν παρότι παρουσιάστηκαν και παρουσιάζονται ακόμα και σήμερα ως πανάκεια στα αστικά προβλήματα.

Στο ίδιο πλαίσιο συνεπειών εντάσσεται και το ζήτημα της σχέσης δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Η Αθήνα έχει μια μακρά παράδοση ιδιοκατοίκησης. Καθ' όλο τον 20^ο αιώνα οι κάτοικοι της ενισχύθηκαν –η προσφορά δημόσιας γης στους Μικρασιάτες πρόσφυγες προπολεμικά, μέσω αντιπαροχής κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, τα στεγαστικά δάνεια αργότερα, τις φορολογικές ελαφρύνσεις κ.α.- στην κατασκευή ή στην αγορά, τουλάχιστον, της πρώτης τους κατοικίας. Θα αδικείτο η σοβαρή μελέτη του φαινομένου αν γινόταν η προσπάθεια να εξαντληθεί εδώ. Ο Burgel, μόνος του, στη μελέτη του για την Αθήνα αφιέρωσε σελίδες γραπτού για αυτό. Στην παρούσα εργασία αυτό που έχει σημασία είναι το ρόλο που έπαιξε αυτό το ζήτημα στην ανάπτυξη ή μη κινήματων για την πόλη¹ στην ίδια την Αθήνα. Παγκόσμια τα αστικά κινήματα συσπειρώθηκαν κυρίως γύρω από το ζήτημα της κοινωνικής κατοικίας –social housing- δηλαδή γύρω από την παροχή οικίας στα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα και στους εργαζόμενους. Στην Ελλάδα και δει στην Αθήνα δεν ήταν αυτή η ανάγκη. Εξάλλου αν κανείς παρατηρήσει ακόμα και τις καταλήψεις χώρων στην πρωτεύουσα λίγες φορές αφορούσαν και αφορούν χώρο απευθείας για στέγαση αλλά πολύ περισσότερο κοινωνικούς ή πολιτιστικούς χώρους και δραστηριότητες. Αυτό που αποτέλεσε –και αποτελεί σήμερα που τα κινήματα αυτά είναι σε έξαρση- το επίδικο είναι η κατάληψη του δημόσιου χώρου –όχι απαραίτητα για ιδιοκατοίκηση. Αυτός ο χώρος θεωρείται ότι ο απειλείται από το ιδιωτικό κεφάλαιο, αυτός ο χώρος «στραγγαλίζεται» από τις αστικές αναπλάσεις και αυτός αποτελεί το πεδίο και το επίδικο της ταξικής σύγκρουσης εντός της πόλης. Σήμερα, στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο, όπου η κρατική και τοπική εξουσία επιλέγει κυρίως την εκποίηση δημόσιας γης προς όφελος ιδιωτικών έργων, υπάρχει τόσο η ραγδαία ανάπτυξη όσο και η καλύτερη κοινωνική θεμελίωση αυτών των κινήματων.

Τέλος, εξίσου σημαντικό στο κοινωνικό επίπεδο είναι η ύπαρξη ζωνών μικτών χρήσεων γης εντός του αστικού ιστού της πόλης. Μπορεί για το θέμα να υπάρχει οικονομική και ιστορική εξήγηση. Όμως όπως και να έχει, διαμορφώνει μια κοινωνική πραγματικότητα για τον τρόπο με την οποίο αντιλαμβάνονται οι Αθηναίοι την πόλη ταυτίζοντας την κυρίως με το χώρο εργασίας αλλά και την εξ αντικειμένου υποβάθμιση του αστικού τοπίου –πολύ κοντά μεγάλες επιχειρήσεις και κατοικήσιμες πολυκατοικίες, εργοστάσια και μονοκατοικίες κ.ο.κ. Ίσως αυτός να είναι ένας από τους λόγους που οι Αθηναίοι εμφάνιζαν τα προηγούμενα χρόνια μια αποστροφή για το αστικό, μια μη ιδιοποίηση του δημόσιου χώρου, μια έλλειψη θέλησης για διαμόρφωση του γύρω τους αστικού τοπίου ή μια τάση φυγής προς την ελληνική ύπαιθρο κατά την περίοδο απουσίας από τους εργατικούς χώρους.

¹ Ο όρος κοινωνικά κινήματα για την πόλη εξηγείται στο κεφάλαιο 6

3

Περιοχή μελέτης: Ο Ελαιώνας Αττικής

«Σ' έναν αδιάκοπο επαναλαμβανόμενο καμβά, η Αθήνα επεκτείνεται βόρεια κατά μήκος της οδού Πατησίων, σκαρφαλώνει ανατολικά στις πλαγιές του Λυκαβηττού, απλώνεται δυτικά στην πεδιάδα του Κηφισού. Στις παλιές νησίδες προστίθενται καινούριες, στα σπίτια προστίθενται κύβοι με κανονικό και αδιάκοπο ρυθμό. Δεν υπάρχουν πια διαφυγές, ούτε ελεύθεροι χώροι, ελάχιστες πλατείες. Στην εποχή που θριαμβεύει ο φιλελευθερισμός πρέπει να ανεγερθούν κτίρια σε όλους τους χώρους. Είναι η χαουσμανοποίηση χωρίς τον Χάουσμαν»
Guy Burgel, «Αθήνα, η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας»

3.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Περικλείεται από τις οδούς Καβάλας, Κηφισού, Θηβών και Πειραιώς στο κέντρο του λεκανοπεδίου, ενώ είναι μια περιοχή η οποία εκτείνεται χοντρικά 5 χλμ. από τη μια πλευρά του και 2 χλμ. από την άλλη. Μέσω των προαναφερθέντων οδικών αξόνων συνδέεται τόσο με το ιστορικό κέντρο της Αθήνας, όσο και με τα δυτικά προάστια αλλά και με το λιμάνι του Πειραιά και το εθνικό οδικό δίκτυο. Αυτά τα στοιχεία κατέστησαν τη θέση της περιοχής κομβική και προνομιακή για πληθώρα παραγωγικών δραστηριοτήτων με προεξέχουσα τη βιομηχανική δραστηριότητα αρχικά και τον κλάδο των μεταφορών αργότερα. Διοικητικά ανήκει σε 5 δήμους: Αθήνας, Αιγάλεω, Περιστερίου, Ταύρου, Ρέντη. Πρόκειται για μια κατά βάση αδόμητη περιοχή 9.500 στρεμμάτων με ορισμένες βιομηχανίες, μικρές και οικογενειακές κατά κύριο λόγο βιοτεχνίες, πρακτορεία μεταφορών και λίγους σχετικά κατοίκους.

Εικόνα 3.1: Φωτογραφία από την έκθεση "Οι άνθρωποι του Ελαιώνα" (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Εικόνα 3.2: Φωτογραφία από την έκθεση "Οι άνθρωποι του Ελαιώνα" (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Εικόνα 3.3: Φωτογραφία από την έκθεση "Οι άνθρωποι του Ελαιώνα" (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Εικόνα 3.4: Θέση του Ελαιώνα στο μητροπολιτικό χώρο της Αττικής

3.2 Σύντομο ιστορικό της περιοχής¹

Ο Ελαιώνας παίρνει το όνομά του από την παλιότερη χρήση της γης του. Ο Ελαιώνας ήταν μια ελαιόφυτη κοιλάδα που εκτεινόταν από τους πρόποδες της Πάρνηθας, της Πεντέλης και του Υμηττού και έφτανε μέχρι το Δαφνί, τον Πειραιά και το Φάληρο, ακολουθώντας παράλληλη πορεία με τον Κηφισό, το σημαντικότερο, από την αρχαιότητα, ποτάμι της Αττικής. Ο κυρίως ελαιώνας εκτεινόταν στο βόρειο τμήμα αυτής της κοιλάδας, φτάνοντας νότια μέχρι την Πέτρου Ράλλη. Εκτός από τα χιλιάδες ελαιόφυτα στρέμματα, η κοιλάδα αυτή στο βόρειο τμήμα της περιλάμβανε πολλούς βοσκότοπους, καλλιέργειες δημητριακών και αμπελιών, αλλά και ανθοκαλλιέργειες κοντά στις όχθες του ποταμού. Οι λαχανόκηποι του Ρέντη αποτελούσαν τη νότια απόληξη του Ελαιώνα, εκεί όπου το έδαφος προσφερόταν περισσότερο για καλλιέργειες λαχανικών και οπωροφόρων δέντρων. Ένας ακόμα λόγος, που σχετίζεται με τη φυσική γεωγραφία της κοιλάδας του Ελαιώνα και έχει θετικές συνέπειες στο κλίμα, καθιστά πολύτιμη την ύπαρξή της: η διάταξή της από βορειοανατολικά προς νοτιοδυτικά και η κατάληξή της στη θάλασσα, στοιχεία που επιτρέπουν την κυκλοφορία των βοριάδων και της θαλασσινής αύρας.

Μετά το 1922 η πολεοδομική κατάσταση της Αθήνας αλλάζει ραγδαία. Η εγκατάσταση των προσφύγων, και ιδίως του πιο εξαθλιωμένου τμήματός τους, γίνεται στο δυτικό Λεκανοπέδιο. Ο πληθυσμός της πόλης αυξάνεται αλματωδώς, η οικοδόμηση είναι πλέον εντατική, με σαφή υποχώρηση της γεωργικής γης, των κήπων (εκτός των αρδευόμενων και των λαχανόκηπων, που επιβιώνουν μέχρι την πρώτη μεταπολεμική εποχή), των δασών και των βοσκότοπων. Η βιομηχανία αναπτύσσεται, και τα εργοστάσια εγκαθίστανται κυρίως στην Πειραιώς και στο Μοσχάτο, αλλά και στον Ρέντη. Επίσης, στο μεσοπόλεμο, τμήματα της περιοχής προμήθευαν με κηπευτικά την πόλη της Αθήνας. Υπολείμματα των παραπάνω εκτάσεων μαζί με τις κατοικίες των γαιοκτημόνων σώζονται ακόμα.

Μετά τον πόλεμο, στην περιοχή δημιουργούνται συνοικισμοί, μικρές βιοτεχνίες και αποθήκες, ενώ από τη δεκαετία του '50 εγκαθίστανται πολλές βιομηχανικές μονάδες, αποθήκες, καθώς και το εργοστάσιο-αμαξοστάσιο των ΣΕΚ και των ΣΠΑΠ. Στο τέλος της δεκαετίας του '50, η κατασκευή των εθνικών οδών Κορίνθου και Λαμίας ελκύει στην ευρύτερη περιοχή νέες και παλιές βιομηχανίες, παίρνοντας την πρωτοκαθεδρία από την περιοχή Ρουφ-Πειραιώς.

Τη δεκαετία του 1980 αναπτύχθηκαν στην περιοχή μεταφορικές εταιρείες λόγω του μικρού κόστους λειτουργίας τους. Σήμερα υπολογίζονται κοντά στις 300 με ελάχιστες από αυτές να πληρούν τις προβλεπόμενες από το νόμο προϋποθέσεις λειτουργίας. Σύμφωνα με στοιχεία του ΥΠΕΧΩΔΕ, οι βιομηχανίες και οι βιοτεχνίες του Ελαιώνα στη δεκαετία του '80 συμμετείχαν στο νέφος με 18% ως προς τον καπνό, με 24% ως προς το διοξείδιο του θείου και με 15% ως προς τα οξείδια του αζώτου. Από τις αρχές του 1990 και έπειτα αρχίζει η σταδιακή αποβιομηχάνιση της περιοχής. Μεγάλες βιομηχανίες κλείνουν ή μεταφέρονται σε περιοχές εντός και εκτός συνόρων που προσφέρουν φθηνότερα εργατικά χέρια αφήνοντας πίσω τους έρημα κτίρια. Μετανάστες και αθίγγανοι αρχίζουν να κατοικούν στην περιοχή σε παλιές κατοικίες και

¹ Τα ιστορικά στοιχεία που αναφέρονται στην παρούσα ενότητα έχουν εξαχθεί από το κείμενο τεκμηρίωσης για την περιοχή που έχει δημοσιοποιήσει η επιτροπή «Για τη διάσωση του Ελαιώνα» με το γενικό τίτλο «Ο Ελαιώνας της Αθήνας: «ανάπλαση» ή τσιμεντοποίηση;» και το οποίο είναι διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση της επιτροπής <http://elaionas.wordpress.com/>

παραπήγματα, δεδομένου του χαμηλού κόστους αλλά και της «απόρριψης» της περιοχής από τις κρατικές αρχές.

Σήμερα ο Ελαιώνας φιλοξενεί περίπου 2000 βιομηχανίες – βιοτεχνικές μονάδες και 40000 απασχολούμενους στον δευτερογενή τομέα, γεγονός που υποδεικνύει ένα έντονο βιομηχανικό παρελθόν αλλά και ένα ισχυρό (ακόμα) μερίδιο του βιομηχανικού παραγωγικού δυναμικού της Αθήνας και της χώρας. Τα τελευταία χρόνια η περιοχή χαρακτηρίζεται ως «υποβαθμισμένη» στον αστικό ιστό και παρατηρείται μια μορφή αποβιομηχάνισης. Παρόλα αυτά κάποια χαρακτηριστικά όπως η κυκλοφοριακή υποδομή στην περίμετρο του Ελαιώνα, η κομβική κυκλοφοριακή θέση (η οποία συνιστά σημαντικό πλεονέκτημα της περιοχής ιδιαίτερα για κλάδους με υψηλά μεταφορικά κόστη), οι προσφερόμενες μεταφορικές υπηρεσίες, η διάθεση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού καθώς και η γειτνίαση με συνεργαζόμενες μονάδες αποτελούν ακόμα και σήμερα τα κυριότερα πλεονεκτήματα και τους λόγους έλξης για την εγκατάσταση και την εξέλιξη της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας.

Συνοψίζοντας την ιστορική ανασκόπηση θα δούμε ότι μια, για αιώνες, περιαστική αγροτική/εξοχική περιοχή ενσωματώθηκε στην πόλη μέσα σε μερικές δεκαετίες, παίζοντας το ρόλο του αποδέκτη επιβαρυντικών για το περιβάλλον λειτουργιών. Από τόπος υπερτοπικού πρασίνου και αγροτικής παραγωγής γύρω από την πόλη και στη συνέχεια μέσα σ' αυτήν, μετατράπηκε σιγά σιγά σε υπερτοπική «χωματερή» οχλουσών αστικών χρήσεων. Η φρενήρης οικιστική ανάπτυξη της Αθήνας, που οφειλόταν στην αλόγιστη κερδοσκοπία πάνω στη γη, εξωθούσε όλες τις ασυμβίβαστες με την οικιστική ανάπτυξη χρήσεις στις μη ενταγμένες στο σχέδιο πόλεως περιοχές, που, επιπλέον, έπρεπε να πληρούν ορισμένα κριτήρια εξυπηρέτησης αυτών των χρήσεων: στην αρχή να προσφέρουν τη φυσική υποδομή για τα πρωτοεμφανιζόμενα κεραμοποιεία, σαπωνοποιεία, βυρσοδεψεία κ.λπ. (ομαλό έδαφος, πρόσφορο για αργιοληψίες, άφθονα υπόγεια ύδατα κ.λπ.) και στη συνέχεια να εξυπηρετούν τις μεγάλες βιομηχανίες της δεκαετίας του '50 και του '60: να είναι κοντά τόσο στην αγορά της Αθήνας και του Πειραιά όσο και στους μεγάλους υπεραστικούς άξονες. Τα κριτήρια αυτά πληρούσαν ιδανικά οι περιοχές του Ελαιώνα που βρίσκονταν ανάμεσα στην Αθήνα και τον Πειραιά: το Μοσχάτο, ο Άγ. Ι. Ρέντης κ.λπ.

3.3 *Ιστορικό νομοθετικών ρυθμίσεων για την περιοχή¹*

Από το 1954, οπότε και ξεκινάει η προσπάθεια της Πολιτείας για νομοθετική ρύθμιση της περιοχής του Ελαιώνα, ακολουθούν συνεχείς προσπάθειες, μέσα από διαδοχικά σχέδια, μελέτες, νόμους και διατάγματα, που είτε δεν νομοθετούνται, είτε δεν εφαρμόζονται είτε αντικαθίστανται από άλλα νεότερα διαφορετικής φιλοσοφίας, είτε προσβάλλονται δικαστικά από τους ενδιαφερόμενους φορείς.

Το Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1954 προβλέπει κατοικία με πολύ χαμηλή πυκνότητα και σε μικρά τμήματα. Τελικά δεν νομοθετήθηκε. Το Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1965 προβλέπει

¹ Τα στοιχεία για το νομικό πλαίσιο της περιοχής έχουν εξαχθεί ως επί των πλείστον από την εργασία «Διερεύνηση της χωροκοινωνικής φυσιογνωμίας της περιοχής του Ελαιώνα» η οποία μπορεί να αναζητηθεί και στην βιβλιογραφία της παρούσας εργασίας.

οργάνωση σε βιομηχανικές ζώνες και ειδικές χρήσεις (π.χ. λαχαναγορά). Δεν απέκτησε κανονιστική ισχύ.

Το 1979 διατυπώνονται οι αρχές του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας και αποκτά κανονιστική ισχύ το 1980 (ΦΕΚ 341Β/1980). Προβλέπει:

- οργάνωση και εξυγίανση περιοχών με συγκεντρωτική βιομηχανία,
- λήψη μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος και
- οργάνωση βιομηχανικών ζωνών για μονάδες μέσης όχλησης.

Το Προεδρικό διάταγμα 791/81 καθορίζει τη βιομηχανική πολιτική στο νομό Αττικής περιορίζοντας την εγκατάσταση νέων μονάδων, εξαιρουμένων περίπου 90 κλάδων, οι οποίοι συνδέονται με τις καθημερινές ανάγκες της πόλης.

Από το 1980 εξάλλου αρχίζουν αναστολές οικοδομικών εργασιών στην περιοχή που διαρκούν τέσσερα χρόνια. Με το ν. 1337/83 ο Ελαιώνας περιλαμβάνεται στη Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ) και πλέον ως όριο κατάτμησης γης ορίζονται τα 20 στρέμματα. Το ως άνω Π.Δ. αντικαθίσταται από το Π.Δ. 84/84 με ακόμη περισσότερους περιορισμούς σε ότι αφορά στη διαδικασία εγκατάστασης-μετεγκατάστασης μονάδων στο νομό Αττικής και στον Ελαιώνα. Με το ν.1515/85 θεσμοθετείται το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας και εμφανίζεται στον Ελαιώνα η χρήση βιομηχανικών – βιοτεχνικών πάρκων. Οι κατευθύνσεις του ΟΡΣΑ εξειδικεύονται στα ΓΠΣ των πέντε δήμων που αποκτούν κανονιστική ισχύ με τις αντίστοιχες υπουργικές αποφάσεις (το 1987 για τους δήμους Ταύρου – Ρέντη, το 1988 για τους δήμους Αθηναίων – Αιγάλεω, το 1989 για το δήμο Περιστερίου) ως εξής: οργάνωση ΒΗΠΑ-ΒΙΟΠΑ σε 5500 στρ.(περίπου 70% της έκτασης), γενική κατοικία σε 1400 στρ., διοίκηση 200 στρ., κοινωφελείς δραστηριότητες 300 στρ., μεταφορικό πάρκο 150 στρ., ειδικές χρήσεις (στρατόπεδο) 120 στρ. Στα ΒΗΠΑ-ΒΙΟΠΑ επιτρέπεται η επέκταση και μετεγκατάσταση μονάδων μέσης και χαμηλής όχλησης από τον ίδιο δήμο, επιβάλλεται δε η απομάκρυνση μερικών κλάδων υψηλής όχλησης (χυτήρια, βυρσοδεψεία, επιμεταλλωτήρια). Επίσης επιβάλλεται η απομάκρυνση μεγάλων μονάδων υψηλής όχλησης, που αδυνατούν να λάβουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να εκπέσουν σε άλλη κατηγορία όχλησης. Το 1984 εκπονούνται πολεοδομικές μελέτες για ΒΗΠΑ-ΒΙΟΠΑ βάσει του οικιστικού νόμου 1337/83. Στα συμπεράσματά τους οι μελέτες επισημαίνουν την ανάγκη συμπληρωματικών μελετών, αίτημα που το 1989 και οι πέντε δήμοι προβάλλουν προς το ΥΠΕΧΩΔΕ. Στο ν.1650/86 προβλέπεται ειδικά για τον Ελαιώνα μειωμένη εισφορά σε γη για τις ζώνες παραγωγικής δραστηριότητας σε σύγκριση με το άρθρο 8 του ν.1337/83. Λίγο αργότερα επαναφέρεται η γενική αρτιότητα των 4 στρεμμάτων αντί των 20. Από τις πολεοδομικές μελέτες για ΒΗΠΑ-ΒΙΟΠΑ έως το 1990 καμία δεν αποκτά κανονιστική ισχύ.

Ωστόσο τον Ιούλιο του 1990 το ΥΠΕΧΩΔΕ προχωρά σε σύνταξη νέας πολεοδομικής μελέτης. Με την ΥΑ 84426/6465 τροποποιούνται τα ΓΠΣ των δήμων που περιβάλλουν την ευρύτερη περιοχή του Ελαιώνα. Το Φεβρουάριο του 1991 δημοσιεύεται το ΠΔ ΦΕΚ 74Δ/91 κατά του οποίου κατατίθενται προσφυγές ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ). Οι ρυθμίσεις του ΠΔ προβλέπουν μεταξύ άλλων:

- οργάνωση της περιοχής σε μία πολεοδομική ενότητα, με κύρια τη χρήση επαγγελματικής εγκατάστασης· εγκαταλείπεται η ιδέα για ΒΗΠΑ,

- εξασφάλιση χώρων για κοινωφελείς δραστηριότητες -στάθμευση φορτηγών και αυτοκινήτων, επισκευαστική ζώνη του μετρό, συλλογή και επεξεργασία απορριμμάτων-,
- άμεση εξασφάλιση κοινόχρηστων ελεύθερων χώρων σε ποσοστό 15% της συνολικής επιφάνειας -για τις εγκαταστάσεις που βρίσκονται σε αυτούς τους χώρους δίδεται χρονικό περιθώριο 20 ετών για τη μετεγκατάστασή τους-,
- ειδικό τέλος σε δραστηριότητες που ρυπαίνουν,
- ανάμειξη ειδικών χρήσεων γης με κατοικία. Κατ' αυτό τον τρόπο, καθορίζονται μεικτές χρήσεις γης,
- δημιουργία μεγάλων οικοδομικών τετραγώνων για την αποφυγή της διασποράς δόμησης,
- αρτιότητα οικοπέδων ώστε να κτίζονται όλα, αλλά με προικοδότηση των μεγαλύτερων με μεγαλύτερους συντελεστές δόμησης (για οικοπέδα μεγαλύτερα των 2000 τμ αναλογεί ΣΔ 1,6 για κατοικία, 1,2 για γραφεία και 0,8 για ΒΙΠΑ-ΒΙΟΠΑ),
- δυνατότητα ανάπτυξης κτιρίων καθ' ύψος για εξοικονόμηση ελεύθερων χώρων,
- παροχή ΣΔ στο φορέα διαχείρισης για εξοικονόμηση πόρων και
- υποχρεωτική φύτευση ακάλυπτων χώρων.

Οι εμπλεκόμενοι με τον Ελαιώνα δήμοι καταθέτουν προσφυγή στο ΣτΕ και ζητούν την ακύρωση του ως άνω ΠΔ ως αντισυνταγματικού, κοινωνικά απαράδεκτου και ασύμβατου με τις κατευθύνσεις του ΟΡΣΑ. Τα κύρια σημεία αντίθεσης είναι:

- η πολεοδομική μελέτη τους κοινοποιήθηκε όταν ήταν σε ισχύ τα ΓΠΣ
- το 15% κοινόχρηστων ελεύθερων χώρων θεωρείται ανεπαρκέστατο
- η πολεοδομική μελέτη δεν βασίζεται σε Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ),
- το ΠΔ επιτρέπει παραμονή των εγκαταστάσεων για 20 έτη, πράγμα αντίθετο με την ισχύουσα νομοθεσία περί απαλλοτριώσεων και
- οι προβλεπόμενοι όροι δόμησης σε συνδυασμό με τον καθορισμό του Ελαιώνα ως Ζώνης Αγοράς Συντελεστή θα οδηγήσουν σε αύξηση του κτιριακού όγκου.

Το καλοκαίρι του 1991 ο Διαδημοτικός Σύνδεσμος Διαχείρισης & Ανάπτυξης του Ελαιώνα Αττικής αναθέτει στο ΕΜΠ τη μελέτη του προβλήματος του Ελαιώνα. Η σχετική μελέτη ολοκληρώνεται το Φεβρουάριο του 1992. Δύο είναι οι βασικές κατευθύνσεις που προτείνονται ως άξονες για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη-ανάπτυξη της περιοχής:

- ο αδόμητος Ελαιώνας μπορεί να συμβάλλει στην περιβαλλοντική ανακούφιση της δυτικής Αθήνας καθώς και στην εξυπηρέτηση αναγκών των κατοίκων της για δραστηριότητες πολιτισμού και αναψυχής και
- το υγιές τμήμα παραγωγικού δυναμικού, το οποίο αποτελεί σημαντικό ποσοστό, πρέπει να ενθαρρυνθεί και να προστατευθεί, υπό τον όρο ότι δεν δημιουργεί οχλήσεις στο φυσικό και οικιστικό περιβάλλον.

Το Μάιο του 1992 ο δήμος Αθηναίων αναθέτει στην ίδια ομάδα την εκπόνηση Σχεδίου Χρήσεων Γης που να εξυπηρετεί τους παραπάνω στόχους. Πρωτεύον στόχος ήταν η αυτοχρηματοδότηση του έργου. Στο σχέδιο λοιπόν αυτό προτείνονται τα εξής:

- ζώνη πράσινου και πολιτισμού σε ποσοστό 42%,
- βιομηχανικοί θύλακες σε ποσοστό 25%,

- ζώνες εμπορίου και υπηρεσιών σε ποσοστό 10%,
- χώροι εγκατάστασης υποδομών και συμπληρωματικών εξυπηρετήσεων σε ποσοστό 8%,
- κατοικία σε ποσοστό 6% και
- οδικό δίκτυο σε ποσοστό 10%

Ο ΟΡΣΑ ύστερα από πιέσεις των δήμων που υιοθετούν το Σχέδιο του ΕΜΠ και εν αναμονή της εκδίκασης της υπόθεσης από το Συμβούλιο της Επικρατείας, προβαίνει τον Ιούνιο του 1992 σε αναθεώρηση της Πολεοδομικής Μελέτης στον Ελαιώνα. Η αναθεώρηση είχε πολύ μικρές μεταβολές (επιπλέον 5% πράσινο). Η αναθεώρηση απορρίπτεται από τους δήμους. Το καλοκαίρι του 1993 διατυπώνεται νέα πρόταση η οποία εγκρίνεται από την Εκτελεστική επιτροπή του ΟΡΣΑ τον Αύγουστο του 1993. η νέα πρόταση αυξάνει το πράσινο σε 30% και αφαιρεί από την περιοχή τον κυρίαρχο επαγγελματικό της χαρακτήρα και την μεταλλάσσει σε περιοχή κατοικίας. Το ΕΜΠ ασκεί έντονη κριτική στη νέα πρόταση που εστιάζεται στα εξής:

- εχθρική προς τη βιομηχανία και
- η πρόταση περιορίζεται σε ένα σχέδιο χωρίς αναφορά σε οργανωτικά θέματα εφαρμογής του

Το 1994 το ΥΠΕΧΩΔΕ διαφωνεί με το σχέδιο του Αυγούστου του 1993 και επανέρχεται στο θέμα με πρόταση σύγκλισης της αναθεώρησης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Ο.Α. με τη μελέτη του ΕΜΠ (καλοκαίρι 1992). Έτσι επιχειρείται η εκπόνηση νέας πολεοδομικής μελέτης, που οφείλει συν τοις άλλοις να λάβει υπόψη τις απόψεις των Δήμων, του ΥΒΕΤ και άλλων εμπλεκόμενων φορέων, την διαμορφωμένη κατάσταση, καθώς και τις ανάγκες σε χώρους των φορέων του Δημοσίου και του ευρύτερου Δημόσιου Τομέα όπως είχαν επαναπροσδιορισθεί. Το νέο σχέδιο επικυρώνεται με Π.Δ.

Η αντικατάστασή του έγινε από άλλο το 1995 (ΦΕΚ 1049Δ/95). Το σχέδιο αυτό, που βγήκε με τη σύμφωνη γνώμη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αν και δεν ήταν ακριβώς το επιθυμητό, έλυνε μία σειρά σοβαρά προβλήματα της περιοχής και, με τους πράσινους χώρους που προέβλεπε, δημιουργούσε προϋποθέσεις για ισόρροπη ανάπτυξη. Ακολούθησε ακόμη ένα ΠΔ (ΦΕΚ 742Δ/96) που προέβλεπε την ενοποίηση χώρων πρασίνου και την τακτοποίηση βιομηχανικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων της περιοχής του Ελαιώνα.

Σήμερα, με τον νόμο 3481 που ψηφίστηκε στις 2/8/2006 (ΦΕΚ 162,αρθ. 11,12) η περιοχή του Ελαιώνα, εντός των διοικητικών ορίων του δήμου Αθηναίων (συγκεκριμένα οικοδομικά τετράγωνα), χαρακτηρίζεται ως νέος Υπερτοπικός-Μητροπολιτικός Πόλος αναψυχής, αθλητισμού, πολιτιστικών και άλλων συμπληρωματικών λειτουργιών. Το νομικό πλαίσιο θεσπίστηκε ενόψει της κατασκευής του νέου γηπέδου του ΠΑΟ, προβλέποντας ανέγερση γηπέδου ποδοσφαίρου χωρητικότητας 40,000 θεατών καθώς και κλειστού γηπέδου καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης, πολυλειτουργικού δημοτικού κτιρίου, υπέργειων και υπόγειων χώρων στάθμευσης και χώρων κοινόχρηστου πρασίνου στην περιοχή του Ελαιώνα καθορίζοντας παράλληλα, τις χρήσεις και τους όρους δόμησης για το οικοδομικό τετράγωνο επί της Λ. Αλεξάνδρας που στεγαζόταν μέχρι το 2006 ο Παναθηναϊκός.

Κάτοικοι της περιοχής μέσω της επιτροπής για τη «διάσωση του Ελαιώνα» κατέφυγαν στο ΣτΕ ενάντια στο νόμο και το ΣτΕ με απόφαση του τον Οκτώβριο του 2009 δικάωσε τους

κατοίκους αφού ναι μεν κρίνει συνταγματική τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη μεταφορά του γηπέδου του ΠΑΟ από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας στον Ελαιώνα, αλλά ταυτόχρονα θεωρεί ότι οποιαδήποτε άλλη κατασκευή δεν συνδέεται πολεοδομικά και λειτουργικά με το νέο γήπεδο είναι αντισυνταγματική. Θεωρεί δε ότι παραμένει σε ισχύ το ΠΔ του 1995, που προβλέπει στην περιοχή παρέμβασης κοινόχρηστο πράσινο και ήπιες χρήσεις με συντελεστή δόμησης 0,1. Υπό αυτό το πλαίσιο έχουν παγώσει και τα έργα για τα ιδιωτικά έργα –τη δημιουργία εμπορικού κέντρου- στην περιοχή.

3.4 Αναπτυξιακή χαρτογράφηση της περιοχής

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται, αναλύονται και (επανά)συνθέτονται τα στοιχεία που ορίζουν την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της περιοχής μελέτης, του Ελαιώνα Αττικής. Προφανώς δεν επιδιώκεται η εγκυκλοπαιδική παρουσίαση στοιχείων, αλλά η συλλογή εκείνων των δεδομένων που στοχεύουν και επικεντρώνονται στις διάφορες πτυχές της προβληματικής της μελέτης. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των στοιχείων προέρχεται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΣΥΕ) αλλά και από ειδικές έρευνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

3.4.1 Δημογραφικά /πληθυσμιακά χαρακτηριστικά

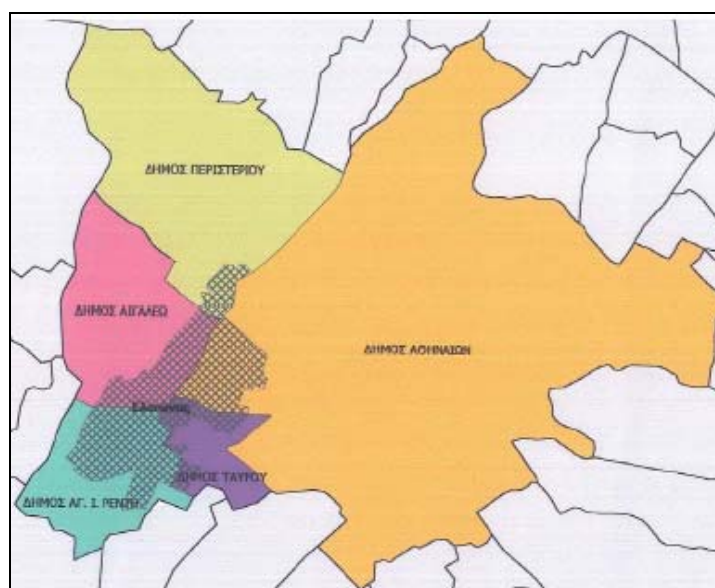
Κατά την απογραφή του 2001 ο μόνιμος πληθυσμός¹ σε όλη την περιοχή του Ελαιώνα μετρήθηκε στα 14568 άτομα. Μάλιστα κατά την περίοδο 1991-2001 ο πληθυσμός παρέμεινε σχεδόν σταθερός αφού το 1991 στον Ελαιώνα κατοικούσαν 14650 άτομα. Καθώς δεν υφίσταται διοικητικά οριζόμενη περιοχή του Ελαιώνα, ο πληθυσμός αυτός προκύπτει από το άθροισμα του μόνιμου πληθυσμού των τομέων εκείνων των πέντε (5) δήμων κομμάτια των οποίων συναποτελούν τον Ελαιώνα. Παρατηρείται όμως ότι οι αστικές ζώνες στην περιοχή του Ελαιώνα δεν καλύπτουν έκταση και στους πέντε προαναφερθέντες δήμους αλλά μόνο σε τρεις (3) από αυτούς. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων μάλιστα διαμένει στα όρια του δήμου Ρέντη (44,5%) και στο δήμο Αθηναίων (32,9%). Ειδικά οι τομείς από τους δήμους αυτούς και ο μόνιμος πληθυσμός αυτών έχει ως εξής (σε πίνακα και σε γράφημα):

Πίνακας 3.1: Μόνιμος Πληθυσμός περιοχής Ελαιώνα (Βλαχογιάννη, 2008)

	Απογραφικός τομέας	Μόνιμος Πληθυσμός (2001)
Δήμος Αθηναίων	218	620
	219	313
	221	760

¹ Μόνιμος πληθυσμός είναι ο αριθμός των ατόμων που βρέθηκαν σε κάθε δήμο κατά την ημέρα της απογραφής και διαμένουν μόνιμα σε αυτόν. Στην μελέτη επιλέγεται ο μόνιμος πληθυσμός τόσο για λόγους ευκολίας πρόσβασης σε στοιχεία όσο και για λόγους εγκυρότητας και αξιοπιστίας των αναλύσεων στα στατιστικά δεδομένα.

	222	10
	223	970
	224	858
	225	879
	226	43
	227	338
Δήμος Ταύρου	001	563
	002	418
	003	732
	004	626
	005	960
Δήμος Αγίου Ιωάννου Ρέντη	001	1179
	002	298
	003	114
	004	358
	005	746
	006	570
	007	593
	008	1293
	009	993
	010	334
	Σύνολο περιοχής μελέτης	14568
	Σύνολο κατοίκων δήμου Αθηναίων	743538
	Σύνολο κατοίκων δήμου Ταύρου	14988
	Σύνολο κατοίκων δήμου Αγίου Ιωάννου Ρέντη	15088

Εικόνα 3.5: Η περιοχή του Ελαιώνα κατανομημένη μεταξύ πέντε δήμων της Αττικής (Βλαχογιάννη, 2008)

Παρ' όλο που ο μόνιμος πληθυσμός της περιοχής, την δεκαετία 1991-2001, μεταβλήθηκε κατά πάρα πολύ μικρό ποσοστό, δεν μπορεί να θεωρηθεί πως οι μεταβολές αυτές στην κατανομή των κατοίκων αφορούν μετακινήσεις κατοίκων αποκλειστικά εντός της περιοχής μελέτης -δηλαδή από τομείς ενός δήμου σε τομείς κάποιου άλλου. Αυτό συμβαίνει μιας και η θέση της περιοχής στο πολεοδομικό συγκρότημα των Αθηνών και η οικονομική δραστηριότητα στην περιοχή είναι τέτοια, που έλκει άτομα –κυρίως μετανάστες όπως θα φανεί παρακάτω- από διάφορους δήμους και οικισμούς, πολλές φορές για σχετικά μικρό χρονικό διάστημα

Όσον αφορά τα ηλικιακά χαρακτηριστικά, η πυραμίδα ηλικίας χαρακτηρίζεται φθίνουσα¹ και ο πληθυσμός παρουσιάζει τάση γήρανσης, όχι όμως μεγαλύτερη από τον ελληνικό μέσο όρο. Το 2001, τα παιδιά αποτελούσαν το 14% του συνολικού μόνιμου πληθυσμού και οι ηλικιωμένοι το 15,4%. Η σύνθεση του πληθυσμού κατά φύλο, είναι σε σχετική ισορροπία με τους άντρες να αποτελούν το 51,2% και τις γυναίκες το 48,8%. Πιο αναλυτικά στοιχεία για το μόνιμο πληθυσμό του 2001 στον παρακάτω πίνακα :

Πίνακας 3.2: Μόνιμος πληθυσμός κατά ηλικία και φύλο (Βλαχογιάννη, 2008)

Ηλικιακή ομάδα	Άνδρες (μόνιμος πληθυσμός 2001)	Γυναίκες (μόνιμος πληθυσμός 2001)
0-14	1036	1009
15-24	1174	973
25-39	2184	1567
40-64	2121	2262
65+	947	1295
Σύνολο	7462	7106

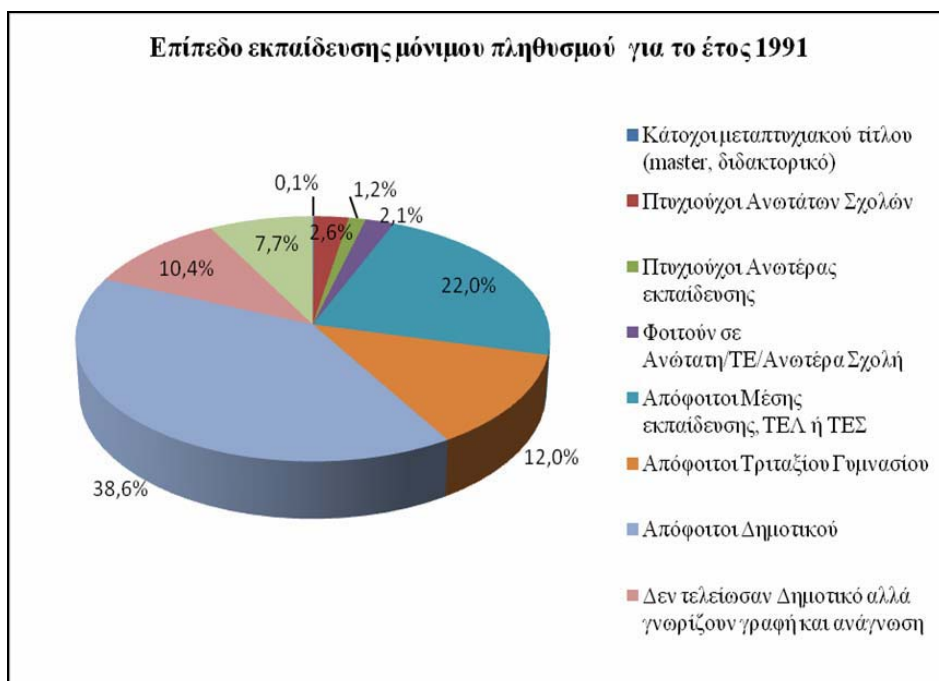
3.4.2 Κοινωνικά/ποιοτικά χαρακτηριστικά πληθυσμού

Αυτό που ίσως έχει μεγαλύτερη σημασία, είναι η σκιαγράφηση του κοινωνικού προφίλ της περιοχής εξετάζοντας την οικογενειακή κατάσταση και το επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων καθώς επίσης την παρουσία αλλοδαπών και ιδιαίτερα οικονομικών μεταναστών. Τα στοιχεία αυτά είναι σημαντικά όχι μόνο για την περιγραφή της τωρινής κατάστασης στην περιοχή αλλά πολύ περισσότερο για να μελετηθούν οι συνέπειες από τα επιδιωκόμενα έργα στον Ελαιώνα σε έναν πληθυσμό με αυτά τα χαρακτηριστικά.

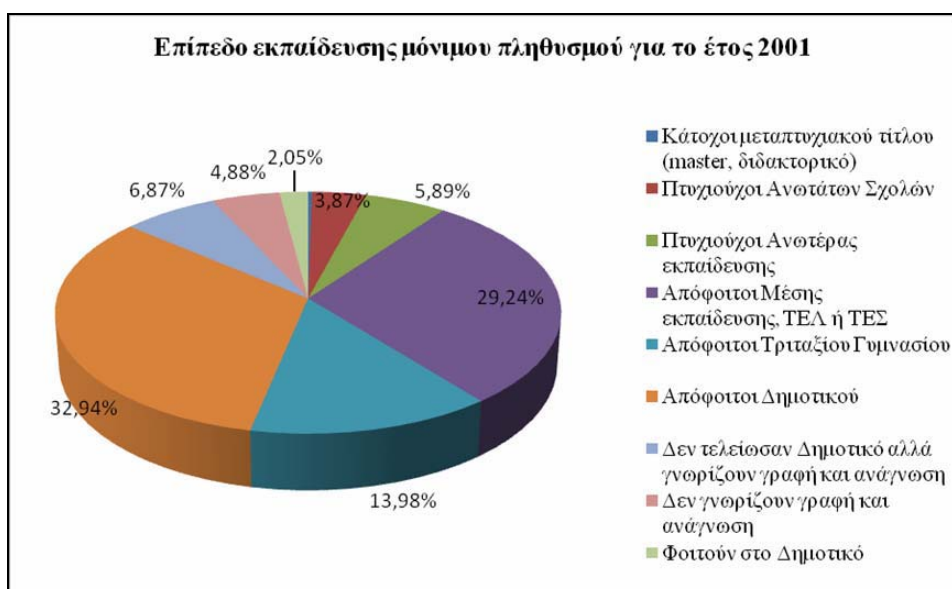
Το έτος 2001 οι περισσότεροι κάτοικοι δήλωναν έγγαμοι σε ποσοστό 47,34% με τους δηλωθέντες ως άγαμους να αποτελούν το 41,3%. Το υψηλό ποσοστό των έγγαμων κατοίκων υποδηλώνει την ύπαρξη οικογενειών και τελικά αφορά περίπου το μισό μόνιμο πληθυσμό της περιοχής μας. Ανάλογη είναι η κατάσταση και στους επιμέρους απογραφικούς τομείς των τριών δήμων που συνθέτουν τον πληθυσμό την περιοχή όπου μπορεί τα ποσοστά των εγγάμων να εμφανίζονται ενισχυμένα αλλά αφορούν πολύ μικρότερα κομμάτια πληθυσμού. Αναλυτικότερα

¹ Μια πυραμίδα ηλικίας χαρακτηρίζεται φθίνουσα όταν είναι χαμηλοί και ελαττούμενοι οι δείκτες γεννήσεων και θανάτων, τα παιδιά αποτελούν λιγότερο από 30% του συνολικού πληθυσμού και οι ηλικιωμένοι πάνω από 15%.

για το δήμο Αθηναίων το ποσοστό είναι 53,8%, για το δήμο Ταύρου 49,8% και για το δήμο Αγίου Ιωάννη Ρέντη 45,8%. Επίσης, με βάση τα απογραφικά δεδομένα του 2001 το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού είναι απόφοιτοι δημοτικού (πάνω από 32%) ενώ περίπου το 14% είναι απόφοιτοι γυμνασίου και λιγότερο από το 10% είναι απόφοιτοι ανωτέρας ή ανωτάτης σχολής. Κατά τη δεκαετία 1991 – 2001 παρατηρείται άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης (τουλάχιστον από δημογραφικής σκοπιάς) όπως συμβαίνει και στο σύνολο του αστικού πληθυσμού της πρωτεύουσας.

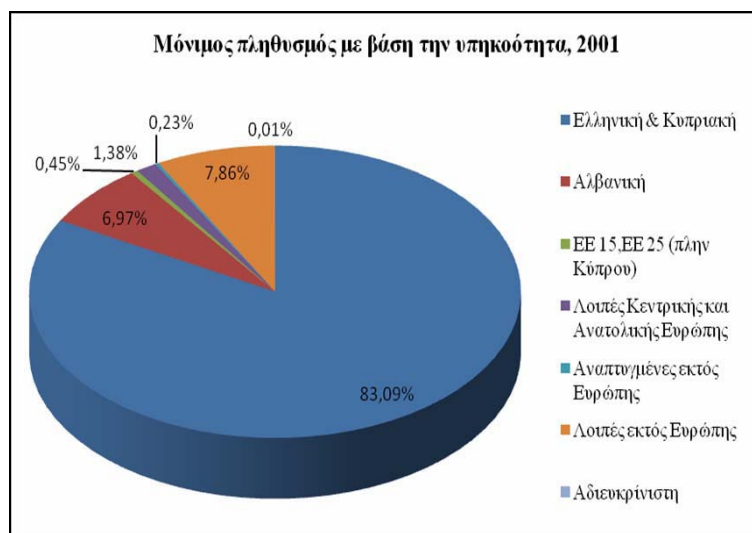
Σχήμα 3.1: Επίπεδο εκπαίδευσης μόνιμου πληθυσμού για το έτος 1991 (Βλαχογιάννη, 2008)

Σχήμα 3.2: Επίπεδο εκπαίδευσης μόνιμου πληθυσμού για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

Η περιοχή ήταν και εξακολουθεί να είναι στενά συνδεδεμένη με ομάδες χαμηλού οικονομικού επιπέδου όπως οι αλλοδαποί και δει οι οικονομικοί μετανάστες. Οι ανάγκες των βιομηχανικών μονάδων σε φτηνό εργατικό δυναμικό σε συνδυασμό με την αναζήτηση εργασίας

από τους αλλοδαπούς που έρχονται στην Ελλάδα καθώς και η φτηνή στέγη που προσφέρει η περιοχή οδήγησαν στην εγκατάσταση μεταναστών στην ευρύτερη περιοχή. Επίσης υπάρχει αυξημένος αριθμός αθίγγανων που αναγκάζονται να επιλέξουν αυτό το υποβαθμισμένο αστικό τοπίο ως χώρο μόνιμης κατοικίας, απορριπτόμενοι από περιοχές διαφορετικής φυσιογνωμίας. Τουλάχιστον όσον αφορά τα επίσημα στοιχεία οι Έλληνες πλειοψηφούν αλλά υπάρχουν υψηλά ποσοστά αλλοδαπών κυρίως αλβανικής καταγωγής (7%) και από χώρες εκτός Ευρώπης με κυριότερες το Αφγανιστάν, το Πακιστάν και το Ιράκ (ποσοστό 8%). Οι κάτοικοι με υπηκοότητα διαφορετική των παραπάνω συγκεντρώνουν χαμηλά ποσοστά και αφορούν κυρίως άτομα από χώρες της ανατολικής ή κεντρικής Ευρώπης. Οι άντρες αλλοδαποί είναι περισσότεροι από τις γυναίκες αφού προτιμώνται από τους εργοδότες για τις «βαριές» δουλειές της περιοχής όπως οι κατασκευές, οι μεταφορές και η βιομηχανία. Συνολικά ο αριθμός των αλλοδαπών που εντοπίζεται στην περιοχή και καταλαμβάνει -ο νόμιμος- περίπου το 17% του μόνιμου πληθυσμού, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτής και συμβάλει στη διαμόρφωση του κοινωνικού προφίλ και της συνολικής της φυσιογνωμίας.

Σχήμα 3.3: Μόνιμος πληθυσμός με βάση την υπηκοότητα για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

Σε επίπεδο απογραφικού τομέα, η μεγαλύτερη συγκέντρωση ξένων υπηκόων εντοπίζεται σε τομείς του Αγίου Ιωάννη Ρέντη και ειδικότερα στους 002 και 003 με μεγάλη παρουσία υπηκόων χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης –ποσοστά που φτάνουν το 30% και 52% αντίστοιχα - και τις μικρότερες συγκεντρώσεις Ελλήνων. Ιδιαίτερα στον τομέα 003 βλέπουμε περίπου ίση κατανομή Ελλήνων με τις ομάδες υπηκοοτήτων των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και της Αλβανικής. Υψηλά ποσοστά Αλβανών υπηκόων εντοπίζουμε κατά κύριο λόγο στην Αθήνα και στον Δήμο Ταύρου. Αρκετά υψηλό ποσοστό εμφανίζεται στον τομέα 222 (40%), που δικαιολογείται εξαιτίας του μικρού αριθμού μόνιμων κατοίκων το 2001 εντός του απογραφικού τομέα (μόλις 10 άτομα) αλλά και την ύπαρξη παλαιών κτιρίων κατοικίας –τα οποία επιλέγουν οι μετανάστες για κατοίκηση λόγω των χαμηλών ενοικίων- ενώ η παρουσία τους στους υπόλοιπους τομείς δεν ξεπερνά το 19%. Η παρουσία αλλοδαπών διαφορετικών υπηκοοτήτων από αυτές που αναφέραμε, είναι σε όλους τομείς μικρή χωρίς σημαντικές διαφορές. Συνοψίζοντας, είναι φανερό ότι οι μετανάστες στην περιοχή επιλέγουν τον χώρο κατοικίας τους –δηλαδή την ειδικότερη γειτονιά όπου θα μείνουν- ανάλογα με τις αντικειμενικές αξίες και τα ενοίκια, ανάλογα με την ύπαρξη εργασιών που μπορούν να τους απορροφήσουν και ανάλογα με την εγγύτητα σε εργοστάσια, βιοτεχνίες ή εργοτάξια όπου ως επι

των πλείστων, βρίσκουν εργασία. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι εντός ή πλησίον του χώρου που διεκδικείται από την κατασκευαστική εταιρεία του κ. Βωβού για την κατασκευή του εμπορικού κέντρου, εντοπίζεται πλήθος μεταναστών διότι η ειδική περιοχή πληρεί τα προαναφερθέντα κριτήρια. Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο είναι η παρουσία αθίγγανων, που προφανώς δεν λαμβάνονται υπόψη κατά τις απογραφές, αλλά και μεταναστών χωρίς χαρτιά – κυρίως από το Αφγανιστάν, το Πακιστάν και το Ιράκ- που επίσης δεν προσμετρώνται στις απογραφές. Ο παρακάτω πίνακας αποτυπώνει τον αριθμό των ξένων υπηκόων, που στην πλειοψηφία τους είναι οικονομικοί μετανάστες, στην περιοχή.

Πίνακας 3.3: Ξένοι υπήκοοι στον Ελαιώνα και κατανομή τους ανά δημογραφικό τομέα (Βλαχογιάννη, 2008)

Δήμος	Απογραφικός Τομέας	Σύνολο	Ελληνική & Κυπριακή	Αλβανική	ΕΕ 15,ΕΕ 25 (αίτην Σύμφωνο)	Λοιπές Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης	Αναπτυγμένες εκτός Ευρώπης	Λοιπές εκτός Ευρώπης	Αδιευκρίνιστη
Δήμος Αθηναίων	218	620	450	67	8	3	10	82	0
	219	313	228	57	3	3	2	20	0
	221	760	665	55	0	13	2	25	0
	222	10	6	4	0	0	0	0	0
	223	970	864	78	7	8	5	8	0
	224	858	742	79	12	9	2	14	0
	225	879	751	79	8	4	2	35	0
	226	43	36	0	0	0	0	7	0
	227	338	277	40	0	13	0	8	0
Δήμος Ταύρου	001	563	487	23	5	2	0	46	0
	002	418	382	24	0	3	0	9	0
	003	732	510	128	4	10	3	76	1
	004	626	554	28	0	13	0	31	0
	005	960	826	59	5	11	0	59	0
Δήμος Αγίου Ιωάννη Ρέντη	001	1179	1042	75	3	6	0	53	0
	002	298	179	22	1	7	0	89	0
	003	114	51	4	0	0	0	59	0
	004	358	325	12	0	4	0	17	0
	005	746	584	39	4	24	1	94	0
	006	570	481	2	0	10	0	77	0
	007	593	549	9	1	5	0	29	0
	008	1293	1083	66	4	34	6	100	0
	009	993	805	22	1	13	1	151	0
	010	334	227	44	0	6	0	56	1
Σύνολο Περιοχής Μελέτης		14568	12104	1016	66	201	34	1145	2

3.4.3 Οικονομικά χαρακτηριστικά πληθυσμού

Όσον αφορά τα στοιχεία που συνθέτουν το οικονομικό προφίλ του πληθυσμού της περιοχής, αυτά είναι κυρίως: οι μεταβολές του οικονομικά ενεργού πληθυσμού¹ κατά τη δεκαετία του 1990, τα ατομικά επαγγέλματα των κατοίκων και η ανεργία. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός στην περιοχή αυξήθηκε την περίοδο 1991-2001 κατά 18,9% με απόλυτη αύξηση 1055 άτομα

¹ Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός περιλαμβάνει τους απασχολούμενους (δηλ. άτομα ηλικίας άνω των 10 ετών που δήλωσαν ότι εργάζονται με σκοπό το κέρδος ή για να πάρουν κάποια αμοιβή ή ακόμα, ως άμισθοι βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση) και τους άνεργους (άτομα που ζήτησαν για πρώτη φορά εργασία ή άτομα που έχασαν την εργασία τους για οποιοδήποτε λόγο).

ενώ ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός μειώθηκε με μεταβολή της τάξης του 12,5%. Όπως φάνηκε παραπάνω, ο συνολικός πληθυσμός από το 1991 στο 2001 παρέμεινε σχεδόν σταθερός, με μικρή μείωση της τάξης του 0,6%. Σαφώς οι αλλαγές του οικονομικά ενεργού πληθυσμού δεν μπορεί να οφείλονται στη φυσική κίνηση του πληθυσμού – γεννήσεις και θάνατοι - αλλά σε μια αλλαγή της σύνθεσης του πληθυσμού. Το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απασχολείται στον τριτογενή τομέα (57,1%) και ακολουθεί απασχόληση στον δευτερογενή (35%) και πρωτογενή (λιγότερο από 1%). Πάντως καθώς ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αυξήθηκε από το 1991 ως το 2001, οι αυξήσεις αυτές εντοπίζονται κυρίως στον δευτερογενή και όχι στον τριτογενή τομέα¹.

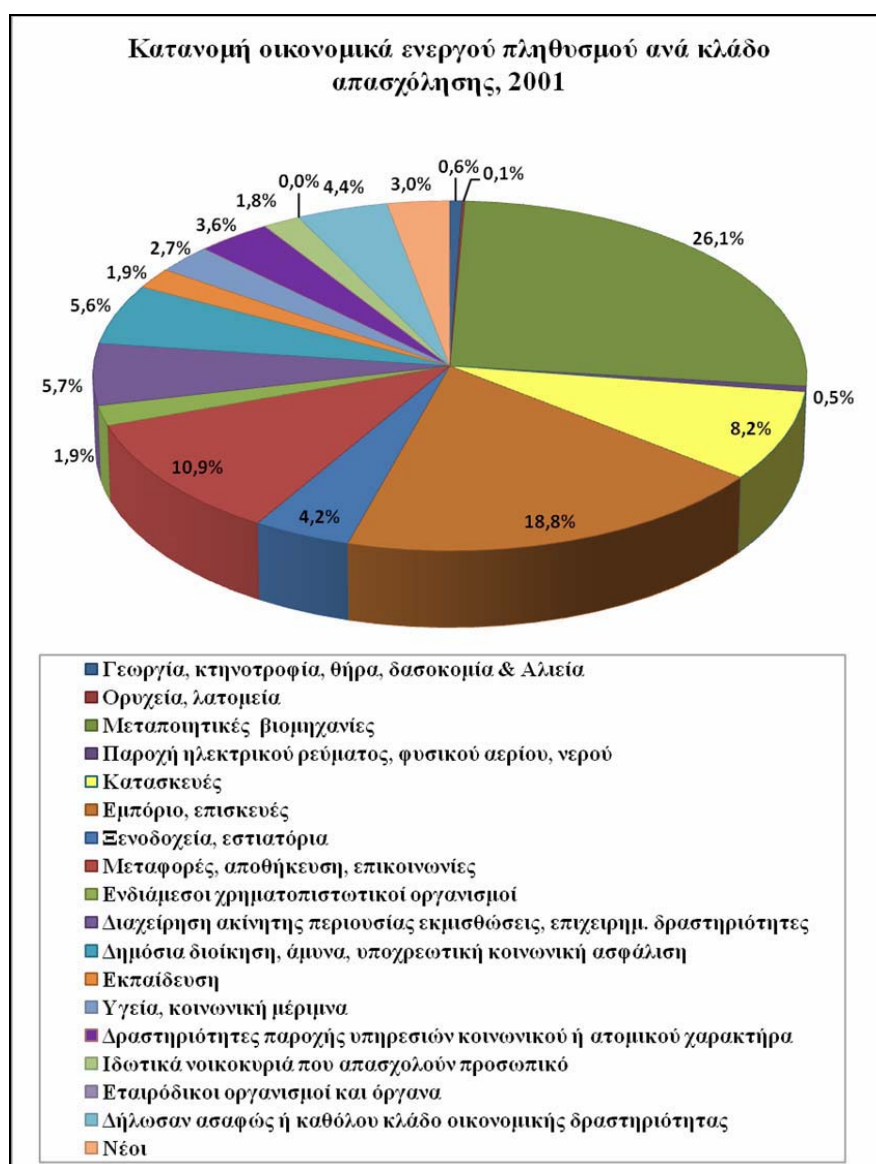
Σχήμα 3.4: Κατανομή οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανά παραγωγικό τομέα για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

Ειδικά για το δευτερογενή τομέα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Ελαιώνας ιστορικά αποτέλεσε εστία συγκέντρωσης βιομηχανιών και βιοτεχνιών μικρής και μεγάλης κλίμακας. Βιομηχανίες χαρτοποιίας, κλωστοϋφαντουργίας, σαπωνοποιίας και άλλες βιομηχανικές μονάδες μεταποίησης είχαν ως έδρα την περιοχή. Μπορεί κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990 να υπήρξε σημαντική οικονομική ανακατάταξη με κλείσιμο πολλών μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, ωστόσο η περιοχή δεν αποβιομηχανοποιήθηκε πλήρως. Παρέμειναν στον Ελαιώνα σημαντικές βιομηχανίες όπως η ΕΛΣΑ, η ΒΙΑΝΥΛ κλπ, ενώ παράλληλα δραστηριοποιούνταν εκεί και μικρότερης κλίμακας βιομηχανικές μονάδες και βιοτεχνίες, που αφορούν στη μεταποίηση, στην ένδυση και υπόδηση, στην εστίαση κλπ. Ταυτόχρονα εντοπίζονται μάντρες υλικών και επιχειρήσεις κατασκευών. Συνεπώς και οι περισσότεροι απασχολούμενοι σε αυτόν τον παραγωγικό τομέα εντοπίζονται σε μεταποιητικές βιομηχανίες και ακολουθούν οι απασχολούμενοι στις κατασκευές.

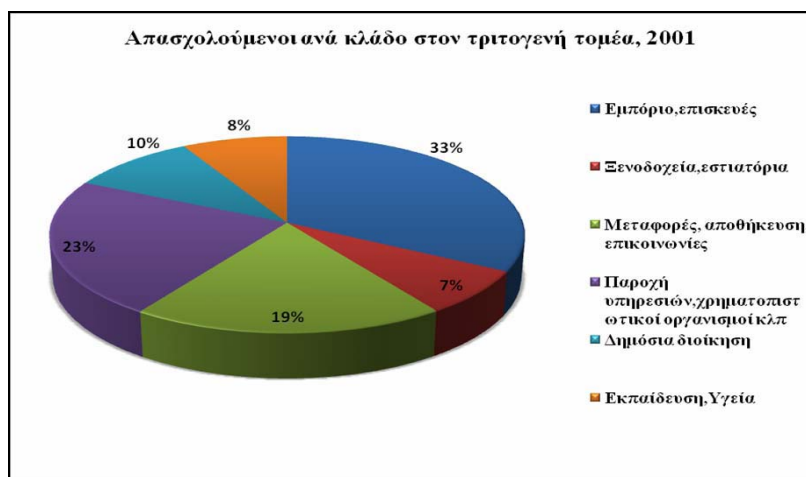
Σημαντικό στοιχείο μελέτης είναι η κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του τριτογενή τομέα στους επιμέρους κλάδους του. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα η πλειοψηφία των απασχολούμενων εντοπίζεται στον κλάδο του εμπορίου και των επισκευών, κατά ποσοστό 33%. Σε αυτόν τον κλάδο περιλαμβάνονται εμπορικά καταστήματα μικρής

¹ Η αύξηση στο δευτερογενή τομέα είναι φυσιολογική καθώς αυτή τη δεκαετία έχουμε εισοδο μεγάλου αριθμού μεταναστών στη χώρα που απασχολούνται σε κατασκευές, ως βιομηχανικοί εργάτες κλπ. Η τάση αποβιομηχάνισης της περιοχής, που συνεχίζει να συμβαίνει στην περιοχή, δεν επηρεάζει το φαινόμενο καθώς οι μετανάστες μπορεί να διαμένουν στον Ελαιώνα λόγω φτηνής στέγης ενώ δουλεύουν σε άλλες περιοχές.

κλίμακας που εξυπηρετούν τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής μελέτης -διάσπαρτα σε όλη την περιοχή και κοντά σε εστίες κατοικίας-, μεγαλύτερα εμπορικά καταστήματα όπως υπερκαταστήματα ειδών εστίασης, ένδυσης, ηλεκτρικών ειδών κλπ, με υπερτοπικό χαρακτήρα, καθώς και συνεργεία και καταστήματα με ανταλλακτικά αυτοκινήτων -κυρίως επί της Ιεράς Οδού. Η αναλογία των οικονομικά ενεργών ατόμων που απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών μειώθηκε σε σχέση με την απογραφή του 2001, ενώ παράλληλα αυξήθηκε το ποσοστό όσων εργάζονται στις μεταφορές, την αποθήκευση και τις επικοινωνίες. Στην περιοχή μελέτης και ιδιαίτερα στις οδούς Ορφέως, Αγίας Άννης και Αγίου Πολυκάρπου, εντοπίζεται πληθώρα μεταφορικών εταιρειών και αποθηκευτικών χώρων που απορροφούν μεγάλο αριθμό εργαζομένων. Μικρά ποσοστά απασχολούμενων συγκεντρώνουν οι κλάδοι της δημόσιας διοίκησης, της εκπαίδευσης, της υγείας και περίθαλψης και τέλος τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια. Τέλος, να σημειωθεί ότι μπορεί το μεγαλύτερο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού να εντοπίζεται στον τριτογενή τομέα, όμως σε επίπεδο επιμέρους κλάδων, το μεγαλύτερο ποσοστό ως προς το σύνολο αφορά εργαζόμενους σε μεταποιητικές βιομηχανίες (26,1%).

Σχήμα 3.5: Κατανομή οικονομικά πληθυσμού ανά κλάδο απασχόλησης για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

Σχήμα 3.6: Απασχολούμενοι ανά κλάδο στον τριτογενή τομέα για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

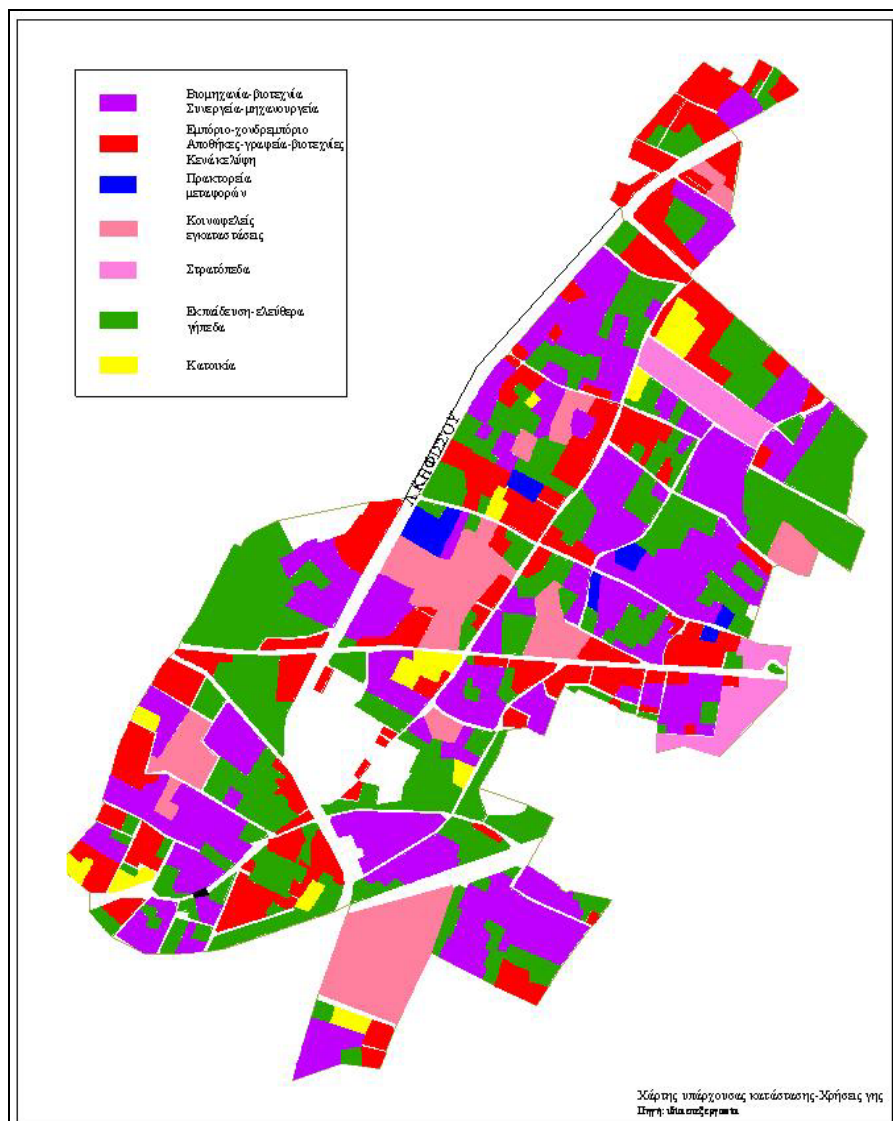
Η ανεργία είναι περίπου στο 11% με αυξητικές τάσεις. Σημαντικό στοιχείο μελέτης, είναι και η κατηγοριοποίηση των κατοίκων βάσει ευρύτερων επαγγελματικών και κατ' επέκταση κοινωνικών ομάδων. Η κατηγοριοποίηση αναφέρεται σε 10 ομάδες επαγγελμάτων – κοινωνικών ομάδων. Η μελέτη έδειξε ότι οι περισσότεροι μόνιμοι κάτοικοι κατέχουν θέσεις ανειδίκευτης εργασίας (σε ποσοστό 34,62%) ενώ σημαντικά ποσοστά εμφανίζονται σε ομάδες ενδιάμεσων επαγγελμάτων (11,01%) μικροεργοδοτών ή αυτοαπασχολούμενων επαγγελματιών (13,63%) και χαμηλών θέσεων τεχνιτών (13,22%). Οι μεγάλοι εργοδότες, οι υψηλού επιπέδου ελεύθεροι επαγγελματίες και διοικητικά στελέχη δεν συναντώνται στην περιοχή παρά σε ποσοστό κάτω του 4,5%.

Σχήμα 3.7: Μόνιμος πληθυσμός κατά επαγγελματική ομάδα για το έτος 2001 (Βλαχογιάννη, 2008)

3.4.4 Χρήσεις γης και κτιρίων

Κυρίαρχη εσωτερική λειτουργία στην περιοχή είναι η μικρής, μεσαίας και μεγάλης κλίμακας βιομηχανική δραστηριότητα και οι εγκαταστάσεις και χρήσεις που την πλαισιώνουν, ως υποδομή ή ως υπηρεσίες υποστήριξης και εξυπηρέτησης της όπως αποθήκευση και μεταφορές. Την ίδια στιγμή εντοπίζονται εστίες χρήσεων κατοικίας. Εκτός από βιομηχανική περιοχή, ο Ελαιώνας μοιάζει και με ένα εκτεταμένο κυκλοφοριακό και μεταφορικό κόμβο. Με την πάροδο των χρόνων οι μεταφορές διογκώθηκαν και από το γεγονός της συνάντησης εδώ, πληθώρας αστικών και υπεραστικών αξόνων της πρωτεύουσας. Σήμερα η σχέση μεταξύ μεταφορικών υπηρεσιών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων δεν είναι πλέον η υποστήριξη των δεύτερων από τις πρώτες. Η μεταποιητική δραστηριότητα χάνει διαρκώς έδαφος προς όφελος του μεταφορικού και αποθηκευτικού τομέα. Αιτίες για αυτό, αποτέλεσαν η αυξανόμενη σημασία των μεταφορών, η μηδενική σχεδόν προσφορά γης για παρόμοιες δραστηριότητες στο λεκανοπέδιο και οι κατά καιρούς απαγορευτικές ρυθμίσεις της πολιτείας για τη βιομηχανία. Συγχρόνως, ο Ελαιώνας αποτελεί μια περιοχή υποδοχής πλήθους οικονομικών δραστηριοτήτων μικρής αλλά και μεγάλης επιφάνειας, από τις μικρές εναπομένουσες βιοτεχνίες ως τα μεγάλα κέντρα διασκέδασης στην Ιερά Οδό.

Εικόνα 3.6.: Χρήσεις γης στην περιοχή του Ελαιώνα (Ανοιχτός διάλογος για τη Νέα Πόλη, 2006

Από το έτος 1990 έως το 2000, στην περιοχή μελέτης παρουσιάζεται θετική μεταβολή του αποθέματος των κτιρίων κατά 5,1%. Κατά τη δεκαετία του 1990 η πλειοψηφία των κτιρίων στην περιοχή μελέτης είναι ισόγεια, με μικρή πτώση του ποσοστού τους από το 1990 στο 2000. Συγκριτικά αναφέρουμε πως το ποσοστό των κτιρίων άνω των τριών ορόφων στο Δήμο Αθηναίων είναι πολύ μεγαλύτερο από της περιοχής μελέτης φτάνοντας το 48,5 % με τα περισσότερα κτίρια να έχουν τρεις έως πέντε ορόφους. Τα περισσότερα κτίρια κτίστηκαν την εικοσαετία 1961-1980, περίοδο γενικότερης έντονης οικοδομικής δραστηριότητας για το πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας.

Οι κατοικίες στην περιοχή μελέτης παρουσίασαν αύξηση από το 1990 στο 2000 από 5299 σε 6162 κατοικίες. Η αύξηση αυτή παρατηρείται εντονότερα στους τομείς της περιοχής που ανήκουν στο δήμο Αγίου Ιωάννη Ρέντη όπου σε κάποιες περιπτώσεις οι κανονικές κατοικίες διπλασιάστηκαν. Ανάλογη είναι η εικόνα και στους περισσότερους τομείς του δήμου Ταύρου ενώ στη περιοχή του δήμου Αθηναίων παρατηρούνται αναμενόμενες αυξήσεις αλλά και ραγδαίες μειώσεις σε τομείς που γειτνιάζουν με οδούς όπως η Αγίας Άννης, η Αθηνών και η Ιερά Οδός, μεγάλες οδούς και λεωφόρους που συγκεντρώνουν κατά μήκος τους χρήσεις εμπορίου μικρής και μεγάλης κλίμακας, ψυχαγωγίας και επιχειρήσεων. Παρ' όλο που ο μόνιμος πληθυσμός της περιοχής μελέτης μειώθηκε - κατά πολύ μικρό ποσοστό - το 2001 σε σχέση με το 1991, το ποσοστό των κατοίκων που διέμεναν σε κανονικές κατοικίες αυξήθηκε συνολικά στην περιοχή μελέτης από 98,9% σε 99,1%. Στους περισσότερους απογραφικούς τομείς των δήμων Αθηναίων και Ταύρου, η κατά περιπτώσεις αύξηση ή μείωση του αριθμού των κανονικών κατοικιών, συμβαδίζει με παράλληλη αύξηση ή μείωση αντίστοιχα, των μόνιμων κατοίκων που διαμένουν σε αυτές τις κατοικίες. Δηλαδή, η δημιουργία νέων κανονικών κατοικιών προσέλκυσε κατοίκους που επέλεξαν να διαμείνουν σε αυτές ενώ φαίνεται ότι εγκαταλείπονται κατοικίες πολύ παλαιάς κατασκευής με συνέπεια η μείωση του μόνιμου πληθυσμού σε αυτές. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις, παρατηρείται αύξηση των κανονικών κατοικιών με μείωση των κατοίκων που διαμένουν σε αυτές και το αντίστροφο, δίχως όμως να παρουσιάζονται σημαντικές μεταβολές στην αναλογία αυτών των ατόμων, από το 1991 στο 2001.

3.4.5 Αστικό περιβάλλον¹

Χαρακτηριστικό του αστικού περιβάλλοντος της περιοχής μελέτης είναι οι πρόχειρες κατασκευές, συχνά παράνομες και ακατάλληλες που στεγάζουν βιομηχανικές/βιοτεχνικές μονάδες, πρακτορεία μεταφορών και αποθήκες. Τυπικό στοιχείο αποτελούν και οι αυτοσχέδιες παραγκουπόλεις, από ξύλο και λαμαρίνες όπου διαμένουν ελληνικές και αλλοδαπές μειονότητες. Οι χώροι πρασίνου και οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι είναι πολύ λίγοι. Η μόνη μεγάλη αδόμητη έκταση είναι η περιοχή όπου επιδιώκεται να κατασκευαστεί το νέο γήπεδο και το εμπορικό κέντρο. Υπάρχουν στοιχεία σοβαρής περιβαλλοντικής υποβάθμισης με το έδαφος και τα υπόγεια ύδατα να είναι σοβαρά ρυπασμένα από βιομηχανικά και αστικά απόβλητα και το ρέμα του Κηφισού -και παραρέματα αυτού- στην περιοχή να αποτελεί εστία απόρριψης αποβλήτων από τους καταυλισμούς και τις μεταποιητικές δραστηριότητες. Επίσης ο έντονος

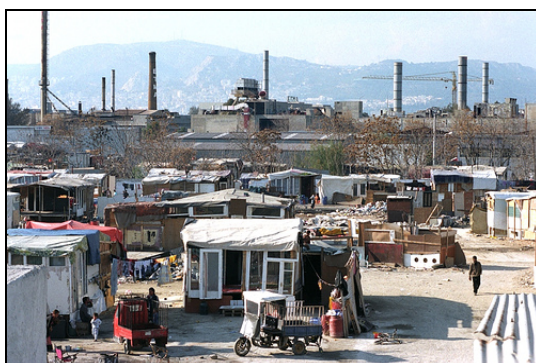
¹ Με τον όρο αστικό περιβάλλον εννοείται σε αυτή την ενότητα αυτό που ο Lefebvre αναφέρει ως μορφολογία της πόλης, δηλαδή την άμεση πρακτικο-αισθητή πραγματικότητα.

κυκλοφοριακός φόρτος και η συχνή διέλευση βαρέων οχημάτων χαρακτηρίζουν την περιοχή. Πιο αναλυτικά:

Ιστορικά, ο Ελαιώνας λειτούργησε ως χώρος απόρριψης των απόβλητων ,από τον ιστό της πόλης, δραστηριοτήτων όπως βιομηχανίες, βιοτεχνίες, μάντρες υλικών, αποθήκες, αμαξοστάσια, πρακτορεία μεταφορών κλπ. Η χωροθέτηση αυτών των δραστηριοτήτων στην συγκεκριμένη περιοχή αποτέλεσε λύση για πολιτεία και επιχειρηματίες δεδομένου ότι εξυπηρετούνταν οι ανάγκες τους για εύκολη πρόσβαση και άμεση επαφή με την κυριότερη καταναλωτική αγορά - το κέντρο της Αθήνας- δίχως παράλληλα να θίγει άλλες περιοχές, αλλοιώνοντας τον χαρακτήρα τους με την τοποθέτηση των παραπάνω δραστηριοτήτων. Κατά συνέπεια ο Ελαιώνας λειτούργησε ως καταφύγιο γι' αυτές. Παράλληλα, στην περιοχή εμφανίζονται εστίες κατοικίας, οι οποίες έρχονται σε σύγκρουση με τη βιομηχανική/βιοτεχνική φυσιογνωμία του σύγχρονου Ελαιώνα. Οι ασύμβατες αυτές χρήσεις περιπλέκονται στο χώρο, ιδιαίτερα στην περιοχή του εκατέρωθεν της Κηφισού και της Π. Ράλλη στο δήμο Αγίου Ιωάννη Ρέντη, με βιομηχανικές εγκαταστάσεις και μεταφορικές εταιρείες να γειτνιάζουν με κτίρια κατοικίας . Πρόχειρες κατασκευές, συχνά παράνομες και ακατάλληλες, στεγάζουν βιομηχανικές/βιοτεχνικές μονάδες, αποθήκες και πρακτορεία μεταφορών στην οδό Ορφέως και Αγίας Άννας. Συνέπεια των παραπάνω είναι οι απότομες χωρικές και χρονικές διακυμάνσεις των τιμών γης. Στοιχείο του αστικού τοπίου της περιοχής αποτελούν και οι αυτοσχέδιες «παραγκουπόλεις». Μειονότητες όπως αυτή των αθίγγανων, στεγάζονται σε αυτοσχέδιες κατασκευές από ξύλο και παλιοσίδερα πίσω από τα πρακτορεία μεταφορών και πολύ κοντά στον πολυχώρο τέχνης της Τεχνόπολις στο Γκάζι.

Εικόνα 3.7: Κατοικία στην περιοχή του Ελαιώνα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Εικόνα 3.8: Καταυλισμός των Ρομα στην περιοχή του Ελαιώνα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Η περιοχή παρουσιάζει μια δυσμενή γενικά και ασυνάρτητη περιβαλλοντική εικόνα, που συντελεί στη διαμόρφωση και διαρκή επιδείνωση του αρνητικού περιβαλλοντικού κλοιού της Αθήνας. Οι χώροι πρασίνου και οι ελεύθεροι χώροι στην περιοχή μελέτης είναι πολύ λίγοι. Ο Ελαιώνας της αρχαιότητας με την πληθώρα ελαιόδεντρων, έχει συρρικνωθεί πια σε ένα μικρό χώρο κοντά στα ΤΕΙ Αθηνών και αποτελεί μαζί με το Βοτανικό κήπο, τους μόνους χώρους πρασίνου. Τα αέρια απόβλητα των βιομηχανιών και των οχημάτων που διέρχονται καθημερινά από την περιοχή, επιβαρύνουν τις περιοχές του κέντρου του λεκανοπεδίου με καπνό και διοξείδιο του θείου, τα υγρά απόβλητα των βιομηχανιών τροφίμων και των βιομηχανιών απορρυπαντικών και χημικών, οδήγησαν στη σοβαρή ρύπανση του εδάφους και των υπόγειων υδάτων, ενώ τα στερεά απόβλητα και απορρίμματα από τις βιομηχανίες και τους καταυλισμούς είτε καταλήγουν στα ρέματα του ποταμού Κηφισού είτε δημιουργούν εστίες μόλυνσης με τη μη έγκαιρη αποκομιδή τους.

Εικόνα 3.9: Πρόχειρος χώρος απόρριψης απορριμμάτων στην περιοχή του Ελαιώνα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Ο έντονος κυκλοφοριακός φόρτος, που δεν περιορίζεται πια στις ώρες αιχμής, είναι καθημερινότητα για όσους ζουν ή δραστηριοποιούνται στην περιοχή, ενώ οι ελλείψεις πεζοδρομίων, κυρίως στο εσωτερικό οδικό δίκτυο της περιοχής, και διαβάσεων σε μεγάλους οδικούς άξονες δυσκολεύουν τις μετακινήσεις των πεζών. Η εικόνα αυτή της πολεοδομικής και περιβαλλοντικής αναρχίας πιθανώς να μην έχει όμοιά της στις κεντρικές συνοικίες της πρωτεύουσας ή σε άλλα ελληνικά αστικά κέντρα. Και ενώ όλα αυτά είναι η καθημερινότητα της περιοχής, η δημιουργία του νέου γηπέδου και η προσπάθεια εξευγενισμού –gentrification- της περιοχής αυξάνει κατακόρυφα το κόστος γης -αλλά και το κόστος διαβίωσης- με συνέπεια την ίδια την ανάγκη εσωτερικής μετανάστευσης των οικονομικά αδύνατων στρωμάτων της περιοχής. Η περιοχή λογικά θα «αποβάλλει» τους μέχρι τώρα κατοίκους της χωρίς αυτό να σημαίνει και αύξηση του βιοτικού τους επιπέδου. Πιθανότατα θα πρέπει να μεταφερθούν προς άλλες μη «αστικά ανεπτυγμένες» περιοχές.

4

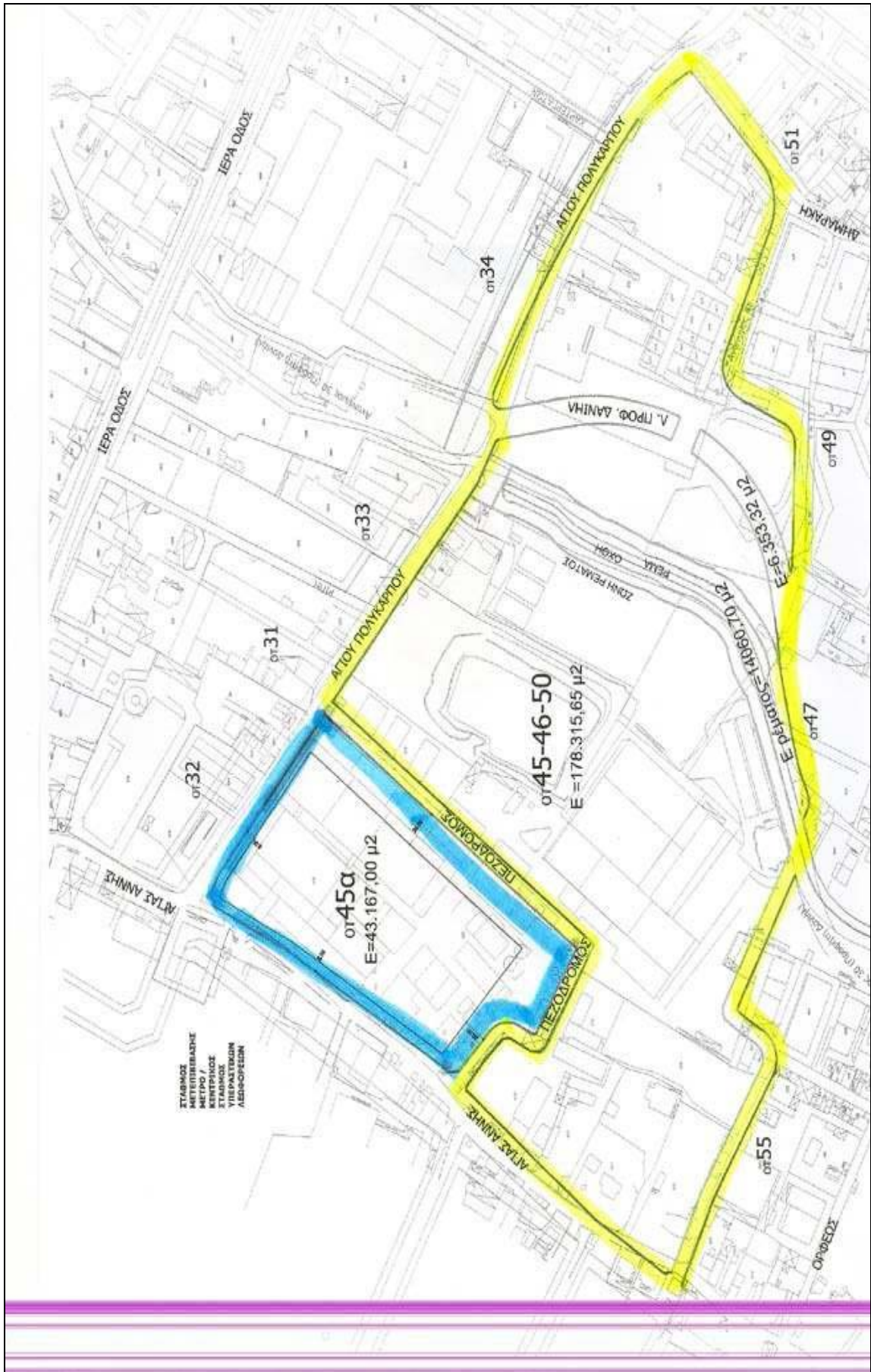
Το νέο κατασκευαστικό πρότζεκτ στον Ελαιώνα: «Ανάπλαση» ή τσιμεντοποίηση;

«Μια ανάλυση του χώρου «καθ'εαυτού» είναι εξίσου αδύνατη με μια ανάλυση του χρόνου... Ο χώρος, σαν κοινωνικό προϊόν, παρακολουθείται πάντοτε από τη συγκεκριμένη σχέση ανάμεσα στα διάφορα συστήματα (βαθμίδες μιας κοινωνικής δομής: το οικονομικό, το πολιτικό, το ιδεολογικό και τη συγκυρία των κοινωνικών σχέσεων που απορρέει από αυτά). Ο χώρος λοιπόν είναι πάντοτε ιστορική συγκυρία και κοινωνική μορφή που προσλαμβάνει το περιεχόμενο της από τις κοινωνικές διαδικασίες που εκφράζονται μέσα από αυτήν. Και, ακριβώς επειδή αποτελεί μια ιδιαίτερη μορφή άρθρωσης των δομικών συστημάτων, ο χώρος μπορεί, με τη σειρά του, να παράγει μια ιδιαίτερη μορφή άρθρωσης, των δομικών συστημάτων δηλαδή ειδικά αποτελέσματα πάνω στους άλλους τομείς της κοινωνικής συγκυρίας.»

Manuel Castells, «Θεωρία και ιδεολογία στην κοινωνιολογία της πόλης ή η κοινωνιολογία και το ζήτημα της πόλης»

4.1 Περιγραφή της δράσης «Διπλή ανάπλαση»

Στην περιοχή του Ελαιώνα μια έκταση 2500 στρεμμάτων διεκδικείται από μεγάλη κατασκευαστική κοινοπραξία με διακηρυγμένο στόχο την κατασκευή ενός ανοικτού γηπέδου που θα χρησιμοποιηθεί από την ποδοσφαιρική ανώνυμη εταιρεία του Παναθηναϊκού για τις αθλητικές, πολιτιστικές και εμπορικές της δραστηριότητες. Η ακριβής τοποθεσία που έχει προταθεί βρίσκεται επί της οδού Αγίου Πολυκάρπου και περικλείεται από τις οδούς Δημαράκη, Ορφέως, Αγίας Άννας και Αγίου Πολυκάρπου. Το μεγαλύτερο κομμάτι της περιοχής ανήκει στο δήμο Αθηναίων, ενώ ένα κομμάτι της άνηκε στην Εθνική Τράπεζα και αγοράστηκε πρόσφατα από το δήμο προκειμένου να μην υπάρχουν εμπόδια ιδιοκτησιακής φύσης για το έργο. Ο χώρος αυτός είναι κατοχυρωμένος από το 1995 με προεδρικό διάταγμα ως «κοινόχρηστο πράσινο», αν και μέχρι σήμερα δεν έχει υλοποιηθεί κάποια διαδικασία δημιουργίας πάρκου ή ζώνης πρασίνου εντός αυτού.

Εικόνα 4.1: Οικόπεδο στέγασης του γηπέδου (Σακκής, 2006)

Εικόνα 4.2: Δορυφορική φωτογραφία της περιοχής των 250 στρεμμάτων στον Ελαιώνα όπως είναι σήμερα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Ο δήμος Αθηναίων έχει προχωρήσει σε συνεργασία με την Εθνική Τράπεζα στην ίδρυση μια ανώνυμης εταιρείας με την επωνυμία «ΔΙΠΛΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ Α.Ε.» για τη διαχείριση της περιοχής του Ελαιώνα αλλά και της περιοχής του τωρινού γηπέδου – έδρα της ομάδας του Παναθηναϊκού- στη λεωφόρο Αλεξάνδρας. Ο διακηρυγμένος σκοπός της εταιρείας είναι (Διπλή Ανάπλαση Α.Ε., 2007):

Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων και πρωτοβουλιών και η εν γένει παροχή υπηρεσιών που αποβλέπουν στην οικιστική και περιβαλλοντική ανάπλαση και αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των αστικών περιοχών του Βοτανικού-Ελαιώνα και της περιοχής του Γηπέδου Λεωφόρου Αλεξάνδρας, καθώς και στην προώθηση της οικονομικής, αθλητικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης των περιοχών αυτών(.) Με την απόφαση του Δήμου Αθηναίων και του Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. για την ανάπλαση της περιοχής Βοτανικού (Ελαιώνα), στο νέο ενοποιημένο Οικοδομικό Τετράγωνο που περικλείεται από τις οδούς Ορφέως, Αγ. Άννης, Αγ. Πολυκάρπου και το ρέμα του Προφήτη Δανιήλ, καθορίζεται περιοχή:

- για την ανέγερση γηπέδου ποδοσφαίρου χωρητικότητας 40.000 θεατών, προδιαγραφών FIFA-UEFA 4 αστέρων, με αθλητικές εγκαταστάσεις κάτω από τις κερκίδες*
- κλειστού γηπέδου καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης 8.000 θέσεων*
- για την ανέγερση πολυλειτουργικού δημοτικού κτιρίου*
- τη δημιουργία των απαραίτητων υπέργειων και υπόγειων χώρων στάθμευσης*
- τη δημιουργία χώρων κοινόχρηστου αστικού πρασίνου 120.000 τμ περίπου*
- την υλοποίηση έργων υποδομής -διαπλάτυνση των οδών Αγ. Άννης, Αγ. Πολυκάρπου και Ορφέως, τη διευθέτηση του ρέματος του Προφήτη Δανιήλ και τη δημιουργία παράχθιας οδού, έργα αποχέτευσης κ.λπ.- (..)*

Όταν το έργο θα ολοκληρωθεί, πέραν των παραπάνω εγκαταστάσεων, θα προκύψουν συνολικά 120 στρέμματα πρασίνου και 5.000 θέσεις υπόγειας στάθμευσης, με αποτέλεσμα τη ριζική αναμόρφωση της ευρύτερης περιοχής του Ελαιώνα.

Η περιοχή της λεωφόρου Αλεξάνδρας προβλέπεται να «αποφορτιστεί» με τη κατεδάφιση του υφιστάμενου γηπέδου, τη δημιουργία πάρκου αστικού πρασίνου 18000 τ.μ., τη διαμόρφωση υπόγειου χώρου στάθμευσης 900 θέσεων και ανάπτυξη κτιρίων 600 τ.μ. συνολικά για τη στέγαση του μουσείου ιστορίας του Παναθηναϊκού και λοιπούς ψυχαγωγικούς χώρους.

Εικόνα 4.3: Μακέτα του προτεινόμενου γηπέδου και των βοηθητικών του χώρων στην περιοχή του Ελαιώνα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007)

Όσον αφορά τον Ελαιώνα όπως αναφέρεται και παραπάνω σε συνδυασμό με το γήπεδο ποδοσφαίρου και για την ευρύτερη ανάπλαση της περιοχής αναμένεται να κατασκευαστούν λοιπές αθλητικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις αν και το τελικό πλήθος και το μέγεθος αυτών δεν διευκρινίζεται. Παρόλα αυτά είναι πλέον δεδομένη η κατασκευή των παρακάτω εντός της περιοχής των 250 στρεμμάτων:

- Το νέο γήπεδο της ΠΑΕ ΠΑΟ, 35.000 θεατών, με εμπορικούς χώρους και βοηθητικές εγκαταστάσεις, συνολικά 44.500 τ.μ. υπέργειων και 29.000 τ.μ. υπόγειων.
- Το νέο κλειστό γήπεδο μπάσκετ-βόλεϊ του «ερασιτέχνη» ΠΑΟ, 10.000 θεατών, 8.500 τ.μ.
- Ένας ακόμη υπόγειος χώρος στάθμευσης 37.000 τ.μ.
- Ένα νέο εμπορικό κέντρο –ανάλογα με το MALL στην περιοχή του Αμαρουσίου- ιδιοκτησίας της ιδιωτικής εταιρίας του Μπ. Βωβού, 70.000 τ.μ. υπέργειων και 62.000 τ.μ. υπόγειων.
- Ένα δημαρχιακό μέγαρο 24.000 τ.μ., με υπόγειο 26.500 τ.μ.

- Ένα ακόμη «εμπορικό και πολιτιστικό κέντρο» -18.500 τ.μ. υπέργεια- από το δήμο Αθηναίων, που το πιο πιθανό είναι να υλοποιηθεί μέσω ΣΔΙΤ.
- Λεωφόρος ταχείας κυκλοφορίας, που διασχίζει κάθετα το «πάрко».

Η επισκεψιμότητα μόνο του εμπορικού κέντρου σύμφωνα με την περιβαλλοντική μελέτη του έργου ανέρχεται σε 34.000 επισκέπτες κατά μέσο όρο κάθε ημέρα -12,4 εκ. το χρόνο- ενώ το γήπεδο αυτό καθεαυτό θα φέρνει στην περιοχή το ίδιο πλήθος, κατά μέσο όρο κάθε 10 μέρες. Συνολικά για την περιοχή προβλέπεται η κατασκευή 320.000 τ.μ. κτιρίων, τα οποία συνολικά θα προσελκύουν στις ώρες αιχμής περί τα 9.000 αυτοκίνητα. Αυτά τα σημεία είναι που υπογραμμίζει μερίδα κατοίκων της περιοχής και ευρύτερων φορέων και οι οποίοι μέσω της επιτροπής για τη «διάσωση του Ελαιώνα» κατέφυγαν στο ΣτΕ ενάντια στα κατασκευαστικά έργα που συνδέονται με το γήπεδο στην περιοχή. Το ΣτΕ με απόφαση του τον Οκτώβριο του 2009 δικάωσε τους κατοίκους αφού ναι μεν κρίνει συνταγματική τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη μεταφορά του γηπέδου του ΠΑΟ από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας στον Ελαιώνα, αλλά ταυτόχρονα θεωρεί ότι οποιαδήποτε άλλη κατασκευή δεν συνδέεται πολεοδομικά και λειτουργικά με το νέο γήπεδο είναι αντισυνταγματική. Θεωρεί δε ότι παραμένει σε ισχύ το ΠΔ του 1995, που προβλέπει στην περιοχή παρέμβασης κοινόχρηστο πράσινο και ήπιες χρήσεις με συντελεστή δόμησης 0,1. Υπό αυτό το πλαίσιο έχουν παγώσει και τα έργα για τη δημιουργία εμπορικού κέντρου στην περιοχή.

4.2 Στόχος και ειδικοί σκοποί της «διπλής ανάπλασης»: Τι κρύβεται πίσω από τις λέξεις

Αφετηρία για την απάντηση των ερωτημάτων «ποιός ο σκοπός των έργων στον Ελαιώνα;» και «σε ποια προβλήματα της πόλης έρχεται να δώσει λύσεις;» δεν μπορεί παρά να αποτελούν οι διακηρυγμένοι -και ιδιαίτερα προβεβλημένοι- στόχοι και ειδικοί σκοποί που η εταιρεία διαχείρισης «Διπλή Ανάπλαση» θέτει (Διπλή Ανάπλαση Α.Ε., 2007):

Το σχέδιο της Διπλής Ανάπλασης δίνει λύση σε τρία ουσιαστικά θέματα. Πρώτον, δίνει ελπίδα για οικονομική ανάπτυξη σε ολόκληρη αυτή την περιοχή. Δεύτερον, πολλαπλασιάζει το πράσινο. Τρίτον, δίνει λύση στο μεγάλο πρόβλημα στέγης της ομάδας της Αθήνας, του ιστορικού Σωματείου του Παναθηναϊκού. Στόχος είναι η προσέλκυση δημόσιων και ιδιωτικών κεφαλαίων για την αποτελεσματική υλοποίηση του θεσμοθετημένου πολεοδομικού σχεδιασμού και την επίλυση χρόνιων προβλημάτων όπως το κυκλοφοριακό, η έλλειψη χώρων πρασίνου και η ανυπαρξία λοιπών έργων υποδομής.

Παράλληλα εκσυγχρονίζονται οι παραγωγικές δραστηριότητες της περιοχής, αναπτύσσονται μεγάλης κλίμακας διασυνδεδεμένοι κοινόχρηστοι χώροι πρασίνου, αλλά και νέες χρήσεις εξυπηρέτησης των κατοίκων της πόλης, καθιερώνοντας την περιοχή του Βοτανικού ως ένα νέο μητροπολιτικό πόλο πολλαπλών λειτουργιών, ακολουθώντας τις κατευθύνσεις του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας.

Οι κυριότεροι στόχοι της ανάπλασης της περιοχής είναι:

1. Η δημιουργία χώρων πρασίνου που θα συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της έλλειψής του στην ευρύτερη περιοχή. Η αύξηση του πράσινου κοινόχρηστου χαρακτήρα και η ένταξη πολλαπλών δραστηριοτήτων αναψυχής θα επιτρέψει την

ανάδειξη και εκμετάλλευση αυτών των χώρων, αλλά και την αναβαθμισμένη καθημερινή λειτουργία του αστικού χώρου.

2. Αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων μέσω της διευκόλυνσης της πρόσβασης στην άθληση και σε πολιτιστικού και αθλητικού τύπου εκδηλώσεις.

3. Βελτίωση των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος μέσω της δημιουργίας νέων υποδομών.

4. Βελτίωση των οδικών αρτηριών της περιοχής με αποτέλεσμα την καλύτερη κυκλοφοριακή λειτουργία του δικτύου τόσο της άμεσης όσο και της ευρύτερης περιοχής.

5. Ανάδειξη της περιοχής και αύξηση της επισκεψιμότητάς της με ουσιαστικά άμεσα και έμμεσα αναπτυξιακά οφέλη, δημιουργώντας νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες.

6. Την αναζωογόνηση της οικονομικής ζωής της περιοχής, αλλά και της υπόλοιπης Αθήνας με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Τα παραπάνω φαίνεται να ορίζουν ένα αρκετά σαφές πλαίσιο προτεραιοτήτων, δράσεων και αναπτυξιακών προτάσεων για την περιοχή. Απαιτείται παρόλα αυτά μια εμβάθυνση στα προβλήματα, τους σκοπούς και τους στόχους προς δύο μάλιστα κατευθύνσεις. Πρέπει αρχικά να γίνει αντιληπτό τι επιδιώκεται με τη συνολική ανάπλαση της περιοχής και κατά δεύτερον να μελετηθεί κατά πόσο ακόμα και αυτοί οι διακηρυγμένοι στόχοι για την περιοχή δύναται να πραγματοποιηθούν. Ομαδοποιώντας τα προβλήματα τα οποία η «Διπλή Ανάπλαση» αναγνωρίζει και στα οποία καλείται να δώσει λύσεις, αναγνωρίζονται τέσσερις βασικές κατηγορίες: α) Στέγαση των αθλητικών δραστηριοτήτων της ΠΑΕ Παναθηναϊκός, αλλά και χρησιμοποίηση των αθλητικών εγκαταστάσεων για πολιτιστικές και αθλητικές δράσεις των κατοίκων της περιοχής, β) Οικονομική ανάπτυξη της περιοχής με προσέλκυση κεφαλαίων, γ) Πολεοδομικός σχεδιασμός για επίλυση χρόνιων προβλημάτων όπως το κυκλοφοριακό, δ) Δημιουργία χώρων πρασίνου.

Σε μια προσπάθεια ανάλυσης και κριτικής αυτών των πυλώνων της προβληματικής και ξεκινώντας αντίστροφα, παρατηρούνται τα εξής: Πριν απ' όλα η δημιουργία χώρων πρασίνου – σε συνδυασμό με το σύνολο των προτεινόμενων κατασκευών- παραμένει μάλλον ουτοπικός στόχος καθώς: α) Ο χώρος των 250 στρεμμάτων εντός του οποίου προτείνεται η κατασκευή των έργων είναι χαρακτηρισμένος ήδη από το 1995 με ΠΔ ως χώρος όπου προβλέπεται κοινόχρηστο πράσινο και ήπιες χρήσεις με συντελεστή δόμησης 0,1. Αυτό συνεπάγεται ότι το έργο που μπορεί να κατασκευαστεί είναι το γήπεδο και μόνο. β) Αντίστοιχα έργα σε άλλες περιοχές της Αττικής όπου προβλεπόταν συνδυασμός μεγάλων εγκαταστάσεων όπως γήπεδα με αστικά πάρκα έχουν καταλήξει μόνο σε κατασκευές κτιρίων και σε μη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων, και δει χώρων πρασίνου. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι το ολυμπιακό κέντρο στο Μαρούσι, το γήπεδο «Γ. Καραϊσκάκης» στο Φάληρο και οι διάσπαρτες ολυμπιακές εγκαταστάσεις στη λεωφόρο Ποσειδώνος. Μάλιστα η τάση είναι για δημιουργία μεγάλων πολυχώρων ιδιωτικής, εμπορικής εκμετάλλευσης όπως εμπορικά κέντρα, ψυχαγωγικά κέντρα κλπ. Το ίδιο δεν προβλέπεται αλλά είναι δεδομένο για τον Ελαιώνα καθώς υπάρχει σύνδεση του γηπέδου με λοιπές εμπορικές δράσεις και δει με ένα εμπορικό κέντρο.

Το δε ζήτημα της επίλυσης του κυκλοφοριακού προβλήματος της περιοχής απαντάται απευθείας από τα ίδια τα έργα και τη φύση τους. Προβλέπεται η δημιουργία λεωφόρου ταχείας κυκλοφορίας που διασχίζει κάθετα το «πάρκο» ενώ η κατασκευή των 320.000 τετρ. μέτρων

κτιρίων, θα οδηγήσει και στην προσέλευση στις ώρες αιχμής περί των 9.000 αυτοκινήτων –με βάση τα στοιχεία της περιβαλλοντικής μελέτης του ίδιου του έργου. Ο οποιοσδήποτε πολεοδομικός σχεδιασμός για μια περιοχή, στο κέντρο της Αθήνας με ιδιαίτερη αστική δόμηση και παραγωγική δραστηριότητα που να επιλύει τέτοιου μεγέθους κυκλοφοριακή φόρτιση, φαντάζει φαιδρή.

Όσον αφορά την επιδιωκόμενη οικονομικής ανάπτυξης η κριτική έχει ήδη γίνει στο δεύτερο κεφάλαιο –σε επίπεδο ορισμού- και γίνεται με ιδιαίτερη εστίαση στο κεφάλαιο 6 όπου μελετάται η κοινωνική πρακτική και η ανάπτυξη κοινωνικού κινήματος για την πόλη στον Ελαιώνα. Η επαναδιατύπωση μιας κριτικής στον όρο ανάπτυξη, η ανάδειξη της ευθείας σύνδεσης της με την καπιταλιστική ανάπτυξη –και την εκ προοιμίου συγκεκριμένη κατάληξη της ταξικής πάλης που εμπεριέχει- και όχι με την –επιδιωχθείσα- κοινωνική πρόοδο είναι πλεονασμός. Αυτό που έχει σημασία είναι αν μελετηθεί αυτή η ανάπτυξη προσθέτοντας δύο ακόμη νέες –στο επίπεδο της εργασίας- οπτικές: την πολεοδομική σκοπιά και την ανταγωνιστικότητα της πόλης ως σύνολο.

Στον Ελαιώνα και στα προτεινόμενα έργα βρίσκουν εφαρμογή δύο από τις τρεις διακριτές πολεοδομίες που ο Lefebvre σημειώνει στο πλαίσιο της σύγχρονης αστικοποίησης (Lefebvre, 2007): «α) πολεοδομία των διοικητικών στελεχών που συνδέονται με το δημόσιο κρατικό τομέα και β) πολεοδομία των εργολάβων». Στην πρώτη κατηγορία εντάσσεται μια τεχνοκρατική και συστηματοποιημένη πολεοδομία που θέτει ως προτεραιότητα τη τεχνική και τελικά ισοπεδώνει ότι απομένει από την «πόλη των κατοίκων», από αυτό δηλαδή που οι ίδιοι οι άνθρωποι δημιούργησαν ως δομημένο αστικό περιβάλλον. Όπως ο Lefebvre σημειώνει (2007):

(..) δεν θα δίσταζε να ισοπεδώσει ότι απομένει από την Πόλη για να αφήσει χώρο στα αυτοκίνητα, στις επικοινωνίες, στις ανιούσες και κατιούσες πληροφορίες. Τα μοντέλα που επεξεργάζεται δεν μπορούν να μπουν στην πράξη, παρά μόνο εξαλείφοντας από την κοινωνική ύπαρξη ακόμα και τα ερείπια εκείνου που ήταν κάποτε η Πόλη.

Ταυτόχρονα βρίσκει εφαρμογή και η πολεοδομία των εργολάβων. Είναι η πολεοδομία των κεφαλαιοκρατών κατασκευαστών, του μεγάλου κεφαλαίου που πράττουν για την αγορά και το κέρδος. «Δεν πωλούν πλέον κατοικίες ή κτίρια αλλά πολεοδομία. Με ή χωρίς ιδεολογία η πολεοδομία γίνεται ανταλλακτική αξία» (Lefebvre, 2007). Όλα αυτά τα στοιχεία βρίσκουν εφαρμογή ειδικά στον Ελαιώνα με τις προτεινόμενες παρεμβάσεις αλλά και ευρύτερα σήμερα σχεδόν στο σύνολο του μητροπολιτικού χώρου της Αθήνας. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004, η πολεοδομική προετοιμασία της πόλης για αυτούς, η μεταολυμπιακή ιδιωτική και μόνο αξιοποίηση των έργων καθώς και οι πιο σύγχρονες αστικές αναπλάσεις γειτονιών του μητροπολιτικού κέντρου φανερώουν τις πτυχές της διττής αυτής πολεοδομίας. Στον Ελαιώνα ειδικότερα, η εταιρεία «Διπλή Ανάπλαση» του δήμου Αθηναίων με το σύνολο των προτάσεων της φαίνεται να υλοποιεί αυτόν ακριβώς το ρόλο και προορισμό της πολεοδομίας του κράτους, ενώ η μεγάλη κατασκευαστική κοινοπραξία των ιδιωτών επενδυτών εκφράζει την πολεοδομία των εργολάβων. Και οι δύο θέτουν μια σειρά από προτάσεις που τοποθετούν τον άνθρωπο σε ένα δευτερεύοντα ρόλο καθώς αφενός δεν μετέχει καθόλου στη διαμόρφωση του νέου χώρου και αφετέρου μετατρέπεται σε καταναλωτή και περαστικό επισκέπτη προκειμένου να υπάρξει στο νέο, ιδιωτικό, και πλήρως εμπορικά εκμεταλλεύσιμο αναβαθμισμένο χώρο. Εξάλλου η

έννοια του megarproject, δηλαδή οι μεγάλης κλίμακας πολεοδομικές παρεμβάσεις με ταυτόχρονες επιδιωκόμενες ανακατατάξεις σε αναπτυξιακό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο ενισχύουν αυτή τη θέση. Τα κοινωνικά μέρη που είναι σε θέση να δομήσουν και να αναδομήσουν την πόλη δεν είναι οι κάτοικοι της αλλά η σύμπραξη κατασκευαστικού μεγάλου κεφαλαίου με το κράτος. Η «Διπλή Ανάπλαση» το θέτει ρητά (2007):

Πρόκειται για την υλοποίηση της μεγαλύτερης πολεοδομικής, αναπτυξιακής και κοινωνικής παρέμβασης που έχει ποτέ επιχειρήσει ένας οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα (..)Για την ευέλικτη, ταχεία και εύρυθμη εφαρμογή αυτών των παρεμβάσεων έχουν ήδη συναφθεί συμβάσεις, μεταξύ των εμπλεκόμενων δημόσιων, δημοτικών και ιδιωτικών φορέων.

Και όσο η διείσδυση του κεφαλαίου στο κοινωνικό κράτος επιταχύνεται, τόσο θα καθορίζει –με αμεσότερο από ότι πρωύτερα τρόπο- την συλλογική κατανάλωση, το περιεχόμενο του κοινωνικού εξοπλισμού και στο επίπεδο της πόλης, την πρόσβαση σε αυτόν. Πόσο μάλλον σήμερα που μετά από σχεδόν μια τριακονταετία νεοφιλελευθερισμού, ο τομέας αυτός της πόλης δεν είναι απλώς αναγκαίος από πλευράς κεφαλαίου και κράτους για μια λειτουργική ρύθμιση των συλλογικών αναγκών του εργατικού δυναμικού, αλλά γίνεται και ένας προσοδοφόρος οικονομικά χώρος.

Ο δεύτερος άξονας για την έννοια της οικονομικής ανάπτυξης έχει να κάνει με την ανταγωνιστικότητα της πόλης στο σύνολο της και τη σύγκριση της με άλλες παγκόσμιες μητροπόλεις. Παρατίθεται ένα κομμάτι και πάλι από την εταιρεία διαχείρισης των έργων όπου η έννοια της ανταγωνιστικότητας τίθεται ευθέως((Διπλή Ανάπλαση Α.Ε., 2007):

Μέσα στο πλαίσιο πραγματοποίησης των προγραμμάτων μεγάλων μητροπολιτικών παρεμβάσεων, σκοπός μας είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, και η αναβάθμιση της λειτουργίας και της αισθητικής της πόλης της Αθήνας, αλλά και η βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της. Για την ευέλικτη, ταχεία και εύρυθμη εφαρμογή αυτών των παρεμβάσεων έχουν ήδη συναφθεί συμβάσεις, μεταξύ των εμπλεκόμενων δημόσιων, δημοτικών και ιδιωτικών φορέων.

Το ελληνικό κράτος και ο δήμος Αθηναίων, κυρίως από την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων και μετά έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια επανατοποθέτησης της Αθήνας ως μια μεγάλη μητρόπολη στον ευρωπαϊκό χώρο και ως ένα στρατηγικό οικονομικά κέντρο των Βαλκανίων. Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων συνδέθηκε με ένα μεγάλο αριθμό έργων μεταφορικής υποδομής όπως αττικό μετρό, νέος διεθνής αερολιμένας Αθηνών, Αττική Οδός, περιφερειακή Υμηττού, επέκταση λιμένας Πειραιά κλπ τα οποία χρηματοδοτήθηκαν τόσο από ευρωπαϊκά κονδύλια –ΚΠΣ- όσο και από ιδιωτικές επενδύσεις με παραχώρηση της εκμετάλλευσης των έργων από το δημόσιο προς τους ιδιώτες κατασκευαστές. Χρηματοδοτήθηκε επίσης ένας πολύ μεγάλος αριθμός αθλητικών εγκαταστάσεων από το κράτος και στη συνέχεια εκποιήθηκαν, σχεδόν στο σύνολο τους, προς μεγαλοεπιχειρηματίες. Ταυτόχρονα στο πλαίσιο εξωραϊσμού και αναμόρφωσης της λειτουργίας της πόλης πραγματοποιήθηκαν διάφορες αναπλάσεις κυρίως στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας και σε κάποιες μεγάλες πλατείες. Όλα αυτά στοχεύουν στη βελτίωση του διεθνούς ρόλου της Αθήνας ως μητρόπολη, προφανώς ως τόπος διεθνούς τουριστικού ενδιαφέροντος και πολύ περισσότερο στην προσέλκυση επενδύσεων στο έδαφος

της. Επομένως και όλες οι νέες λειτουργίες της πόλης συνδέονται με αυτό το μοντέλο ανάπτυξης. Νέα επιχειρηματικά κέντρα, νέα μεγάλα θεματικά πάρκα, νέοι πολυχώροι, νέα γήπεδα για πολλαπλές χρήσεις, νέα εμπορικά κέντρα κλπ, αποτελούν την προτεραιότητα, συνδέονται με τη λειτουργικότητα της πόλης και ορίζονται ως οι νέοι «δημόσιοι» χώροι. Ο απώτερος σκοπός είναι η ανάδειξη της Αθήνας σε πόλο ανάπτυξης τόσο των Βαλκανίων όσο και της νοτιοανατολικής μεσογειακής ζώνης. Αυτό γίνεται με ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας σε κλάδους σχετικά προνομιακούς για την Ελλάδα και την Αθήνα ειδικότερα, δηλαδή μέρος τους εμπορίου, τις κατασκευές και τον τουρισμό. Εντός αυτού του πλαισίου τοποθετούνται και τα έργα στην περιοχή του Ελαιώνα. Η οικονομική ανάπτυξη μεταφράζεται πολύ περισσότερο σε ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της περιοχής ως χώρος προσέλκυσης επενδύσεων και σχεδόν καθόλου σε συμμετρική οικονομική βελτίωση του συνόλου των κοινωνικών στρωμάτων, πόσο μάλλον σε ενίσχυση των οικονομικά ασθενέστερων. Προς ενίσχυση όλων των παραπάνω παρουσιάζονται και οι στόχοι του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ) του 2007 που προβλέπει για το ρόλο της Αθήνα ως Μητροπολιτικό Κέντρο διεθνούς εμβέλειας (Βασιλάκης, 2007):

Η ενίσχυση και εδραίωση του ρόλου της Αθήνας ως πόλης-πύλης και ως Περιφερειακού Μητροπολιτικού Πόλου της ΕΕ.

Η προώθηση του ρόλου της ως επιχειρηματικού κέντρου σύνδεσης της ΕΕ με τη νοτιοανατολική Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή, τα Βαλκάνια και τις παρευξείνιες χώρες, σε δικτύωση με τις αντίστοιχες μητροπόλεις για τη συγκρότηση ευρύτερων δυναμικών ζωνών οικονομικής ολοκλήρωσης(..)

Λειτουργική εξειδίκευση του αναπτυξιακού της ρόλου, στη βάση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της.

Συγκέντρωση σύγχρονων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (χρηματοπιστωτικό σύστημα, ασφάλειες, ναυτιλία), ως διεθνούς κόμβου μεταφορών και διακομετακομιστικού εμπορίου, ως κέντρου έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, ως πολιτιστικής μητρόπολης, ως τουριστικού πόλου διεθνούς ακτινοβολίας, ως κέντρου παροχής υπηρεσιών υγείας και αθλητισμού.

Ανάδειξη του ρόλου της Αθήνας ως εθνικού μητροπολιτικού κέντρου και ως πόλου διάχυσης της αναπτυξιακής δυναμικής στο σύνολο του εθνικού χώρου, στο πλαίσιο της ισόρροπης και πολυκεντρικής περιφερειακής ανάπτυξης.

4.3 Ποια τα εμπλεκόμενα μέρη;

Όπως γίνεται ήδη φανερό από τη μέχρι τώρα πορεία της μελέτης γύρω από την περιοχή του Ελαιώνα και στο πυρήνα της προβληματικής για την αστική ανάπτυξη του –ή τον αστικό «εξορθολογισμό» του, κατά τη δημοτική αρχή της Αθήνας- αναγνωρίζονται τρία διαφορετικά μέρη, τρεις διαφορετικοί κοινωνικοί «παίκτες»: α) οι κεφαλαιοκράτες κατασκευαστές που θέλουν να επενδύσουν στην περιοχή και να την εκμεταλλευτούν με τη κατασκευή σε αυτή προσοδοφόρων ιδιωτικών έργων/επιχειρήσεων, β) κομμάτι κατοίκων αλλά και πολιτών ή φορέων ευρύτερα της Αθήνας που αντιδρούν στα έργα και αντιπροτείνουν τη δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου υψηλού πρασίνου εκφράζοντας αυτό που ονομάζεται κοινωνική πρακτική και γ) ο δήμος Αθηναίων στον οποίο ανήκει το μεγαλύτερο μέρος του χώρου εντός του οποίου προγραμματίζονται τα ιδιωτικά έργα και ο οποίος καλείται να πάρει αποφάσεις και

να διαχειριστεί το ζήτημα. Στα επόμενα δύο κεφάλαια γίνεται πιο διεξοδική μελέτη αυτών των κοινωνικών μερών, των θέσεων τους, των συμφερόντων και διεκδικήσεων που εκφράζουν καθώς και των πρακτικών που ακολουθούν. Εδώ είναι σημαντική μια παρατήρηση. Τα αρχικά τρία εμπλεκόμενα κοινωνικά μέρη, καταλήγουν σε δύο αποτελώντας τελικά τα δύο αντίρροπα άκρα ενός δίπολου που -σχηματικά- τοποθετείται στο κέντρο της προβληματικής και καλείται να πάρει θέση και να υλοποιήσει μια πολιτική για την ανάπτυξη της περιοχής. Στη μία άκρη του δίπολου βρίσκεται το κεφάλαιο και οι τάσεις του για χωρική επέκταση και εκμετάλλευση και από την άλλη η κοινωνική πρακτική εκείνων που αντιδρούν σε αυτές τις τάσεις. Η δημοτική εξουσία δεν μπορεί εξ αντικειμένου να τεθεί ως μία επιπλέον συνιστώσα διότι διαχέει τη δύναμη και τις επιδιώξεις της στην πλευρά του κεφαλαίου. Γιατί;

Αποφεύγοντας ευκολίες που έχουν να κάνουν με τη συγκυρία και το ότι αυτή τη περίοδο στην εξουσία του δήμου της Αθήνας είναι μια δεξιά παράταξη που ιστορικά είναι σε σύμπλευση με τα συμφέροντα των αστών και του κεφαλαίου, πρέπει να μελετηθεί βαθύτερα το ζήτημα. Είναι γεγονός ότι η σημερινή δημοτική αρχή –και η δεξιά δημοτική παράταξη στο σύνολο της καθώς κυβερνάει το δήμο για 20 και πλέον έτη- έχουν ευθύνες για τη μη τήρηση των νόμων στην περιοχή του Ελαιώνα. Επίσης αναγνωρίζεται το γεγονός ότι η πολιτική πρακτική εκφράζεται από συγκεκριμένα πρόσωπα που φέρουν συγκεκριμένη ιδεολογία. Όμως το ερώτημα παραμένει: Θα μπορούσε διαχρονικά η δημοτική αρχή –και ευρύτερα το κράτος- να βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τις επιδιώξεις του κεφαλαίου; Η απάντηση είναι σαφώς όχι.

Πρώτον διότι καθώς το κράτος εκφράζει πάντα τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων είναι αδύνατο να έρθει σε σύγκρουση με τη βασική τους επιδίωξη που στον καπιταλισμό είναι η κεφαλαιακή και χρηματική συσσώρευση. Δεύτερον, επειδή στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού η μετατόπιση κέντρου βάρους των αναπτυξιακών πολιτικών/επιλογών από το δημόσιο/κοινωνικό, προς το ιδιωτικό/κερδοφόρο είναι δεδομένη. Τρίτον, γιατί για να προχωρήσουν τέτοιου είδους έργα, όπως στον Ελαιώνα είναι απαραίτητος ο «κρατικός παρεμβατισμός» υπέρ του κεφαλαίου. Ενώ ο εξευγενισμός (gentrification) είναι μια διαδικασία που καθοδηγείται από τον ιδιωτικό τομέα κυρίως μέσω του κτηματομεσιτικής αγοράς και τις αλλαγές στη χρήση γης, οι ευρύτερες διαδικασίες αναπλάσεων –όπως αστικές ανανεώσεις ή αστικές αναδιαμορφώσεις- συνδέονται άμεσα με κυβερνητικά μέτρα, επιλογές και πολιτικές. Υπάρχει μια ευρεία γκάμα στρατηγικών από πλευράς κράτους που ξεκινάει από την απλή βελτίωση των γειτονιών και την πολιτική αναπλάσεων, μέχρι την άμεση και ταχύτατη ιδιωτικοποίηση ευρύτερων περιοχών. Σχεδόν πάντα όλες αυτές οι παρεμβάσεις είναι συνδεδεμένες με αύξηση στις τιμές της γης και του κόστους διαβίωσης και συνεπώς άρρηκτα δεμένες με τον εξευγενισμό. Πρωτύτερα οι αστικές ανανεώσεις και ο εξευγενισμός περιοχών ήταν «προνόμιο» μόνο μητροπολιτικών περιοχών στη δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική. Τα τελευταία χρόνια η λογική αυτή επεκτείνεται συνεχώς και μάλιστα προς δύο κατευθύνσεις. Περιλαμβάνονται πλέον όχι μόνο μητροπόλεις αλλά και μεσαίες ή μικρές πόλεις στον αναπτυγμένο καπιταλιστικό βορρά και ολόκληρες πολιτείες στον αναπτυσσόμενο νότο. Ολόκληρες εκτάσεις μέσα στις πόλεις «αναβαθμίζονται» και τελικά γίνονται ιδιωτικοί χώροι εκμετάλλευσης με πρόσβαση μόνο για τα ανώτερα οικονομικά στρώματα που μπορούν να πληρώσουν για τις παρεχόμενες υπηρεσίες. Συνεπώς αυτή η νέα εξάπλωση του εξευγενισμού προϋποθέτει και ισχυρές διασυνδέσεις κεφαλαίου και κράτους, αφού ακόμα και το διεθνικό, παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο, χρειάζεται τη βοήθεια κυβερνήσεων για την εύρεση και εκμετάλλευση φτηνής γης –προσφορά γης, πολύ χαμηλή τιμή αγοράς δημόσιων εκτάσεων, νομοθετικές διευκολύνσεις κλπ.

5

Τι συμβαίνει από πλευράς κεφαλαίου;

«Σε μια περίοδο όπου οι ιδεολόγοι φλυαρούν για τις δομές, η αποδιάρθρωση της πόλης προδίδει το βάθος των φαινομένων αποσύνθεσης (κοινωνικής, πολιτισμικής). Τούτη η κοινωνία στο σύνολό της αποκαλύπτεται διάτρητη. Ανάμεσα στα υποσυστήματα και τις δομές που σταθεροποιούνται με διάφορα μέσα (καταναγκασμός, τρομοκρατία, ιδεολογική πειθώ), υπάρχουν τρύπες, κάποτε η άβυσσος. Αυτά τα κενά δεν βρέθηκαν τυχαία. Είναι κι αυτά τόποι του πιθανού.

Henry Lefebvre, «Δικαίωμα στην πόλη»

5.1 Το επίδικο

Όπως ήδη παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο γίνεται η θεώρηση τόσο σε επίπεδο μεθοδολογίας όσο και περιεχομένου ότι τα κοινωνικά μέρη που εμπλέκονται στην περιοχή του Ελαιώνα και στα προτεινόμενα κατασκευαστικά έργα και έργα «ανάπλασης» σχηματοποιούνται σε ένα δίπολο όπου στη μία άκρη του βρίσκεται το κεφάλαιο και στην άλλη η κοινωνική πρακτική ή τα κοινωνικά κινήματα της πόλης. Ξεκινώντας τη μελέτη αυτών των μερών και με αφετηρία την πλευρά του κεφαλαίου παρακάτω γίνεται μια προσπάθεια εμβάθυνσης στις πρακτικές που ακολουθεί και στις αιτίες για τις θέσεις που θέτει. Τα ερωτήματα που προκύπτουν μπορούν σχηματικά να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες. Αρχικά τίθεται το γιατί. Γιατί επιλέγεται η συγκεκριμένη περιοχή για μια τέτοιου μεγέθους επένδυση; Θεωρείται από αυτή την πλευρά τόσο κομβικής σημασίας το έργο; Ποια στοιχεία της περιοχής την κάνουν ελκυστική για ιδιωτικές επενδύσεις; Έπειτα τίθεται το πώς; Ποια πρακτική ακολουθεί το κατασκευαστικό κεφάλαιο για τα έργα στην περιοχή; Ποια η συμφωνία με τις δημόσιες αρχές; Πως μεθοδεύεται η εκποίηση δημόσιας γης; Ποια η πολιτική και σχεδιαστική διαδικασία; Καθώς η σχέση μεταξύ εξουσίας και κεφαλαίου όπως ειπώθηκε πρωτότερα, στη δεδομένη περίπτωση και συγκυρία είναι σχέση αλληλοσυμπλήρωσης πρέπει να αναλυθεί το πλέγμα αυτής της σχέσης. Είναι επίσης δεδομένο ότι μόνο αν απαντηθούν στοιχειωδώς τα παραπάνω ερωτήματα μπορεί να γίνει και μια πλήρης αποτύπωση του σχεδίου των κεφαλαιοκρατών κατασκευαστών για την περιοχή. Μέσα από αυτή την οδό και σε συνέχεια της ανάλυσης των μη άμεσα τιθέμενων στόχων των έργων στον Ελαιώνα μπορεί να γίνει κατανοητή η ευρύτερη διαδικασία ανάπλασης και εξευγενισμού καθώς και η αντίληψη για το «νέο χώρο» όπως ορίζεται από πλευράς κεφαλαίου.

5.2 Οι αιτίες

Το πρώτο σημείο που έχει ήδη θιχτεί είναι ότι τα έργα δεν επιλέγονται τυχαία ούτε είναι πλήρως αυτόνομα αλλά εντάσσονται στη λογική συγκεκριμένου αναπτυξιακού μοντέλου. Αυτό μάλιστα μπορεί να εντοπιστεί σε δύο επίπεδα. Εν πρώτοις είναι η το ίδιο το New Metropolitan Mainstream που σημαίνει ομογενοποίηση του αστικού χώρου, πλήρη εμπορική εκμετάλλευσή του, ιδιωτικοποίηση δημόσιας γης, δραστική μείωση του μη εμπορευματοποιημένου δημόσιου χώρου, δημιουργία νέων μαζικών χώρων κατανάλωσης και ψυχαγωγίας. Η τάση αυτή είναι συνδεδεμένη άρρηκτα με το ιδιωτικό κεφάλαιο, όχι μόνο στο επίπεδο κατασκευής των απαιτούμενων έργων αλλά –και πολύ περισσότερο- στο επίπεδο εκμετάλλευσής τους. Η μετατόπιση του κοινωνικού κράτους αλλά και του τρόπου πρόσβασης στον κοινωνικό εξοπλισμό από το κρατικό και δωρεάν στο ιδιωτικό και εμπορεύσιμο η οποία είναι ιδιαίτερα έντονη στη σημερινή εποχή του νεοφιλελευθερισμού, έχει εισάγει το ιδιωτικό κεφάλαιο γοργά και στα θέματα της πόλης. Η σύγχρονη αστική ανάπτυξη των δυτικών κοινωνιών δεν νοείται ξέχωρα από το ιδιωτικό κεφάλαιο και τις επιδιώξεις του στο χώρο. Υπό αυτό το πρίσμα δίνεται μια πρώτη –ομολογουμένως αρκετά γενική- απάντηση στο ερώτημα της συγκεκριμένης ενότητας. Το ιδιωτικό κεφάλαιο εισέρχεται στο παιχνίδι ανάπλασης του Ελαιώνα διότι η κρατική εξουσία το θέτει σε αυτό ή τουλάχιστον του παρέχει τον απαραίτητο χώρο για να αναπτυχθεί. Κατά αυτό τον τρόπο, η τάση εξευγενισμού της περιοχής αποτελεί όχι μόνο παράγωγο αλλά και αιτία της κατασκευαστικής δραστηριότητας στον Ελαιώνα. Το ίδιο συμβαίνει και με μια τάση κεντρικοποίησης της περιοχής και την αναβάθμιση της ως χώρος όπου πραγματοποιούνται σημαντικές δραστηριότητες. Εταιρείες, δημόσιες υπηρεσίες και γενικότερες δραστηριότητες μεταφέρονται στην περιοχή και στοχεύουν στην «ανάπτυξη» της.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ακολουθείται και ένα χωρικό πρότυπο. Η ανάπλαση του Ελαιώνα και πολύ περισσότερο τα μεγάλα ιδιωτικά έργα, όπως το εμπορικό κέντρο το οποίο εντάσσεται στην «ανάπλαση» του Ελαιώνα, δεν γεννιούνται εκ του μηδενός. Ακολουθείται το παράδειγμα παρόμοιων χώρων και έργων που έχουν κατασκευαστεί στην Αττική –και φυσικά και αυτά με τη σειρά τους ακολούθησαν μοντέλα άλλων ανεπτυγμένων καπιταλιστικά χωρών- και μέχρι στιγμής παρουσιάζουν μεγάλη επιτυχία κυρίως σε ότι έχει να κάνει με την οικονομική τους βιωσιμότητα και απόδοση. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, είναι αυτό του εμπορικού κέντρου «The Mall» στην περιοχή του Αμαρουσίου. Αποτελεί ίσως το πρωτοπόρο έργο αυτής της κατηγορίας στην Ελλάδα –αν και έχουν προηγηθεί και άλλα όπως το Village Center στο Ρέντη ή μεγάλα εμπορικά κέντρα στα βόρεια προάστια- και η σημερινή θετική του αποδοχή σε επίπεδο κατανάλωσης τουλάχιστον κάνει αυτό το είδος επένδυσης ιδιαίτερα ελκτικό για το μεγάλο κατασκευαστικό κεφάλαιο. Είναι ένα έργο το οποίο παρόλες τις παρανομίες κατά την κατασκευή του καλύφθηκε πλήρως από την κρατική εξουσία, συνδέθηκε με έναν –επιτακτικό- τρόπο με τη νέα αντίληψη για την πόλη και το «δημόσιο» της χώρο, και σχεδόν εξασφάλισε τη μακροχρόνια κερδοφορία του ήδη από την περίοδο κατασκευής του –μέσω των πολύ υψηλών ενοικίων για τα μαγαζιά, την ευνοϊκή μεταχείριση σε ζητήματα νομοθετικών ρυθμίσεων, την τοποθέτηση του πληθίων σημαντικών μεταφορικών αξόνων και μέσων κλπ.

Εξάλλου η περιοχή του Ελαιώνα, όπως προαναφέρθηκε, συγκεντρώνει μια σειρά στοιχείων που την κάνει κομβικής σημασίας για τέτοια έργα. Ειδικά η πρόσβαση στην περιοχή με ποικίλους τρόπους, η γειτνίαση με το ιστορικό και εμπορικό κέντρο της Αθήνας αλλά και η διασύνδεση μέσω μεγάλων οδικών αξόνων με άλλα σημαντικά κέντρα όπως ο Πειραιάς και τα δυτικά προάστια ενισχύουν αυτήν την σημαντικότητα. Είναι δεδομένη, με άλλα λόγια η

σημαντική γεωγραφική θέση και η υποδομή που καθιστούν το χώρο «ελκυστικό» για το ιδιωτικό κεφάλαιο. Όπως είναι η συνήθης πρακτική σε τέτοιου τύπου και μεγέθους έργα επιδιώκεται μια συνεχής ροή επισκεπτών για τους οποίους η πρόσβαση στις εγκαταστάσεις να είναι εύκολη και η διαμονή τους για τέτοιο χρονικό διάστημα που να επιτρέπει την απρόσκοπτη κατανάλωση. Ο επισκέπτης-καταναλωτής πρέπει να βρίσκεται συνεχώς σε κίνηση ώστε να μπορεί να επισκέπτεται κατά το δυνατόν περισσότερα καταστήματα και ψυχαγωγικούς χώρους, να μην καθυστερεί σε μη καταναλωτικές δράσεις και τελικά να αντιλαμβάνεται τη δημόσια παρουσία του στο χώρο ως ανάγκη για συνεχή αγορά αγαθών και υπηρεσιών. Αυτά τα στοιχεία ευνοούνται, εκτός των άλλων, από τη κατασκευή των έργων σε περιοχή-κόμβο εντός της πόλης. Η ίδια η περιβαλλοντική μελέτη των έργων προβλέπει μόνο για το εμπορικό κέντρο επισκεψιμότητα 34000 ανθρώπων κατά μέσο όρο ημερησίως.

Επιπλέον στην περιοχή παρατηρείται μια συνεχιζόμενη αποβιομηχάνιση –πιθανά σε μικρότερο βαθμό από ότι καθόλη τη δεκαετία του 1980 και του 1990, αλλά σημαντική- με συνέπεια να υπάρχουν πλήθος παλαιών και εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτιρίων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν προς μια κατεύθυνση εμπορικής εκμετάλλευσής τους. Παράλληλα αυτά ή παρόμοια κτίρια δεν διεκδικούνται άμεσα από ιδιώτες -ακόμα και αν πρόκειται για ήδη επενδύσιμο κεφάλαιο- και δίνουν πάτημα σε μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες να τα εξαγοράσουν σχετικά φθηνά και να τα εκμεταλλευτούν. Βέβαια, ο χώρος αυτός καθ'αυτός όπου προορίζονται τα έργα ανήκει στο δήμο κατά το μεγαλύτερο μέρος του και στην Εθνική Τράπεζα κατά ένα μικρό ποσοστό του. Επομένως η διεκδίκηση δεν είναι μεταξύ ιδιωτών αλλά μεταξύ ιδιωτών και κράτους. Καθώς τα επενδυτικά σχήματα στην περιοχή έχουν να κάνουν με το λεγόμενο μεγάλο κεφάλαιο και προέρχονται από οικονομικούς παράγοντες με δύναμη στο σύνολο της χώρας -π.χ. για την περιοχή του Ελαιώνα ο όμιλος επιχειρήσεων της οικογένειας Βαρδινογιάννη, ο όμιλος Βωβού και η κατασκευαστική κοινοπραξία του Μπόμπολα-, οι σχέσεις με την κρατική και δημοτική εξουσία είναι σε ευνοϊκή προς την πλευρά του κεφαλαίου ισορροπία. Η δυνατότητα ασκήσεων πιέσεων προς την κεντρική εξουσία είναι μεγάλη και γίνεται προκειμένου να ληφθούν ευνοϊκές ρυθμίσεις για την κατασκευή και εκμετάλλευση τέτοιων έργων, όπως και τελικά γίνεται. Αυτό το σημείο θα αναλυθεί διεξοδικότερα στην επόμενη παράγραφο οπότε και θα μελετηθούν οι μεθοδεύσεις για τις ευνοϊκές για το κεφάλαιο ρυθμίσεις.

Ταυτόχρονα δεν είναι τυχαία η επιλογή επένδυσης σε μια «υποβαθμισμένη» περιοχή αφού αυτή η συνθήκη δημιουργεί σχετικά θετικές αντιδράσεις σε κάποια κομμάτια πληθυσμού. Διακηρύσσεται και υποστηρίζεται ότι τα έργα είναι απαραίτητα για την «πρόοδο» της περιοχής. Υπό αυτό το πρίσμα εξορθολογικοποιείται το σύνολο των επιλογών «ανάπτυξης» και υπάρχει άλλοθι ακόμα και για επιλογές που δεν έχουν να κάνουν άμεσα με τις ανάγκες των κατοίκων. Εξάλλου στην περιοχή η πλειονότητα των κατοίκων είναι οικονομικά αδύναμα στρώματα -και σε μεγάλο ποσοστό μετανάστες που διαμένουν υπό καθεστώς ημιπαρανομίας- με προφανώς περιορισμένες δυνατότητες άμεσης αντίδρασης στις επιδιώξεις του μεγάλου κεφαλαίου. Οι κεφαλαιοκράτες εμφανίζονται ως οι «σωτήρες» της περιοχής από τη χρόνια υποβάθμιση ενώ όσοι αντιδρούν εμφανίζονται ως οι «μηδενιστές», αυτοί που δεν θέλουν να γίνει τίποτα καλό για την πόλη.

Τέλος, το μεγάλο κεφάλαιο στο παρόντα χρόνο «απαντά» στο αίτημα ενός σημαντικού μεριδίου κόσμου -των οπαδών της ομάδας του Παναθηναϊκού- για την κατασκευή γηπέδου που

θα χρησιμοποιηθεί ως έδρα της ποδοσφαιρικής ομάδας. Προφανώς εκμεταλλεύεται το συγκεκριμένο αίτημα και τη δυναμική διεκδίκηση του κόσμου για αυτό για εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής κοινωνικής συναίνεσης αλλά και την αποδοχή των έργων από την πλευρά της πολιτείας. Φυσικά, οι ίδιοι οι οπαδοί δεν θα είχαν πρόβλημα αν το γήπεδο κατασκευαζόταν και κάπου αλλού –εντός ίσως των ορίων της πόλης- καθώς η δικιά τους θέση είναι η ανάγκη γηπέδου και μάλιστα κατά το δυνατόν ταχύτερα. Δεν έχουν κάποια συγκεκριμένη θέση ή διεκδίκηση για τον Ελαιώνα ως γεωγραφικό χώρο. Δεν παύει όμως έστω και με αυτό το στρεβλό τρόπο το αίτημα τους να γίνεται αφορμή για το σύνολο των ιδιωτικών έργων και της ανάπτυξης της περιοχής.

Όπως φάνηκε και παραπάνω το κατασκευαστικό κεφάλαιο δεν επεμβαίνει μόνο σε ένα τμήμα γης που είναι αναγκαίο για το γήπεδο -50 στρέμματα- αλλά σε πολύ ευρύτερο -250 στρέμματα-, ενώ αυτή η παρέμβαση θα επηρεάσει καθοριστικά και πρακτικά θα ακυρώσει την πρόβλεψη για πράσινο σε εκατοντάδες ακόμη στρέμματα του Ελαιώνα. Συνεπώς το γήπεδο χρησιμοποιείται ως μοχλός για να εισβάλλει το real estate στον Ελαιώνα. Γι αυτό και οι παράγοντες του Παναθηναϊκού εμφανίζουν το γήπεδο σύμφυτο με τα επιχειρηματικού ενδιαφέροντος έργα στην ευρύτερη περιοχή και στηρίζουν το Βωβό που είναι σε δικαστική διαμάχη με την επιτροπή κατοίκων «Για τη διάσωση του Ελαιώνα» ως προς την κατασκευή του εμπορικού κέντρου.

5.3 Η μεθόδευση

Προφανώς το κατασκευαστικό κεφάλαιο δεν άφησε στην τύχη κάποιες καταστάσεις. Αξιοποίησε τη σύγκλιση διάφορων ιστορικών παραγόντων και πολιτικών διαδικασιών. Ταυτόχρονα επένδυσε όπως ήταν αναμενόμενο, και σε μια ιδεολογική διαμάχη. Υπό αυτό το πρίσμα προσπάθησε και προσπαθεί να λαμβάνει ευνοϊκές ρυθμίσεις από πλευράς κράτους και να έχει το μικρότερο δυνατό κοινωνικό και οικονομικό κόστος.

Αρχικά στο «ιδεολογικό» επίπεδο: Ο Ελαιώνας συνεχίζει να αποτελεί μια μαύρη τρύπα δίπλα στο κέντρο της Αθήνας. Εκτός σχεδίου μέχρι σήμερα. Εγκαταλειμμένος από κυβερνήσεις και δημοτική αρχή στη ρύπανση και στην υποβάθμιση επί 50 χρόνια. Οπότε το κεφάλαιο εμφανίζεται ως ο «σωτήρας» της περιοχής που με προσφορά γης και υπηρεσιών αναβαθμίζει την περιοχή. Τίθεται το ερώτημα: ή θα υπάρξει συναίνεση στα προτεινόμενα έργα -και στη διασπάθιση του δημόσιου χρήματος- ή θα παραμείνει υποβαθμισμένη η περιοχή. Και προφανώς αυτό το ερώτημα ενταγμένο στα όρια της αγοράς και του ελεύθερου ανταγωνισμού. Δηλαδή τα έργα που θα γίνουν θα είναι αυτά που προσφέρουν πριν απ' όλα κέρδη στο κεφάλαιο.

Η σύμπλευση όμως της πολιτείας με το κατασκευαστικό κεφάλαιο και τις επιδιώξεις του στην περιοχή είναι μάλλον δεδομένη. Μέσω αυτής της σχέσης διαμορφώνεται και η θωράκιση για τα νέα έργα: Ενώ ο χώρος είναι χαρακτηρισμένος ως «κοινόχρηστο πράσινο» από το 1995 ο δήμος Αθηναίων δεν προχωρά στις αναγκαίες απαλλοτριώσεις. Η βάση όλου του ζητήματος είναι το ότι ο δήμος Αθηναίων δεν παρείχε τα 45 εκατ. ευρώ που απαιτούνταν για την απαλλοτρίωση του οικοπέδου της ΕΤΜΑ μεγέθους 100 στρεμμάτων. Που αν τότε είχε απαλλοτριωθεί τότε οι τιμές της γης θα παρέμεναν χαμηλές και κατά συνέπεια όλες οι υπόλοιπες απαλλοτριώσεις θα γίνονταν σε πολύ χαμηλές τιμές. Πρακτικά όσα χρήματα ξοδεύει

σήμερα ο δήμος Αθηναίων για την αγορά 130 στρεμμάτων στην περιοχή, τόσα θα χρειαζόνταν το 2004 για να απαλλοτριώσει το σύνολο των 250 στρεμμάτων. Αλλά τότε δεν έκανε αυτή την απαλλοτρίωση. Το 2004 με το τέλος των έργων τη Ολυμπιάδας, κυβέρνηση, δημοτική αρχή και επιχειρηματικοί όμιλοι «ανακαλύπτουν» τον Ελαιώνα. Αγοράζουν γη πάμφθηνα -αυτή που μέχρι τότε δεν είχε λεφτά ο Δήμος να αγοράσει. Αλλάζουν τις χρήσεις γης σε μια εκτεταμένη περιοχή, 250 στρεμμάτων, πολύ ευρύτερη από αυτή που απαιτείται για το γήπεδο –το οποίο απαιτεί περί τα 50 στρέμματα. Το κοινόχρηστο πράσινο μετατρέπεται σε χώρο «εμπορικών χρήσεων και αναψυχής» και καθορίζονται όλες αυτές οι κατασκευές που προαναφέρθηκαν. Μάλιστα ψηφίζονται και νέες ρυθμίσεις από πλευράς πολιτείας –ν. 3481/06- για την επιτάχυνση των διαδικασιών, ενώ τα συμβόλαια και οι συμβάσεις που υπογράφει ο δήμος Αθηναίων ορίζονται ως ιδιωτικές συμβάσεις προκειμένου να μην μπορούν να ελεγχθούν από το ΣτΕ. Αυτό αποτελεί και το δεύτερο σημείο ως προς τη μεθόδευση. Το κατασκευαστικό μπλοκ εμφανίζεται πανίσχυρο καταφέροντας ανάμεσα στα άλλα να παρακάμψουν διά της νομοθετικής οδού τον έλεγχο συνταγματικότητας που ασκεί το ΣτΕ.

Εξάλλου τα προσδοκώμενα κέρδη της κοινοπραξίας από το εμπορικό κέντρο είναι πραγματικά τεράστια. Κατά προσέγγιση μέσα σε 4 χρόνια θα κάνει απόσβεση και στη συνέχεια θα έχει κέρδη περί τα 60 εκατ. ευρώ ετησίως. Αυτό οφείλεται, πρώτον στο ότι με μεθόδευση του ν. 3481/06 η αγορά της γης έγινε με πολύ χαμηλό αντίτιμο -το «δικαίωμα» να χτισθούν 70.000 τετραγωνικά υπέργεια με κόστος 50 εκατ. ευρώ όταν ακόμη και τα 100 εκατ. ευρώ, δηλαδή 1.500 ευρώ ανά δομημένο τετραγωνικό, είναι πολύ χαμηλή τιμή για εμπορικό ακίνητο- και δεύτερον στο ότι είχε τη συνδρομή του δήμου και του ΥΠΕΧΩΔΕ για να δοθούν όλες οι άδειες. Για παράδειγμα, η πιο κρίσιμη άδεια, η έγκριση της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, δόθηκε μάλιστα πριν καν υπάρξει η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που αφορά σε όλο το πρόγραμμα της «διπλής ανάπλασης».

Το τρίτο σημείο αφορά τη σύμβαση μεταξύ δήμου Αθηναίων και ΠΑΕ ΠΑΟ Όπως αναφέρθηκε η ΠΑΕ ΠΑΟ αναλαμβάνει την κατασκευή του γηπέδου, του οποίου η ιδιοκτησία ανήκει στο δήμο Αθηναίων, και απαλλάσσεται από την καταβολή ενοικίου. Λογικά θα αναμενόταν όσο κάνει η κατασκευή τόσο να είναι και η απαλλαγή από ενοίκια. Όμως η κατασκευή με προηγούμενη σύμβαση μεταξύ δήμου Αθηναίων επί Ντ. Μπακογιάννη και ΠΑΕ ΠΑΟ έχει κοστολογηθεί και υπογραφεί στα 82 εκατ. ευρώ, που μαζί με τους τόκους χρηματοδότησης γίνονται το πολύ 120-125 εκατ. ευρώ. Η απαλλαγή της ΠΑΕ ΠΑΟ από ενοίκια ανέρχεται σε 192,5 εκατ. ευρώ. Δηλαδή ο Δήμος χάνει από αυτή τη νέα Σύμβαση, που επανδιαπραγματεύτηκε ο νυν δήμαρχος Αθηναίων, περίπου 70 εκατ. ευρώ, προς όφελος της ΠΑΕ ΠΑΟ. Είναι χαρακτηριστικό δε ότι η Εθνική Τράπεζα, που είναι συνεταιίρος του δήμου Αθηναίων στη «Διπλή Ανάπλαση» ζήτησε και εξαιρέθηκε από τη Σύμβαση αυτή διότι είναι εξαιρετικά επιζήμια.

Επιπλέον –τέταρτο σημείο- ο δήμος Αθηναίων καλείται να πληρώσει ενοίκιο στον «ερασιτέχνη» ΠΑΟ. Ο «ερασιτέχνης» ΠΑΟ θα εισπράξει 125.000 ευρώ με την αποχώρησή του από τη Λ. Αλεξάνδρας και από εκεί και μετά 600.000 ευρώ το χρόνο, ποσό όμως που αναπροσαρμόζεται με 4,5% το χρόνο, κι αυτό θα γίνεται μέχρι να αποπληρωθεί η κατασκευή του γηπέδου, δηλαδή για 35 χρόνια. Οι 600.000 ευρώ στο τέλος των 35 χρόνων θα γίνουν 2.679.000 ευρώ και η συνολική επιβάρυνση υπερβαίνει τα 49 εκατ. ευρώ. Και όλα αυτά έναντι ανύπαρκτων δικαιωμάτων του «ερασιτέχνη» ΠΑΟ στη γη της Λ. Αλεξάνδρας.

Συνολικά ο Δήμος Αθηναίων φέρεται να χάνει πάνω από 130 εκατ. ευρώ: 13 εκατ. ευρώ από την Εθνική Τράπεζα, 70 εκατ. ευρώ από την ΠΑΕ ΠΑΟ και 49 εκατ. ευρώ από τον «ερασιτέχνη» ΠΑΟ. Αυτή η παρατήρηση επισημαίνεται κυρίως για να φανεί η ετεροβαρής ισορροπία μεταξύ κατασκευαστικού κεφαλαίου και δημόσιου συμφέροντος. Είναι αυτό που αναφέρθηκε και πρωτύτερα: η διαμόρφωση μιας πόλης ελκυστικής σε επενδύσεις και ανταγωνιστικής προϋποθέτει πριν απ' όλα την είσοδο του ιδιωτικού κεφαλαίου με ευνοϊκούς όρους. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό μεταφράζεται σε εκχώρηση δημόσια γης παρόλες της ζημιολογίας για το δημόσιο συμφέρον συμβάσεις.

Επίσης –πέμπτο σημείο- είναι απαιτούμενη η ενεργοποίηση των ΜΜΕ, που λειτουργούν σαν μεγάφωνα αυτού του κατασκευαστικού κεφαλαίου.. Είναι καίριος ο ρόλος τους στο να παρουσιάσουν τα έργα ως ευεργετικά για την περιοχή και να δημιουργήσουν ένα εχθρικό κλίμα για οποιαδήποτε αντίδραση, μέχρι και να αποκλειστεί η αντίθετη άποψη. Για παράδειγμα η επιτροπή πολιτών, είναι κάτι ανύπαρκτο για τα ΜΜΕ –τουλάχιστον μέχρι σήμερα. Και στην περίπτωση που πετυχαίνει μια αρνητική για τα επιχειρηματικά συμφέροντα απόφαση στο ΣτΕ – όπως στην περίπτωση του Ελαιώνα- τότε αυτή στοχοποιείται.

Τα παραπάνω στοιχεία είναι ενδεικτικά. Θα μπορούσαν να προστεθούν μια σειρά από ζητήματα που έχουν να κάνουν με τη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την παράνομη κατεδάφιση κτιρίων στην περιοχή, τις υπερκοστολογήσεις, τις αλλαγές χρήσεις γης εν μία νυκτί κ.α. Παρόλα αυτά ακόμα και με μόνο τα προαναφερθέντα ενδεικτικά στοιχεία γίνεται εμφανές το επίδικο: Η ανάπλαση της περιοχής του Ελαιώνα αφορά πρωτίστως νέα επιχειρηματικά συμφέροντα στην περιοχή και παρουσιάζεται ως σύμφυτη με αυτά. Ένα από τους βασικότερους παράγοντες της αστικής πολιτικής τα τελευταία 20 χρόνια είναι η μετατόπιση από την αστική παρέμβαση στην αστική επιχειρηματικότητα και από τη διακυβέρνηση στην απλή διαχείριση, εντός του νεοφιλελεύθερου πλαισίου. Ενώ οι πρωτύτερες πολιτικές και στρατηγικές για την πόλη είχαν να κάνουν με τη διέγερση του κοινωνικού εξοπλισμού και κοινωνικές υπηρεσίες προς ολόκληρο τον πληθυσμό –προγράμματα εργατικής κατοικίας, σχολεία, κοινωνικά κέντρα κλπ.-, σήμερα οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές είναι πολύ πιο «εκλεκτικές» στοχεύοντας στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα –επιχειρηματικά κέντρα για διευθυντικά στελέχη, δημοτικά και κυβερνητικά μέγαρα κλπ. Οι πολιτικές αυτές περιλαμβάνουν διάφορα τελικά μέτρα όπως την ανάπτυξη των απαραίτητων υποδομών για την είσοδο του κεφαλαίου ή τις φορολογικές ελαφρύνσεις ή και απαλλαγές. Πολύ περισσότερο, περιλαμβάνουν megarprojects τα οποία ενισχύονται από ευρύτερα γεγονότα μεγάλης κλίμακας όπως για παράδειγμα η διοργάνωση ολυμπιακών αγώνων. Αυτό αναγνωρίζεται ευρύτερα σήμερα και η επιτροπή πολιτών στον Ελαιώνα το θέτει στη πρωταρχικό στοιχείο στην ανάλυσή της. Σε μια προσπάθεια συνόψισης των παραπάνω –αλλά και εμπλουτισμού τους με νέα δεδομένα-, παρουσιάζεται παρακάτω το ζήτημα όπως ακριβώς το τοποθετεί η επιτροπή πολιτών, η οποία είναι ιδιαίτερα γλαφυρή και αναλυτική ως προς τις αιτίες αλλά και τις διαδικασίες μεθόδευσης του κατασκευαστικού κεφαλαίου στον Ελαιώνα (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

(..) Επειδή προηγούμενα αναφερθήκαμε σε έναν «συνεταιρισμό Δημοτικής Αρχής και επιχειρηματικών ομίλων» ως κάνουμε μια αναλογία. Όποια υποστήριξη και όποια μεθόδευση υπήρξε από την Πολιτεία (κυβερνήσεις, νομαρχίες, γνωμοδοτικά

συμβούλια) προς τον Εφραίμ και την Βατοπέδι ΑΕ, η ίδια ακριβώς επαναλαμβάνεται (προς άλλους ομίλους βέβαια) στον Ελαιώνα. Καταγράφουμε συνοπτικά τις ρυθμίσεις 1. Η ρύθμιση της λεγόμενης «ανάπλασης» με το νόμο 3481/06, γίνεται με νομοθετική παρέμβαση και όχι με τη συνήθη διαδικασία, προκειμένου να παρακαμφθεί το ΣτΕ. Η ρύθμιση είναι πρόδηλα αντισυνταγματική καθότι περιλαμβάνει α) μεταφορά συντελεστή δόμησης και β) αποζημίωση ρυμοτομούμενων ακινήτων με πρόσθετο συντελεστή (τα κτίρια που είναι πάνω στο τμήμα των οικοπέδων της ΕΤΜΑ που εισφέρεται ως εισφορά σε γη, αποζημιώνονται όχι με χρήμα αλλά με επιπρόσθετο συντελεστή δόμησης στο υπόλοιπο οικόπεδο). Και οι δύο αυτές διατάξεις έχουν κριθεί αντισυνταγματικές αλλά η Βουλή (ΝΔ και ΠΑΣΟΚ) ψηφίζει τη ρύθμιση που τις περιλαμβάνει.

2. Ο Βωβός προχωρά στη διαδικασία της αγοράς των οικοπέδων από την ΕΤΜΑ την ίδια περίοδο που η ρύθμιση βρίσκεται υπό ψήφιση στη Βουλή. Τα προσύμφωνα συμβόλαια γίνονται αμέσως μετά την ψήφιση. Τη ρύθμιση υπογράφει ως συναρμόδιος Υπουργός ο Γ. Βουλγαράκης, ενώ η σύζυγός του κα Πελέκη κάνει τις συμβολαιογραφικές πράξεις. Με τη ρύθμιση, ο Βωβός αποκτά –αντισυνταγματικά όπως προαναφέρθηκε– διπλάσιο συντελεστή σε ένα οικόπεδο που μέχρι τότε ήταν χαρακτηρισμένο σαν κοινόχρηστο πράσινο, δηλαδή δεν μπορούσε να κτίσει τίποτα. Όταν ερωτάται ο Βωβός από δημοσιογράφους για τη σχέση με την κα Πελέκη, απαντά: «δεν υπάρχει τίποτα, απλά είναι φίλη με την κόρη μου».

3. Μετέπειτα, όταν ο Βωβός επιχειρεί να κατεδαφίσει τα κτίρια της ΕΤΜΑ και τίθεται ζήτημα διατήρησης ορισμένων από τα κτίρια αυτά ως βιομηχανικών μνημείων, έρχεται το Υπουργείο Πολιτισμού (επί υπουργίας Βουλγαράκη) και αναιρεί την αρχική απόφαση του, χαρακτηρίζοντας τα κτίρια κατεδαφιστέα, καθότι είχαν υποτίθεται υποστεί «ανεπανόρθωτες βλάβες». Τεκμηρίωση για το χαρακτηρισμό αυτό: ουδεμία.

4. Στη συνέχεια και ενώ ο Βωβός επείγεται να προχωρήσει τις εργασίες ανακλύπει το ζήτημα της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), η οποία χρειάζεται αρκετό χρόνο για να εγκριθεί –χωρίς να είναι δεδομένη και η έγκριση. Τότε ο Δήμος Αθηναίων βγάζει άδεια στο Βωβό για τμήμα του υπογείου του κτιρίου. Για να παρακάμψει την υποχρέωση της ΜΠΕ, παρουσιάζει ότι ο χώρος στάθμευσης έχει 182 θέσεις (λιγότερες δηλαδή από τις 200 που είναι το όριο για την εκπόνηση ΜΠΕ). Όμως στην πραγματικότητα οι θέσεις ήταν 800, όπως φαινόταν ακόμη και στα σχέδια της ΜΠΕ, που ο Δήμος Αθηναίων είχε στη διάθεσή του. Κραυγαλέα παράνομη άδεια. Όταν αυτό καταγγέλθηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο, τότε απλά και κυνικά ο Δήμος είπε: «είναι όλα νόμιμα, πάμε παρακάτω».

5. Η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του Βωβού γίνεται αντικείμενο ουσιαστικής κριτικής από την Επιτροπή Πολιτών για τη Διάσωση του Ελαιώνα. Παρουσιάζονται εννέα σοβαροί λόγοι απόρριψης. Ανάμεσά τους, το ότι προκαλείται κυκλοφοριακή ασφυξία σε ολόκληρη την περιοχή. Μία κύρια οδική αρτηρία (οδός Κωνσταντινουπόλεως) δεν εξετάζεται γιατί καταφανώς δεν αντέχει τους πρόσθετους κυκλοφοριακούς φόρους, υπάρχουν ακόμη και αριθμητικές αλχημείες οι οποίες εντοπίζονται αναλυτικά, ενώ ακόμη και σύμφωνα με τη ΜΠΕ η ρύπανση αυξάνεται κατά 40%. Σε όλη αυτήν την κριτική, δεν υπήρξε ουδεμία απάντηση, εκτός από μια επιστολή του Βωβού η οποία έλεγε ότι όλη αυτή η κυκλοφοριακή ασφυξία είναι δικαιολογημένη. Το ΥΠΕΧΩΔΕ δεν απάντησε. Απλά ενέκρινε, με καθυστέρηση βέβαια, τη ΜΠΕ. Προηγουμένως είχε γνωμοδοτήσει θετικά η Νομαρχία Αθηνών

(πλειοψηφία ΠΑΣΟΚ), με τον εκπρόσωπο του ΠΑΣΟΚ για θέματα Χωροταξίας, Σπ. Κουβέλη, να λέει ότι οι Νομαρχιακοί Σύμβουλοι του ΠΑΣΟΚ έπραξαν αντίθετα με την κομματική γραμμή.

6. Όμως δεν είναι μόνο ότι η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων είναι απαράδεκτη και δεν θα έπρεπε να εγκριθεί. Υπάρχει επίσης άλλη μια ακόμη μεγαλύτερη αυθαιρεσία. Η ΜΠΕ του επιμέρους έργου εγκρίνεται ενώ δεν έχει καν υπάρξει η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που αφορά όλο το πρόγραμμα της «Διπλής Ανάπλασης». Υπήρξε παρέμβαση του Προέδρου του ΤΕΕ αλλά και της Πρυτανείας του ΕΜΠ, που ζητούσαν το αυτονόητο: να υπάρξει έστω μια λογική σειρά. Όμως οι πάντες κώφευσαν και «βωβάθηκαν».

7. Η αγορά των οικοπέδων της ΕΤΕ με υπερτιμολόγηση 13 εκατ ευρώ, όπως προαναφέρθηκε.

8. Η Σύμβαση ΠΑΕ ΠΑΟ και Δήμου Αθηναίων με υπερκοστολόγηση του γηπέδου κατά 70 περίπου εκατ. ευρώ, που τα επιβαρύνεται ο Δημοτικός Προϋπολογισμός, όπως προαναφέρθηκε.

9. Η Σύμβαση «ερασιτέχνη ΠΑΟ» και Δήμου Αθηναίων, που έναντι ανύπαρκτων δικαιωμάτων στη Λ. Αλεξάνδρας χαρίζει στον «ερασιτέχνη» ΠΑΟ 49 εκατ. ευρώ, όπως προαναφέρθηκε.

10. Μόλις αυτές τις ημέρες εγκρίνεται η Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Η Επιτροπή Πολιτών και πάλι κατέθεσε την κριτική της. Αυτή τη φορά δεν υπήρξε ούτε καν απάντηση, έστω για το θεαθήναι. Το καταπληκτικό με αυτή τη Στρατηγική ΜΠΕ είναι ότι ενώ οφείλει (βάση του νόμου που ορίζει τι οφείλει να κάνει κάθε Στρατηγική ΜΠΕ) να αντιμετωπίσει συνολικά, «στρατηγικά», την περιοχή παρέμβασης της «διπλής ανάπλασης», δεν αντιμετωπίζει παρά μόνον ένα τμήμα της, δηλαδή το γήπεδο και τα κτίρια του Δήμου Αθηναίων. «Σβήνει» το MALL. «Σβήνει» και το νέο σταθμό των ΚΤΕΛ, που μεταφέρεται στο απέναντι οικόπεδο από το MALL. Πρόκειται για μελέτη –μαϊμού, κατά παραγγελία του μπλοκ της τσιμεντοποίησης. Το ΥΠΕΧΩΔΕ -καμιά έκπληξη– την ενέκρινε.

11. Παράλληλα βρίσκεται υπό έγκριση η Μελέτη Χωροθέτησης (Master Plan) του γηπέδου και των κτιρίων του Δήμου Αθηναίων. Ακόμη κι εκεί υπάρχει σωρεία παρανομιών με ουσιώδεις επιπτώσεις στο περιβάλλον και στην κοινωνία. Κατασκευάζονται 3.000 θέσεις στάθμευσης λιγότερες από αυτές που προβλέπει η νομοθεσία –φανταστείτε 3.000 αυτοκίνητα να τριγυρίζουν ψάχνοντας να παρκάρουν. Υπερβαίνεται η επιτρεπόμενη δόμηση και η κάλυψη, όπως προβλέπονται ακόμη και σε αυτή τη ρύθμιση που φέρνει την τσιμεντοποίηση (ν. 3481/06). Φυτεύονται λιγότερα δένδρα ακόμη κι από αυτά τα ελάχιστα που απαιτεί η νομοθεσία. Ουδεμία μέριμνα για το ρέμα Προφήτη Δανιήλ, ίσα ίσα το γήπεδο σχεδόν εφάπτεται (άλλη παρανομία κι αυτή), έτσι ώστε να ακυρωθεί κάθε δυνατότητα ανασύστασης του βιότοπου. Αλλά το πιο τραγικό είναι ότι, έτσι που τα κατάφεραν, το γήπεδο δεν μπορεί να έχει την περιμετρική 20μετρη λωρίδα, που απαιτείται από τους κανονισμούς της UEFA, για την ασφάλεια των θεατών. Σχεδιάζουν δε να λάβουν για το γήπεδο άδεια λειτουργίας, κατά παρέκκλιση των κανονισμών ασφαλείας!!! Δεν μας επιτρέπεται να έχουμε πολλές αμφιβολίες για το αν το ΥΠΕΧΩΔΕ θα υπογράψει κι αυτή τη Μελέτη Χωροθέτησης.

6

Κοινωνική πρακτική

«Ξαφνικά, η κανονική και υπόκωφη βουή της κυκλοφορίας διακόπτεται από μιαν ακαθόριστη αναταραχή. Βήματα, φωνές, κραυγές, θόρυβοι μετάλλου και γυαλιού. Η ροή των αυτοκινήτων σταματά, σχηματίζονται ομάδες, η κινούμενη μάζα πληθαίνει και κομμάτια από πανί, χαρτί και ξύλο μιλούν για λογαριασμό τους. Και για την πόλη τους. Απέναντι οι αιώνιοι κρανοφόροι, η τάξη στην άκρη του ροπάλου, το βήμα κοφτό και σε λίγο η έφοδος, η βία, η άρνηση. Πότε το αέριο, πότε το αίμα, πότε ο υπόκωφος κρότος ενός πυροβόλου. Και πάντα, κάτω από αυτές τις διάφορες μορφές, η σύγκρουση. Ανάμεσα σ' αυτούς που μιλούν για δικό τους λογαριασμό και σε κείνους που μιλούν για λογαριασμό των άλλων που διατάζουν. Ανάμεσα σ' αυτούς που θέλουν ν' αλλάξουν τη ζωή και σ' εκείνους που θέλουν ν' αποκαταστήσουν αυτή την υπόκωφη βουή μιας κανονικής κυκλοφορίας στον καθημερινό ρυθμό των πραγμάτων που συμβαίνουν χωρίς να συμβούν.»

Manuel Castells, «Πόλη και κοινωνικοί αγώνες»

6.1 Διευκρινήσεις

Σε προηγούμενο κεφάλαιο και κατά την αναπτυξιακή χαρτογράφηση της περιοχής παρουσιάστηκαν συν τοις άλλοις οι κάτοικοι, η κοινωνική και οικονομική τους θέση και οι χρήσεις γης στην περιοχή ώστε να φανεί κυρίως η εξάρτηση που έχουν οι κάτοικοι –της περιοχής σε πρώτο χρόνο και ευρύτερα της Αθήνας σε δεύτερο- με το χώρο. Σε αυτό το κεφάλαιο και με ένα βαθμό εμβάθυνσης παρουσιάζεται και μελετάται η κοινωνική πρακτική που αυτοί επιλέγουν για να εκφράσουν την δικιά τους θέση ως προς την ανάπτυξη της περιοχής τους, μέσω του γηπέδου και του εμπορικού κέντρου, αλλά και τις προτάσεις που καταθέτουν για την ανάπτυξη της περιοχής.

Εξαρχής πρέπει να γίνει μια διευκρίνιση που είναι σημαντική τόσο επί του περιεχομένου όσο και μεθοδολογικά. Για τον Ελαιώνα και την κατασκευή γηπέδου και εμπορικού κέντρου έχει εμφανιστεί μόνο η επιτροπή κατοίκων «για τη διάσωση του Ελαιώνα» η οποία αντιτίθεται στην κατασκευή αυτών των έργων και αντιπροτείνει για το χώρο τη δημιουργία εκεί του μητροπολιτικού πάρκου της δυτικής Αθήνας. Μέχρι σήμερα δεν έχει εμφανιστεί κάποια κίνηση από δημότες της περιοχής ή έστω ευρύτερα της Αθήνας που να υποστηρίζει την κατασκευή των ιδιωτικών αυτών έργων και να έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με την επιτροπή πολιτών. Στην

υποστήριξη παραμένουν η κατασκευαστική εταιρεία του κ. Μπάμπη Βωβού και ο δήμος Αθηναίων. Επομένως οι υπερασπιστές είναι το μεγάλο κεφάλαιο που εκφράζει την ανάγκη χωρικής επέκτασης του και έχει άμεση σχέση απολαβής κέρδους από το χώρο και η δημοτική αρχή/έξουσία που στηρίζει ευθέως τις απαιτήσεις του κεφαλαίου –επαληθεύοντας τελικά τον ισχυρισμό ότι το κράτος εκφράζει σε τελευταία ανάλυση και μέσα από όλες τις αναγκαίες διαμεσολαβήσεις τα συνολικά συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων. Κάποιες κινήσεις στήριξης των έργων από πλευράς οπαδών της ομάδας του Παναθηναϊκού και εργατών στην κατασκευαστική εταιρεία του κ. Βωβού δεν κρίνονται άξιες μελέτης διότι οι μεν οπαδοί ενώ εκφράζουν την ανάγκη για γήπεδο της ομάδας τους δεν θα είχαν πρόβλημα αν αυτό χτιζόταν κάπου αλλού –επομένως δεν διεκδικούν κατά κάποιο τρόπο μια συγκεκριμένη ανάπτυξη για την περιοχή- και οι δε εργάτες έχουν σχέση οικονομικής εξάρτησης από την κατασκευάστρια εταιρεία και συνεπώς δεν δύναται –εξ αντικειμένου- να εκφράσουν την προσωπική τους βούληση, αλλά μόνο τη θέληση τους για να μην απολυθούν σε περίπτωση που δεν γίνουν τα έργα. Έχουμε συνεπώς για το χώρο μια σύγκρουση όχι γενικά διαταξική ή μια σύγκρουση όσων γενικά θέλουν, σε φιλολογικό επίπεδο και χωρίς άμεσο υλικό συμφέρον, τα έργα και όσων όχι. Έχουμε μια σύγκρουση ταξική, αφού ένα κομμάτι κόσμου που εκφράζει διαφορετικά συμφέροντα από αυτά του κεφαλαίου έρχεται σε αντιπαράθεση και σύγκρουση με αυτό. Το σημείο υπογραμμίζεται από τη μία για να γίνει καλύτερα κατανοητό το πρόβλημα και η φύση του, δηλαδή επί του περιεχομένου, και από την άλλη για να εξηγηθεί και η επιλογή του συγκεκριμένου τρόπου για τη μελέτη –γιατί παρουσιάζουμε μόνο την επιτροπή κατοίκων και κατά πόσο αυτό ξεφεύγει από την επιστημονική αντικειμενικότητα της μελέτης- δηλαδή επί της μεθοδολογίας.

Η επιλογή του δίπολου κράτος και κεφάλαιο από τη μία και κοινωνική πρακτική πολιτών/κοινωνικά κινήματα για την πόλη από την άλλη για τη μελέτη αναδεικνύει και μια βαθύτερη πτυχή του αστικού ζητήματος. Καθώς η πόλη έγινε η συμπυκνωμένη έκφραση του τρόπου ζωής και των κοινωνικών αντιφάσεων που αυτός εντός του καπιταλισμού εμπεριέχει, το κράτος επιλέγει τα αναπτυξιακά σχέδια και τον πολεοδομικό σχεδιασμό για το ξεπέραςμα αυτών των αντιφάσεων. Όπως υποστηρίζει ο Castells (1980):

Ο επιδέξιος χειρισμός των χτισμένων χώρων και του συστήματος μεταφορών φάνηκε σαν μέσο για να χτιστεί πάνω στις πιο όμορφες ιδέες και με τρόπο συγκεκριμένο και απολίτικο, το μέλλον των ανθρώπων.

Το τι σημαίνει αναπτυξιακά σχέδια και πολεοδομικός σχεδιασμός πρέπει να αναλυθεί περαιτέρω. Αρχικά ο ίδιος όρος ανάπτυξη και τα παράγωγά του –γραμματικά και μη- τίθεται υπό κριτική καθώς η κυρίαρχη ιδεολογία με τον όρο, ακόμα και με την προσθήκη επιθετικών προσδιορισμών όπως τεχνολογική ή οικονομική, εννοεί την καπιταλιστική ανάπτυξη και συνεπώς την κατάληξη της ταξικής πάλης προς εκείνη την κατεύθυνση όπου ηττούνται τα κοινωνικά και εργατικά κινήματα από το κεφάλαιο. Η ανάπτυξη αυτή επιδιώκεται να ταυτίζεται πλήρως με την κοινωνική πρόοδο κάτι που δεν είναι αληθές, φτάνει κανείς να μελετήσει την ιστορία των τεχνολογικών ανακαλύψεων του 20ου αιώνα –τεχνολογική και επιστημονική ανάπτυξη που δεν οδήγησε όμως αυτόματα και σε κοινωνική πρόοδο και πάντως σίγουρα όχι για το σύνολο του παγκόσμιου πληθυσμού. Αν μεταφερθούμε στο χωρικό και κοινωνικό επίπεδο της πόλης, αυτό μεταφράζεται στο ερώτημα: Υπάρχει ανάπτυξη για όλους χωρίς σύγκρουση συμφερόντων; Η ανάπτυξη είναι ίδια για όλα τα κοινωνικά στρώματα; Η θέση στο

ερώτημα θα παρουσιαστεί και τεκμηριωθεί παρακάτω στα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης. Εξάλλου στο όνομα της «ανάπτυξης» ή της «προόδου», ο καπιταλισμός εξορθολογικοποιεί όλες τις δράσεις του κεφαλαίου και νομιμοποιεί τις τυχόν παράνομες πρακτικές του. Κατά αυτόν τον τρόπο αλλοιώνει την ίδια την έννοια της ανάπτυξης –ακόμα και με ηγεμονικούς από την αστική τάξη όρους- της δίνει ειδικά χαρακτηριστικά και δεν λαμβάνει υπόψη τα στοιχεία που θέτουν άλλα κοινωνικά, πλην της αστικής τάξης, μέρη.

Όσον αφορά δε τον πολεοδομικό σχεδιασμό είναι προφανές ότι αυτός δεν μπορεί να νοείται εκτός του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος. Και πάλι κατά τον Castells (1980):

Είναι αδύνατη η υλοποίηση των προγραμμάτων πολεοδομικού σχεδιασμού επειδή είναι αντίθετα είτε σε κατεκτημένες κοινωνικές καταστάσεις, είτε στην πραγμάτωση ιδιαίτερων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συμφερόντων μιας τάξης ή ενός τμήματος του κοινωνικού συνασπισμού που κυριαρχεί στην ιστορική συγκυρία (..) Τελικά ο πολεοδομικός σχεδιασμός δεν μπορεί να είναι εργαλείο κοινωνικής αλλαγής, αλλά κυριαρχίας, ενσωμάτωσης και ρύθμισης των αντιφάσεων και τα αποτελέσματά του πρέπει να αναλυθούν από κοινωνική σκοπιά και όχι σε σχέση με μια χιμαιρική «τάξη του χώρου».

Επανερχεται λοιπόν η στοιχειώδης αλήθεια ότι ο τεχνικός ορθολογισμός και η επιστημονική αντικειμενικότητα δεν υπάρχει έξω από τη συγκεκριμένη κοινωνική δομή. Επομένως και η όποια προσπάθεια του κράτους στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής -βλ. πολεοδομικό σχεδιασμός- με «αντικειμενικούς» όρους ξεκινά και πραγματώνεται μέσα στη λογική των εκάστοτε κοινωνικών δυνάμεων. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό/πολεοδομικό σενάριο είναι σχετικά εύκολο να διατυπωθεί αλλά αρκετά δύσκολο να εφαρμοστεί. Αυτό συμβαίνει ακριβώς διότι πρέπει να διαχειριστούν από πλευράς κράτους όλες οι αντιφάσεις που εισάγονται από το παρόν κοινωνικό και οικονομικά σύστημα. Και καθώς τελικά το κράτος εκφράζει τα συμφέροντα των κυρίαρχων τάξεων είναι πρακτικά αδύνατο ο πολεοδομικός σχεδιασμός να αποτελέσει την πραγματική πηγή αλλαγής και ανανέωσης της πόλης.

Δημιουργείται όμως το ερώτημα: Υπάρχει τελικά η δυνατότητα για αλλαγή και ανανέωση στην πόλη σε σύγκρουση με την κυρίαρχη κοινωνική λογική ή η δυνατότητα για ενεργοποίηση άλλων μορφών οργάνωσης της συλλογικής κατανάλωσης εντός της πόλης; Η απάντηση και πάλι στον Castells (1980):

Οι πραγματικές πηγές και ανανέωσης της πόλης είναι τα κοινωνικά κινήματα της πόλης και όχι οι οργανισμοί σχεδιασμού.

Αυτή η διαπίστωση οδηγεί τη στροφή της μελέτης και στο πεδίο της κοινωνικής πρακτικής. Δεν τίθεται τόσο το ζήτημα απόδειξης του παραπάνω ισχυρισμού για το συγκεκριμένο παράδειγμα έρευνας και με βάση τα υπάρχοντα κοινωνικά μέρη, όσο η ανάδειξη της κοινωνικής πρακτικής των κατοίκων της περιοχής ως εκείνες οι δράσεις που εν δυνάμει περιέχουν αυτό το στοιχείο ανατροπής. Διότι προφανώς θα ήταν αδαές να υποστηριχθεί ότι αυτό μπορεί να επιτευχθεί ανεξάρτητα από μια σφαιρική κοινωνική αλλαγή, δηλαδή πολιτική. Παρόλα αυτά υπάρχουν μάχες και φάσεις –και ο Ελαιώνας σήμερα είναι τέτοια- που μπορούν να

μεταβάλλουν, πάντα με τρόπο μερικό και ατελή, τη γενική λογική για την οργάνωση και τη ζωή της πόλης.

Τέλος, μια μεθοδολογική επισήμανση. Στην επόμενη παράγραφο κατά την παρουσίαση της επιτροπής και των χαρακτηριστικών της που έχουν σημασία για την παρούσα μελέτη, δεν γίνεται ανάλυση θεωριών για την απόδειξη των θέσεων. Αφετηρία, αποτελεί η ίδια η κοινωνική πρακτική προσπαθώντας κάθε φορά σε δεύτερο επίπεδο να γίνει μια γενίκευση και να ερευνηθεί η αξία αυτής της πρακτικής ως προς τη δημιουργία μιας θεωρητικής ανάλυσης.

6.2 Η επιτροπή πολιτών «Για τη διάσωση του Ελαιώνα»

Η επιτροπή πολιτών «Για τη διάσωση του Ελαιώνα» είναι μία συλλογικότητα που δρα στην περιοχή σε προσπάθεια αντίδρασης και απάντησης στις αναπτυξιακές προτάσεις και λύσεις του κεφαλαίου και του δήμου Αθηναίων για τον Ελαιώνα. Η επιτροπή δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της προϋπάρχουσας Συντονιστικής Επιτροπής Συλλόγων και Κινήσεων για την Προστασία των Ελεύθερων Χώρων της Αθήνας και την Ποιότητα Ζωής. Σκοπός της ήταν να στρέψει την προσοχή των πολιτών και των δημόσιων και δημοτικών αρχών και να αγωνιστεί για την ουσιαστική ποιοτική αναβάθμιση της περιοχής. Οι ίδιοι οι πολίτες που δρουν εντός της επιτροπής έχουν δημοσιοποιήσει το σύνολο των θέσεων, των αιτημάτων, των διαφωνιών και των διεκδικήσεων τους. Επομένως δεν έχει έννοια η επανάληψη όλων αυτών. Αυτό που επιδιώκεται στο συγκεκριμένο σημείο της μελέτης είναι η εμβάθυνση στην κοινωνική πρακτική που εκφράζεται μέσω της επιτροπής. Αυτό οδηγεί στην ανάγκη της σύντομης παρουσίασης κάποιων ιστορικών στοιχείων για τη δράση της επιτροπής, στην παρουσίαση των βασικών πυλώνων αντίδρασης στα προβλεπόμενα από πλευράς κεφαλαίου έργα, στην ανάλυση των αιτημάτων και της δράσης που επιλέγεται. Στην επόμενη δε παράγραφο θα κριθεί κατά πόσο αυτή η επιτροπή και η δράση της αποτελεί ένα συνεπές κοινωνικό κίνημα για την πόλη – εξετάζοντας παράλληλα και ποια προβληματική για την πόλη (*problematique urbaine*) τίθεται με βάση τον ορισμό του Castells το οποίο είναι σημαντικό για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και επαλήθευση ή μη των υποθέσεων εργασίας κατά το τέλος της εργασίας.

Όσον αφορά τα ιστορικά στοιχεία για τα ευρύτερα έργα στην περιοχή και τη «Διπλή Ανάπλαση» αυτή καθεαυτή, έχουν παρουσιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Για τη μελέτη όμως της ταυτότητας της επιτροπής και την πορεία της στο χρόνο, είναι σημαντικά να παραθέσουμε κάποια ιστορικά στοιχεία για την ίδια αλλά και για τις προσπάθειες ανάπλασης όπως κρίνονται από αυτήν. Η συντονιστική επιτροπή «Συλλόγων και Κινήσεων για την Προστασία των Ελεύθερων Χώρων της Αθήνας και την Ποιότητα Ζωής» που αποτέλεσε και το πρόπλασμα της επιτροπής πολιτών «Για τη διάσωση του Ελαιώνα», ήδη από το 1998 είχε διοργανώσει ημερίδα σχετικά με τον Ελαιώνα στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο και είχε αναδείξει τα προβλήματα του. Η ίδια η επιτροπή δημιουργήθηκε πολύ αργότερα, το 2007, όταν πλέον τέθηκε επί τάπητος το θέμα και έγινε αποδεκτή από το δήμο Αθηναίων η δημιουργία γηπέδου και εμπορικού κέντρου στον Ελαιώνα. Να και πως η ίδια παρουσιάζει ένα σύντομο ιστορικό της περιοχής και των προσπαθειών αναπτυξιακών-πολεοδομικών παρεμβάσεων σε αυτήν (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

(...) Στη συνέχεια οι αγώνες μας για την αποτροπή των αρνητικών επιπτώσεων από τα έργα και τους ίδιους τους Ολυμπιακούς Αγώνες, δεν μας επέτρεψαν να επικεντρωθούμε περισσότερο σ'αυτά τα προβλήματα. Από την άλλη πλευρά βέβαια, ούτε οι δημόσιες αρχές ασχολήθηκαν με τον Ελαιώνα ακριβώς λόγω της ενασχόλησης με τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Έτσι τον εγκατέλειψαν στην τύχη του και τα ωραία σχέδια και διακηρύξεις του τότε ΥΠΕΧΩΔΕ κ. Λαλιώτη που είχε και την βασική ευθύνη για 10 χρόνια, έμειναν γράμμα κενό. Ήδη είχε προηγηθεί τροποποίηση του διατάγματος του 1995 με την οποία περιοριζόταν ακόμα περισσότερο ο νομοθετημένος χώρος πρασίνου στην οδό Πειραιώς ώστε να κατασκευαστεί το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού και εγκαταστάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού.

Με τους Ολυμπιακούς Αγώνες ξοδεύτηκαν δισεκατομμύρια σε έργα βιτρίνας και άχρηστες εγκαταστάσεις που τώρα δεν ξέρουν τι να τις κάνουν και τις ξεπουλάν όσο-όσο στο ιδιωτικό κεφάλαιο, ενώ δεν διατέθηκε ούτε δραχμή για το μόνο έργο που θα μπορούσε να δώσει μιαν ανάσα στην Αθήνα, την ανάπλαση δηλαδή και εξυγίανση του Ελαιώνα.

Το μόνο έργο που έγινε στην περιοχή ήταν αντιπεριβαλλοντικό, η κάλυψη του Κηφισού και η μετατροπή του σε αυτοκινητόδρομο. Ολοκληρώνει το αντίστοιχο «επίτευγμα» της πρώτης οκταετίας Καραμανλή του πρεσβύτερου, την κάλυψη του Ιλισσού. Μοναδικές περιπτώσεις σε ευρωπαϊκή χώρα, κάλυψης και εξαφάνισης ποταμών.

Εν τω μεταξύ ο Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης του Ελαιώνα που συστάθηκε το 2003 με συμμετοχή των Δήμων Αθηναίων, Αιγάλεω, Περιστερίου, Ταύρου και Ρέντη περιέπεσε σε αχρηστία και δεν δίνει σημεία ζωής. Την ίδια τύχη είχε και ο διαδημοτικός Σύνδεσμος Οργάνωσης, Διαχείρισης και Ανάπτυξης του Ελαιώνα που είχε συσταθεί το 1990.

Μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 άρχισε η κατά μέτωπον επίθεση στον Ελαιώνα. Μεγάλα οικόπεδα βλέπετε δεν υπάρχουν πια στην Αθήνα και ο Ελαιώνας είναι πέντε λεπτά από την Ομόνοια.

Πρώτα κόπηκαν οι τελευταίες ελιές που είχαν απομείνει, αποψιλώθηκε το τελευταίο τμήμα του ελαιώνα στο κτήμα Μερκάτη, για να επεκταθεί το ΤΕΙ Πειραιά. Αντ' αυτού θα δημιουργηθεί το Μουσείο Ελιάς. Όσο περισσότερα μουσεία γίνονται σε μια χώρα, τόσο περισσότερο κυριαρχεί η νεκρή ύλη πάνω στη ζωντανή πραγματικότητα, πάνω στην ζωντανή πνευματική και υλική δημιουργία, τόσο περισσότερο κυριαρχεί το παρελθόν πάνω στο παρόν.

Μετά, ακολούθησε η απόφαση Σουφλιά για την χωροθέτηση όλων των σταθμών υπεραστικών ΚΤΕΛ της Αθήνας, δίπλα στην Ιερά Οδό, στο χώρο που προβλέπεται για επισκευαστική βάση του μετρό. Έτσι ακυρώνεται η σχεδιασμένη από τον Αντώνη Τρίτση πεζοδρόμηση της Ιεράς Οδού την οποία οραματιζόταν να ανακτά κάτι από την ιερότητά της. Οι επιλογές Σουφλιά όχι μόνον στερούνται οράματος, αλλά δεν συνοδεύονται ούτε καν από την στοιχειώδη επιστημονική τεκμηρίωση, όπως μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων και συγκοινωνιακή μελέτη.

Και μετά, το μεγάλο σκάνδαλο του εμπορικού – αθλητικού συγκροτήματος Παθανηναϊκού – Βωβού – Εθνικής Τράπεζας – Δήμου σε χαρακτηρισμένο χώρο πρασίνου από το Πρ. Δ/μα του 1995, συνολικής έκτασης 220 στρ. (Για λεπτομέρειες βλ. σχετικό κείμενο). Εκεί θα μπορούσε και θα έπρεπε να γίνει ο πραγματικός

Βοτανικός Κήπος της Αθήνας και να νοσηματοδοτεί πλήρως την ομώνυμη συνοικία. Ο σημερινός «Βοτανικός» Κήπος έχει έκταση μόλις 5 στρεμμάτων.

Επίσης αν κανείς επισκεφθεί την ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει η επιτροπή θα βρει ένα σύνολο κειμένων, πρωτοβουλιών και δράσεων όλο το διάστημα των τελευταίων τριών ετών σε συνέχεια των δράσεων και σε πλήρη σύνδεση με την πρότερη συντονιστική επιτροπή «Συλλόγων και Κινήσεων για την Προστασία των Ελεύθερων Χώρων της Αθήνας και την Ποιότητα Ζωής». Επομένως το πρώτο από τα ταυτοτικά χαρακτηριστικά της επιτροπής είναι η ιστορική της παρουσία τουλάχιστον τα τελευταία έντεκα χρόνια στην περιοχή με συνεχή παρέμβαση στις όποιες προσπάθειες ανάπτυξης. Μάλιστα στην ανάλυση που ακολουθεί η επιτροπή, οδηγεί σε ακόμα παλαιότερες αποφάσεις για την οικονομική εκμετάλλευση της περιοχής που χρονολογούνται από τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Υπό αυτό το πρίσμα εμφανίζει μια συνέπεια στο χρόνο –αλλά και στην αιτηματολογία της όπως θα φανεί παρακάτω– η οποία την τοποθετεί, ανεξαρτήτως αν τα μέλη της το θέτουν ως αντικειμενικό σκοπό ή όχι, ως ένα συνομιλητή ή ορθότερα αντίδικο στην προσπάθεια του κεφαλαίου για χωρική επέκταση και εκμετάλλευση της περιοχής. Επομένως αποτελεί το συλλογικό χώρο έκφρασης των αντιδράσεων στα έργα και των διαφορετικών, συγκρουσιακών με το κεφάλαιο, απαιτήσεων των πολιτών.

Το δεύτερο ταυτοτικό χαρακτηριστικό της επιτροπής εξάγεται κυρίως από την αιτηματολογία που αυτή θέτει και δη από ένα βασικό της σημείο. Η επιτροπή ήταν εξαρχής και παραμένει αντίθετη με τη συγκεκριμένη αναπτυξιακή πρόταση για την περιοχή. Δεν διαπραγματεύτηκε ούτε κατά κάποιο τρόπο «αλλοίωσε» μέχρι τώρα, τα αιτήματα της λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις της απέναντι μεριάς. Οι κάτοικοι και οι φορείς που δρουν μέσα από την επιτροπή συσπειρώθηκαν γύρω από μια ισχυρή άρνηση, μια εναντίωση στο μεγάλο κεφάλαιο και στην άνευ όρων παράδοση της περιοχής σε αυτό που συνεπάγεται και ένα κτηματομεσιτικό κερδοσκοπικό παιχνίδι γύρω της. Ταυτόχρονα όμως με αυτή τη σύγκρουση έρχονται σε σύγκρουση και με τη κυρίαρχη έννοια της ανάπτυξης, του χωρικού εκσυγχρονισμού και της τοπικής προόδου¹. Επομένως εμφανίζει μια ευθεία σύγκρουση με την κυρίαρχη αντίληψη περί ανάπτυξης. Αυτό το στοιχείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό καθώς προσδίδει μια ταυτότητα αντί ή από-αναπτυξιακής λογικής για την επιτροπή όταν όμως η ανάπτυξη νοείται κατά την άρχουσα ορολογία και ιδεολογία. Το σημείο το αναγνωρίζει και η επιτροπή και ήδη έχει τοποθετηθεί ως προς αυτό. Αναφερόμενοι στους εκπροσώπους του κεφαλαίου σημειώνει (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

Ιδεολογικά θωρακίζονται με θράσος πίσω από την κατάσταση που οι ίδιοι δημιούργησαν. Είναι οι «σωτήρες» της περιοχής από τη χρόνια υποβάθμιση –ενώ όσοι αντιδρούν δεν είναι παρά οι «μηδενιστές», αυτοί που δεν θέλουν να γίνει τίποτα καλό για την πόλη. Ο εκβιασμός ωμός: ή θα συναινέσετε στην τσιμεντοποίηση και στη διασπάθιση του δημόσιου χρήματος ή θα βιώνετε την απόλυτη υποβάθμιση. «Σε ελεύθερη αγορά ζούμε, διαλέξτε» ... «Πράσινο, μη το συζητάτε. Δεν έχουμε λεφτά».

¹ Οι όροι χωρικός εκσυγχρονισμός και τοπική πρόοδος χρησιμοποιούνται εννοώντας τα έργα που γίνονται στο χωρικό επίπεδο υπό την επιταγή του εκσυγχρονισμού, της ανάπτυξης και της προόδου της περιοχής. Για τη σημασιολογία αυτών των και υπό πια κριτική χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία βλ. Κεφάλαιο 1 «Εισαγωγή».

Μια ακόμη επισήμανση. Για το μπλοκ της τσιμεντοποίησης ο κύριος μοχλός για το χειρισμό που επιχειρούν είναι το «νέο γήπεδο του ΠΑΟ». Για κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο αυτή η «ανάγκη» δεν μπορεί να έχει προτεραιότητα σε σχέση με την ανάγκη «πράσινων πνευμόνων» σε μια πόλη όπως η Αθήνα. Αλλά το ζήτημα δεν σταματά εδώ. Γιατί όπως είδαμε δεν επεμβαίνουν μόνο σε ένα τμήμα γης που είναι αναγκαίο για το γήπεδο (50 στρέμματα) αλλά σε πολύ ευρύτερο (250 στρέμματα), ενώ αυτή η παρέμβαση θα επηρεάσει καθοριστικά και πρακτικά θα ακυρώσει, όπως θα δείξουμε παρακάτω, την πρόβλεψη για πράσινο σε εκατοντάδες ακόμη στρέμματα του Ελαιώνα. Συνεπώς το γήπεδο χρησιμοποιείται ως μοχλός για να εισβάλλει το real estate στον Ελαιώνα. Για να έρθει σε πρώτη φάση ένα MALL, που από άποψη επισκεψιμότητας ισοδυναμεί με 10 γήπεδα (...)

Και συνεχίζει ως προς το διακύβευμα για την περιοχή:

Αυτό που πρέπει να κατανοηθεί είναι ότι σήμερα δεν διακυβεύεται μόνον το μέλλον αυτών των 250 στρεμμάτων. Αν προχωρήσει το σχέδιο της «ανάπλασης», και ειδικά οι εμπορικές χρήσεις, τότε οι αξίες γης θα εκτιναχθούν. Οι από το 1995 προβλεπόμενες απαλλοτριώσεις θα γίνει αδύνατον να πραγματοποιηθούν –υπάρχουν σε εκκρεμότητα απαλλοτριώσεις περίπου 450 στρεμμάτων, πέρα από τα 250, στο αθηναϊκό τμήμα του Ελαιώνα. Έτσι το προβλεπόμενο κοινόχρηστο πράσινο θα αποχαρακτηρισθεί, δίνοντας ώθηση στην εμπορικοποίηση της περιοχής, στην κερδοσκοπία του real estate (...). Ο Ελαιώνας ενώ αποτελεί μια δυνάμει ανάσα για τη Δυτική Αθήνα εάν πραγματικά γίνει πράσινο, σήμερα με βάση τη λεγόμενη «ανάπλαση» οδηγείται στο να γίνει μια νέα θηλειά. Τείνει να μετατραπεί σε πολεοδομικό κέντρο –προέκταση της Ομόνοιας. Κι αυτό έχει τραγικές πολεοδομικές, κυκλοφοριακές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, όχι μόνο για τον Ελαιώνα αλλά για ολόκληρη τη Δυτική Αθήνα. Αυτό είναι το περιβαλλοντικό διακύβευμα. Θα επανέλθουμε γιατί το συνολικό διακύβευμα είναι πολύ ευρύτερο.

Η ριζοσπαστική θέση περί ανάπτυξης και η συνεπαγόμενη σύγκρουση με το κεφάλαιο, τους εκπροσώπους και τους ιδεολόγους αυτής της ανάπτυξης μπορεί από τη μία να φαίνεται ότι θέτει την επιτροπή εκτός μαζικού παιχνιδιού καθώς την απομακρύνει από τον πολύ κόσμο που θεωρητικά είναι το όπλο της –γεγονός που δεν ισχύει και θα αποδειχθεί παρακάτω- από την άλλη όμως η επιμονή στις θέσεις την καθιστά εξ αντικειμένου ένα συνεπή αντίδοκο. Με άλλα λόγια η συνέπεια στις θέσεις της –σε συνδυασμό με την προαναφερθείσα χρονική συνέχεια- καθιστά το έργο του κατασκευαστικού κεφαλαίου ακόμα πιο δύσκολο. Τίθεται λοιπόν αυτό το θεμελιακό στοιχείο στο χώρο που συγκροτεί ένα κοινωνικό κίνημα στην πόλη και που ο Castells ονομάζει «ένα μη αμφιλεγόμενο επίδοκο αντικείμενο στο κοινωνικό πεδίο, όπου συγκρούονται άμεσα τα υπάρχοντα συμφέροντα». Σε αυτή τη περίπτωση, και όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, καμία διαπραγμάτευση δεν είναι εφικτή.

Όσον αφορά τις αναπτυξιακές προτάσεις η επιτροπή έχει μια θέση: την δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου υψηλού πρασίνου στην περιοχή. Αυτό το σημείο αναφέρεται ως προς την αντί- ή από-αναπτυξιακή λογική της. Η επιτροπή αναγνωρίζει το τέλμα στο οποίο βρίσκεται η περιοχή και την ανάγκη παρεμβάσεων. Θέτει όμως το ζήτημα των κατάλληλων για την περιοχή έργων, των ποιοτικών για τις ανάγκες των κατοίκων και των Αθηναίων γενικότερα

έργα. Θέτει το ερώτημα «της «ποιας ανάπτυξης;» και το απαντάει με τις προτάσεις της. Πιο συγκεκριμένα ως προς το πάρκο και τα αναγκαία έργα υποδομής και πάλι από το κείμενο τεκμηρίωσης της επιτροπής (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

Το διακύβευμα της σημερινής αντιπαράθεσης για τον Ελαιώνα έχει κατ' αρχήν την περιβαλλοντική διάσταση που προαναφέραμε και που συνοπτικά θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξής κρίνεται η ακύρωση ή μη ενός κατοχυρωμένου χώρου κοινόχρηστου πρασίνου καθώς και το μέλλον της μόνης περιοχής στη Δυτική Αθήνα, όπου θα μπορούσε να υπάρξει ένας πράσινος πνεύμονας. Κρίνεται η μετατροπή αυτής της περιοχής σε προέκταση του πολεοδομικού κέντρου, με τραγικές κυκλοφοριακές και πολεοδομικές επιπτώσεις σε όλες τις γύρω περιοχές αλλά και στους μεγάλους οδικούς άξονες (Α. Κηφισού, Ιερά Οδός, Πέτρου Ράλλη, Κωνσταντινουπόλεως), έτσι που οι συνέπειες να μεταφέρονται σε πολύ ευρύτερη κλίμακα (...)

Στην κατεύθυνση αυτή:

- 1. Να μπει άμεσα σε εφαρμογή το σχέδιο που προβλέπεται από το ΠΔ του 1995. Διεκδικούμε μάλιστα τη διεύρυνση των χώρων πρασίνου που προβλέπονται σ' αυτό, καθώς αυτό επιβάλλεται τουλάχιστον για την αντιμετώπιση ορισμένων από τις συνέπειες της καταστροφής της Πάρνηθας.*
- 2. Να κατασκευαστεί στον Ελαιώνα το Μητροπολιτικό Πάρκο της Αθήνας, ενοποιώντας τους προβλεπόμενους μεγάλους χώρους πρασίνου. Να γίνουν τώρα οι απαλλοτριώσεις που χρονίζουν από 1995. (...)*
- 5. Να αναδειχθεί το ιστορικό και πολιτιστικό φορτίο της περιοχής. Να συνδεθεί με την Ακαδημία Πλάτωνος και την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, με επέκταση των πεζοδρόμων και δημιουργία ποδηλατόδρομου.*
- 6. Να μετεγκατασταθούν σε βιομηχανικές περιοχές οι οχλούσες βιομηχανίες, ζήτημα που επίσης χρονίζει από το 1995.*
- 7. Να οργανωθεί η βιοτεχνία σε βιοτεχνικό πάρκο και να δοθούν κίνητρα στις μικρές επιχειρήσεις για μετεγκατάσταση σ' αυτό. Κι αυτό το ζήτημα χρονίζει από το 1995.*
- 8. Οι χώροι που απελευθερώνονται από τις μετεγκαταστάσεις να γίνουν κοινόχρηστο πράσινο και μικρής κλίμακας εγκαταστάσεις για τον πολιτισμό και τον ερασιτεχνικό αθλητισμό.*
- 9. Να εκτελεσθούν όλα τα αναγκαία έργα υποδομής (δρόμοι, δίκτυα κ.λπ.).*
- 10. Να διευθετηθεί το ρέμα του Προφήτη Δανιήλ, ώστε να ανασυσταθεί ο βιότοπος.*
- 11. Να αξιοποιηθούν οι κοινοτικές χρηματοδοτήσεις για το αστικό πράσινο.*

Δεν απαιτείται περαιτέρω εξήγηση των αιτημάτων και των προκρίσεων που θέτει η επιτροπή για την ποιοτική αναβάθμιση της περιοχής. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι με την αιτηματολογία της επαναπροσδιορίζει το ερώτημα της ανάπτυξης στο χωρικό επίπεδο και ενάντια σε αυτό που φαντάζει ως μονόδρομος για την περιοχή, δηλαδή η ιδιωτική εκμετάλλευση θέτει μια εναλλακτική προοπτική-αναπτυξιακή πρόταση.

Το τέταρτο ταυτοτικό στοιχείο είναι αυτό της σύγκρουσης με τη δημόσια αρχή, στην προκειμένη περίπτωση το δήμο Αθηναίων. Η σύγκρουση αυτή γίνεται κατά την επιτροπή, ακριβώς διότι, υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ακόμα και σε καθαρά οικονομικό επίπεδο ο δήμος είναι ζημιωμένος από τη συγκεκριμένη ιδιωτική επένδυση καθώς καλείται να

πληρώσει υπέρογκα ποσά. Κατά την επιτροπή υπάρχουν μια σειρά από αποπήματα που υπογραμμίζονται (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

Σκάνδαλο πρώτο: η υπερτιμολόγηση στην αγορά των οικοπέδων της Εθνικής Τράπεζας (ΕΤΕ) από το Δήμο Αθηναίων. Πρόκειται για τρία οικόπεδα συνολικής επιφάνειας 75 στρεμμάτων. Το τίμημα καθορίστηκε αυθαίρετα στα 20,3 εκατ. ευρώ το Νοέμβριο του 2005 –επί δημαρχίας Ντ. Μπακογιάννη. Ένα χρόνο μετά διαπιστώθηκε από τη Νομική Υπηρεσία του Δήμου Αθηναίων ότι υπήρχε παρατυπία στον αυθαίρετο καθορισμό του τιμήματος. Καλείται το Σώμα Ορκωτών Εκτιμητών, που καθορίζει μια τιμή μονάδας για τη γη, η οποία πολλαπλασιαζόμενη με ολόκληρη την επιφάνεια των οικοπέδων δικαιολογεί το τίμημα, που είχε αρχικά καθοριστεί. Το σκάνδαλο βρίσκεται στο ότι κατά τον καθορισμό του τιμήματος δεν θα έπρεπε η τιμή μονάδας να πολλαπλασιαστεί με ολόκληρη την επιφάνεια αλλά με αυτήν που απομένει αν αφαιρεθεί η υποχρεωτική εισφορά σε γη των οικοπέδων. Κι αυτό γίνεται παρότι, ακόμη και οι αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΕΧΩΔΕ, ξεκαθάριζαν ότι υπάρχει υποχρεωτική εισφορά σε γη και πρέπει να ληφθεί υπόψη για τον καθορισμό του τιμήματος. Έτσι ο Δήμος πλήρωσε στην ΕΤΕ χρήματα για μια γη η οποία του ανήκε, ως υποχρεωτική εισφορά γης που οφείλει κάθε οικόπεδο που μπαίνει στο σχέδιο. Επειδή δε για οικόπεδο άνω των 10 στρεμμάτων η υποχρεωτική εισφορά είναι το 60% του οικοπέδου (σύμφωνα με νόμο του Τρίτη από το 1983) καταλήγουμε στο εξής: ο Δήμος Αθηναίων πλήρωσε στην ΕΤΕ 20,3 εκατ. ευρώ ενώ οφείλε 9 εκατ. ευρώ –κι ενώ λαμβανομένης υπόψη της υποχρεωτικής εισφοράς σε γη των οικοπέδων το τίμημα θα περιοριζόταν σε 7 εκατ. ευρώ. Υπερτιμολόγηση 13 εκατ. ευρώ. Χώρια οι τόκοι των δανείων γιατί όλες αυτές οι αγορές γίνονται με δάνεια– που μπορεί να διπλασιάσουν τα αρχικά ποσά.(..)

Σκάνδαλο δεύτερο: η σύμβαση μεταξύ Δήμου Αθηναίων και ΠΑΕ ΠΑΟ Όπως αναφέρθηκε η ΠΑΕ ΠΑΟ αναλαμβάνει την κατασκευή του γηπέδου, του οποίου η ιδιοκτησία ανήκει στο Δήμο Αθηναίων, και απαλλάσσεται από την καταβολή ενοικίου. «Λογικά» θα έπρεπε αυτά τα δύο νούμερα να ισοφαρίζονται. Όσο κάνει η κατασκευή τόσο να είναι και η απαλλαγή από ενοίκια. Όμως η μεν κατασκευή με προηγούμενη σύμβαση μεταξύ Δήμου Αθηναίων (επί Ντ. Μπακογιάννη) και ΠΑΕ ΠΑΟ έχει κοστολογηθεί (και υπογραφεί) στα 82 εκατ. ευρώ, που μαζί με τους τόκους χρηματοδότησης γίνονται το πολύ 120-125 εκατ. ευρώ. Η απαλλαγή της ΠΑΕ ΠΑΟ από ενοίκια ανέρχεται σε 192,5 εκατ. ευρώ. Δηλαδή ο Δήμος χάνει από αυτή τη νέα Σύμβαση, που επανδιαπραγματεύτηκε ο Νικήτας Κακλαμάνης, περίπου 70 εκατ. ευρώ, προς όφελος της ΠΑΕ ΠΑΟ (..)

Σκάνδαλο τρίτο: το ενοίκιο που πληρώνει ο Δήμος Αθηναίων στον «ερασιτέχνη» ΠΑΟ Η Σύμβαση μεταξύ Δήμου Αθηναίων και «ερασιτέχνη» ΠΑΟ προβλέπει, όπως προαναφέρθηκε να εισπράττει ο «ερασιτέχνης» ΠΑΟ το μισό από ενοίκιο του γηπέδου. Επειδή δε αυτό είναι γενικό, έγινε αμέσως και η ποσοτικοποίηση. Ο «ερασιτέχνης» ΠΑΟ θα εισπράττει 125.000 ευρώ με την αποχώρησή του από τη Λ. Αλεξάνδρας και από εκεί και μετά 600.000 ευρώ το χρόνο, ποσό όμως που αναπροσαρμόζεται με 4,5% το χρόνο, κι αυτό θα γίνεται μέχρι να αποπληρωθεί η κατασκευή του γηπέδου, δηλαδή για 35 χρόνια. Οι 600.000 ευρώ στο τέλος των 35 χρόνων θα γίνουν 2.679.000 ευρώ και η συνολική επιβάρυνση υπερβαίνει τα 49 εκατ. ευρώ (..)

Συνολικά λοιπόν ο Δήμος Αθηναίων χάνει πάνω από 13 0 εκατ. ευρώ: 13 εκατ. ευρώ από την ΕΤΕ, 70 εκατ. ευρώ από την ΠΑΕ ΠΑΟ και 49 εκατ. ευρώ από τον «ερασιτέχνη» ΠΑΟ. Μέχρι στιγμής

Προφανώς με τις παραπάνω επισημάνσεις δεν προκρίνεται μόνο το ζήτημα των ζημιολογών για το δήμο επενδύσεων αλλά κατά πολύ περισσότερο ο τρόπος με τον οποίο πάρθηκαν οι αποφάσεις και έγιναν αποδεκτές οι επενδύσεις αυτές. Το ζήτημα συνεπώς δεν μένει στην επιφάνεια και στο αδαές ερώτημα «κατά πόσο ο δήμος Αθηναίων ξεγελάστηκε;» αλλά βαθύτερα στο (αντι)δημοκρατικό στοιχείο, δηλαδή στη διασταλτική ερμηνεία νόμων από πλευράς δήμου και στο σύνολο των αντιδημοκρατικών και αδιαφανών διαδικασιών που ακολουθήθηκαν. Αυτό το στοιχείο τονίζεται ιδιαίτερα στην παρούσα μελέτη καθώς επανέρχεται το θέμα που ήδη μελετήθηκε στα κεφάλαια 4 και 5 και έχει να κάνει με την συμφωνία μεταξύ ιδιωτικού κεφαλαίου και κρατικών αρχών –τα λεγόμενα “deals”- που στην ανάγκη επενδύσεων και κερδοσκοπικών εκμεταλλεύσεων περιοχών επισπεύδουν αποφάσεις και διαδικασίες ερχόμενοι σε ευθεία σύγκρουση ακόμα και με την ίδια τη δημοκρατία. Και πάλι με την παράθεση συγκεκριμένου κομματιού από τα κείμενα της επιτροπής συγκεκριμενοποιείται και γίνεται καλύτερα αντιληπτό (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

Η υπόθεση της λεγόμενης «ανάπλασης» στον Ελαιώνα αποτελεί, απ’ όσο γνωρίζουμε, το πιο προχωρημένο μέχρι σήμερα στην Ελλάδα μοντέλο σύμφυσης επιχειρηματικών ομίλων και πολιτικού κόσμου. Πολιτικός εκφραστής αυτού του μοντέλου είναι ο Νικήτας Κακλαμάνης, ο οποίος συνδυάζει τον πιο ακραίο νεοφιλελευθερισμό με μια ολοκληρωτική (κυρίως μέσω των ΜΜΕ) επιβολή των σχεδίων του. Χωρίς να υποτιμούμε την ανάγκη μιας συνολικής εκτίμησης του φαινομένου, που μάλλον ξεφεύγει από τα πλαίσια αυτού του κειμένου, σημειώνουμε ότι στην περίπτωση του Ελαιώνα έχουμε αντιμετωπίσει:

1. Τον άμεσο συνεταιρισμό του Δήμου με τα επιχειρηματικά συμφέροντα. Δεν έχουμε ξαναδεί πουθενά τέτοια αγαστή συνεργασία. Και όχι απλά συνεργασία αλλά μεθοδευμένη υποστήριξη από το Δήμο των επιχειρηματικών ομίλων προκειμένου να αποκομίσουν τεράστια κέρδη. Αυτό ισχύει και για το Βωβό και για την ΠΑΕ ΠΑΟ και για τον Μπόμπολα, που ανέλαβε με ανάθεση την κατασκευή του νέου γηπέδου. Αυτός ο συνεταιρισμός κουρελιάζει κάθε έννοια νομιμότητας και διαφάνειας στη διαχείριση του δημόσιου χρήματος. Προκαλεί τεράστια ζημιά (οικονομική, περιβαλλοντική και πολιτική) στο δημόσιο συμφέρον (...)

3. Την άμεση στήριξη του Δήμαρχου στον Βωβό, ακόμη και στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Υποτίθεται ότι ο Δήμαρχος ενδιαφέρεται για τη «διπλή ανάπλαση», που δήθεν εξαρτάται από το Βωβό. Αλλά και αυτό ακόμη δεν στέκει. Ούτε το γήπεδο εξαρτάται από το ΜΑΛΛ του Βωβού. Διότι η γη που έχει παραχωρήσει στο Δήμο Αθηναίων ο Βωβός (56 στρέμματα) δεν είναι «δωρεά», όπως ισχυρίζεται ο Βωβός και πρόθυμα του αναγνωρίζει ο κ. Κακλαμάνης, αλλά η υποχρεωτική εισφορά σε γη του οικοπέδου του κ. Βωβού. Κι αυτό το λέει ακόμη και η αιτιολογική έκθεση της ρύθμισης, όπως ψηφίστηκε από τη Βουλή –το αναφέρουμε για να γίνει κατανοητό το μέχρι σε ποια ψέματα είναι διατεθειμένοι να καταφύγουν. Το ζήτημα είναι λοιπόν ότι αυτός ο συνεταιρισμός Δήμου και επιχειρηματιών, δεν σταματά πουθενά.

Το πέμπτο χαρακτηριστικό της επιτροπής έχει να κάνει με τη συγκεκριμένη πρακτική που ακολουθεί. Οι δρώντες μέσα από την επιτροπή χρησιμοποιούν τόσο ένδικα μέσα για την αντίδρασή τους -π.χ. συνεχείς δικαστικές προσφυγές- αλλά και μη νόμιμες, συγκρουσιακές πρακτικές όπως η «καταπάτηση» του περιφραγμένου προς κατασκευή του εμπορικού χώρου, επιβολή παύσης των οικοδομικών δραστηριοτήτων και συμβολική δενδροφύτευση της περιοχής. Σημαντικό είναι ότι ο συνδυασμός της δικαστικής οδού και των «παράνομων» πρακτικών μέχρι στιγμής καθιστά τη δράση της επιτροπής επιτυχή καθώς με αυτόν τρόπο δραστηριοποιείται καθημερινά και σε όλα τα επίπεδα και διατηρεί το ζήτημα συνεχώς στην ατζέντα της επικαιρότητας –κάτι σημαντικό καθώς σημαντικό επίδικο είναι η μεγαλύτερη συμμετοχή πολιτών στον αγώνα της επιτροπής. Όσον αφορά τα ένδικα μέσα, τελικά η επιτροπή κατά την προσφυγή της στο Συμβούλιο της Επικρατείας δικαιώθηκε καθώς με την απόφαση του που επισυνάπτεται στο παράρτημα το ΣτΕ αποσυνδέει το γήπεδο από το εμπορικό κέντρο που ήταν και το πάγιο αίτημα με το οποίο προσέφυγε η επιτροπή στο ΣτΕ. Η επιτροπή μετά την απόφαση έβγαλε και συγκεκριμένη ανακοίνωση σε μορφή δελτίου τύπου, η οποία παρατίθεται για να διασαφηνιστεί η θέση της κατά τη δικαστική διαμάχη (Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα, 2007):

Η απόφαση του ΣτΕ για το Εμπορικό Κέντρο στον Ελαιώνα έχει ήδη ληφθεί και βρίσκεται στο στάδιο της καθαρογραφής. Επειδή λάβαμε γνώση της απόφασης (επιτρέπεται η ανάγνωση της) και επειδή έχουν αρχίσει διάφορες διαδόσεις, οφείλουμε να ενημερώσουμε για τα κάτωθι:

Το ΣτΕ κρίνει συνταγματική τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη μεταφορά του γηπέδου του ΠΑΟ από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας στον Ελαιώνα.

Το ΣτΕ θεωρεί ότι οποιαδήποτε άλλη κατασκευή δεν συνδέεται πολεοδομικά και λειτουργικά με το νέο γήπεδο είναι αντισυνταγματική. Θεωρεί δε ότι παραμένει σε ισχύ το ΠΔ του 1995, που προβλέπει στην περιοχή παρέμβασης κοινόχρηστο πράσινο και ήπιες χρήσεις με συντελεστή δόμησης 0,1. Εν συνεχεία η απόφαση είναι απολύτως σαφής και κατηγορηματική. Δηλαδή όχι Mall, όχι Δημαρχιακό Μέγαρο, όχι Πολυλειτουργικό κέντρο του Δήμου.

Κατόπιν αυτών είναι αδιανόητη οποιαδήποτε αναφορά ότι τάχα «υπάρχει παράθυρο στην απόφαση για τη διάσωση του Mall». Εξίσου ανυπόστατη αποδεικνύεται και η δήθεν εξάρτηση του νέου γηπέδου από το Mall. Το ισοζύγιο πρασίνου (το οποίο επιβάλλεται κατά το άρθρο 24 του Συντάγματος) δεν μπορεί να διατηρηθεί με κανένα τρόπο εάν γίνει το Mall ή το Δημαρχιακό Μέγαρο ή το Πολυλειτουργικό κέντρο του Δήμου. Επιτρέπεται φυσικά ο υπόγειος χώρος στάθμευσης κάτω από το Εμπορικό Κέντρο, που άλλωστε προβλεπόταν και από το ΠΔ του 1995. Το ύψος της αποζημίωσης για την εταιρία «Μπάμπης Βωβός» δεν μπορεί να υπερβαίνει σε καμμία περίπτωση το ύψος της «δωρεάς» που είχε κάνει στο Δήμο Αθηναίων (προκειμένου να λάβει το διπλάσιο συντελεστή) και η οποία σύμφωνα με το Συμβόλαιο που έχουν υπογράψει ανέρχεται σε 26,5 εκατ ευρώ. Κατά την άποψη της Επιτροπής μας το τίμημα αυτό είναι ήδη υπερτιμολογημένο.

Πλέον το μόνο που χρειάζεται είναι να σχεδιασθεί και να υλοποιηθεί το Πάρκο υψηλού πρασίνου γύρω από το νέο γήπεδο, όπως και η άμεση απορρύπανση του ρέματος Προφήτη Δανιήλ στο οποίο συνεχίζεται η παράνομη απόρριψη πάσης φύσεως λυμάτων. Αυτό είναι το πρώτο βήμα για το Μητροπολιτικό Πάρκο στον

Ελαιώνα. Και δεν χρειάζεται γι' αυτό καμιά νομοθετική ρύθμιση. Αρκεί το ΠΔ του 1995.

Καλούμε την Πολιτεία (Κυβέρνηση και Δήμο) να εφαρμόσει άμεσα το ΠΔ του 1995 και να μην προχωρήσει σε καμιά νομοθετική ρύθμιση τσιμεντοποίησης του Ελαιώνα, όπως ζητά η εταιρία «Μπάμπης Βωβός».

Όσο δε αφορά τις «παράνομες» πρακτικές κρίνονται σημαντικές διότι αφενός αποτελούν επιθετικές μορφές δράσεις που θέτουν επιτακτικά το ζήτημα –διεκδικούμε τα δικαιώματά μας εδώ και τώρα- αφετέρου βοηθούν στην γνωστοποίηση των αιτημάτων ευρύτερα και δει σε εκείνα τα κοινωνικά στρώματα που θίγονται άμεσα από τα έργα.

Επίσης η πρακτική της επιτροπής δεν περιορίζεται σε τοπικό επίπεδο αλλά έχει υπερτοπικά χαρακτηριστικά. Κατά αυτήν την έννοια οι «αντιδρώντες» δεν έχουν μόνο τοπικό έρεισμα, καθώς μπορεί να μην είναι μόνιμοι κάτοικοι της άμεσης περιοχής ενδιαφέροντος, αλλά ο χαρακτήρας του προβλήματος είναι τέτοιος που να τους αφορά. Για αυτό το λόγο στην περιοχή του Ελαιώνα η πρωτοβουλία ενάντια στα έργα συγκεντρώνει κόσμο από διαφορετικές περιοχές εντός του αθηναϊκού αστικού ιστού. Εδώ, λοιπόν τίθεται το ζήτημα που θέτει ο Castells περί κοινωνικής βάσης -θιγόμενος πληθυσμός- και κοινωνικής δύναμης -πληθυσμός σε κινητοποίηση. Ο πληθυσμός που θίγεται από τα έργα στον Ελαιώνα προέρχεται από διάφορα μέρη της Αθήνας, έχει όμως μια ομογένεια και αυτή εκφράζεται στο ταξικό επίπεδο. Είναι σχεδόν στο σύνολο τους εργαζόμενοι –και πολύ περισσότερο χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι και μετανάστες- που επηρεάζεται άμεσα από τα πιθανά έργα ανάπλασης καθώς η τιμή της γης στην περιοχή θα αυξηθεί ραγδαία, το συνολικό κόστος ζωής θα αυξηθεί με τον εξευγενισμό –gentrification- της περιοχής ενώ η απουσία πάρκου θα επηρεάσει αρνητικά το ποιοτικό επίπεδο για τη διαμονή στην περιοχή. Από την άλλη η κοινωνική δύναμη παραμένει η ίδια η επιτροπή αν και επιδιώκει συνεχώς να μεγαλώνει με την προσέλκυση νέων ατόμων από τον θιγόμενο πληθυσμό, δηλαδή την κοινωνική βάση.

Τέλος, σημαντικό στοιχείο είναι η πολιτική «χρoιά» της επιτροπής. Μέλη της επιτροπής μετέχουν στο δημοτικό συμβούλιο του δήμου Αθηναίων ως αντιπολίτευση, ενώ υπάρχει πολιτική στήριξη τόσο από την κοινοβουλευτική Αριστερά, την άκρα -εκτός κοινοβουλίου- Αριστερά αλλά και από τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο. Επίσης υπάρχει άμεση σύνδεση και στήριξη από άλλα αντίστοιχα τοπικά κοινωνικά κινήματα στον ευρύτερο χώρο της Αττικής. Αυτό το στοιχείο ταυτότητας τονίζεται διότι όπως έχει παρατηρηθεί ιστορικά και όπως εξηγείται κοινωνιολογικά μια διεκδίκηση στην πόλη –που θίγει όμως αντιφατικά κοινωνικά συμφέροντα- μπορεί να δικαιωθεί μαζικά μόνο αν μετατραπεί σε κοινωνικό κίνημα και συνδεθεί άμεσα με γενικές πολιτικές διεκδικήσεις. Τα όρια αντιθέτως αυτών των διεκδικήσεων, προέρχονται επί της ουσίας από την πολιτική απομόνωση και τον τοπικό περιορισμό της δράσης –βλ. και προηγούμενο στοιχείο περί υπερτοπικής δράσης.

Συνοψίζοντας, τα στοιχεία που διαμορφώνουν την ταυτότητα της επιτροπής «Για τη διάσωση του Ελαιώνα» και είναι κρίσιμα στη συγκεκριμένη μελέτη είναι: α) χρονική συνέπεια, β) κοινωνικό επίδικo που δεν τίθεται υπό διαπραγμάτευση γ) συνεπή αναπτυξιακή πρόταση σε ευθεία σύγκρουση με αυτή του κεφαλαίου, δ) σύγκρουση με το δήμο και συνεπώς πολιτικοποίηση του αγώνα σε αυτό το επίπεδο, ε) συνδυασμό ένδικων μέσων και μη νόμιμων πρακτικών, στ) υπερτοπικότητα των μελών της με προσπάθεια για συνεχή διεύρυνση της

κοινωνικής δύναμης μέσα από την κοινωνική βάση και ζ) σύνδεση του αγώνα με γενικότερες πολιτικές διεκδικήσεις στην προσπάθεια δημιουργίας κοινωνικού κινήματος. Όλα αυτά τα στοιχεία είναι σημαντικά για τον έλεγχο της δράσης της επιτροπής ως ένα συνεπές κοινωνικό κίνημα για την πόλη αλλά και για συμπεράσματα ευρύτερα αργότερα στη μελέτη.

6.3 Η «διάσωση του Ελαιώνα» ως ένα συνεπές κοινωνικό κίνημα για την πόλη

Πως όμως τελικά μια αντίδραση στο πλαίσιο της πόλης χωρικά και κοινωνικά μετατρέπεται σε ένα κοινωνικό κίνημα για την πόλη; Ποια στοιχεία είναι αυτά που νοσηματοδοτούν την εκάστοτε κοινωνική πρακτική ως αστικό κίνημα; Διότι πριν από όλα είναι φανερό πως το εκάστοτε πρόβλημα ανάλογα με το περιεχόμενο του έχει και μια διαφορετική κοινωνική σημασία αλλά και διαφορετικούς όρους κοινωνικής αντίφασης. Πρωταρχικά πρέπει να αναγνωρίζεται το κοινωνικό περιεχόμενο του προβλήματος –αλλά και στόχου που η κοινωνική πρακτική θέτει- και να αναλύεται ως προς την οικονομική και πολιτική του βάση. Το κάθε πρόβλημα εντός της πόλης δεν θα πρέπει να αναφέρεται γενικά στο πλαίσιο τη ζωής εντός της πόλης –υποκρύπτοντας και μια κοινή βίωση των προβλημάτων τόσο από την κυρίαρχη όσο και από την κυριαρχούμενη τάξη- αλλά να κατανοηθεί ότι αυτό αποκτά ένα πολύ διαφορετικό νόημα ανάλογα με την κοινωνική θέση που παίρνει κανείς. Κατά συνέπεια και ο κάθε αγώνας εντός της πόλης πρέπει να αναλύεται, να εξειδικεύεται ως προς το περιεχόμενο του και να εξετάζεται ως προς το ποια η θέση των κοινωνικών τάξεων απέναντι σε αυτόν.

Λαμβάνοντας αυτό υπόψη και επιστρέφοντας στο θέμα της εργασίας, παρακάτω επιδιώκεται η απάντηση αυτού ακριβώς του ερωτήματος. Κατά πόσο η κίνηση για τη «διάσωση του Ελαιώνα» αποτελεί ένα συνεπές κοινωνικό κίνημα για την πόλη; Στην προσπάθεια απάντησης θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία και κριτήρια από την ανάλυση του Castells –εξάλλου είναι αυτός ο οποίος εισήγαγε τον όρο- για τα αστικά κοινωνικά κινήματα. Η μελέτη γίνεται ως προς τρεις βασικούς άξονες: α) στο ζήτημα των προβλημάτων της πόλης -*problemes urbaines*-, β) στο ζήτημα της ύπαρξης κάποιων θεμελιακών στοιχείων στην εσωτερική δομή του κινήματος και γ) στο ζήτημα σύνδεσης του κινήματος με το ευρύτερο πολιτικό κίνημα. Όσον αφορά τη μεθοδολογία, η απάντηση στο επίμαχο ερώτημα είναι εξ αρχής θετική και στη συνέχεια η θέση αυτή δικαιολογείται με βάση τους προαναφερθέντες άξονες-κριτήρια. Εξάλλου η μελέτη του κατά πόσο η συγκεκριμένη κοινωνική πρακτική στον Ελαιώνα αποτελεί κοινωνικό κίνημα δεν γίνεται τόσο για την κατηγοριοποίηση του ζητήματος όσο διότι αυτό βοηθάει στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων με την ολοκλήρωση της εργασίας παρακάτω.

Ξεκινώντας από τα προβλήματα της πόλης απαιτείται ο συγκεκριμένος ορισμός. Κατά τον Castells (1980):

*Τι σημαίνει όμως «προβληματική της πόλης»; Δεν είναι βέβαια όλα όσα «συμβαίνουν στις πόλεις» γιατί καθώς ολοκληρώνεται όλο και περισσότερο η αστικοποίηση, δεν θα είχαν καμιά ιδιαιτερότητα αυτά τα προβλήματα και ο όρος θα ήταν πολύ γενικός, επομένως άχρηστος. Όταν μιλάμε για τα «προβλήματα της πόλης» («*problemes urbaines*») αναφερόμαστε μάλλον τόσο στις κοινωνικές επιστήμες όσο και στην κοινή γλώσσα, σε μια ολόκληρη σειρά γεγονότων και καταστάσεων της καθημερινής ζωής,*

των οποίων η εξέλιξη και τα χαρακτηριστικά εξαρτώνται στενά από τη γενική κοινωνική οργάνωση.

Μετάφραση του παραπάνω ορισμού; Πρόκειται για προβλήματα που έχουν να κάνουν α) με τη δημιουργία κοινωνικού εξοπλισμού -σχολεία, γήπεδα, πάρκα, νοσοκομεία κλπ-, β) με την πρόσβαση σε αυτόν τον κοινωνικό εξοπλισμό -που τοποθετείται και κατά πόσο είναι εύκολη η πρόσβαση σε αυτόν για το σύνολο των κοινωνικών ομάδων εντός της πόλης-, γ) με τις μετακινήσεις στην πόλη και το δίκτυο μέσων μαζικής μεταφοράς, δ) με τις συνθήκες στέγασης του πληθυσμού, ε) με την χωρική απομόνωση διάφορων «ανεπιθύμητων» κοινωνικών ομάδων – μετανάστες, ηλικιωμένοι κ.α. Όλα αυτά τα στοιχεία απορρέουν από αυτό που ο Castells υπογραμμίζει ως «προοδευτική ανάπτυξη καινούριων κοινωνικών αντιφάσεων στις καπιταλιστικές κοινωνίες». Το ζήτημα του Ελαιώνα, λοιπόν βρίσκεται ακριβώς εντός αυτής της προβληματικής για την πόλη. Αναφέρεται απευθείας στο ζήτημα του κοινωνικού εξοπλισμού – δημιουργία πάρκου-, που αυτός τοποθετείται –στο κέντρο της πόλης όπου είναι άμεσα και εύκολα προσβάσιμος ακόμα και από τις πιο εξαθλιωμένες κοινωνικές ομάδες- και τέλος στο θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού αφού η εναντίωση στα ιδιωτικά έργα στην περιοχή σημαίνει και εναντίωση στο νέο real estate, που συνεπάγεται την πίεση για μετακίνηση κοινωνικών ομάδων που μένουν στην περιοχή προς άλλες πιο απομονωμένες περιοχές –μετανάστες, αθίγγανοι, χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι και εργάτες. Δεν πρόκειται για ένα δευτερεύον ζήτημα στον αστικό ιστό και στα προβλήματα του αλλά για ένα ζήτημα για το οποίο αναγκαστικά –από τη φύση του προβλήματος- υπάρχει σύγκρουση κοινωνικών ομάδων όπου η κάθε μία εκφράζει εντελώς διαφορετικά συμφέροντα.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντική η υπενθύμιση για το ρόλο του κράτους και των αρχών στη διαχείριση των προβλημάτων της πόλης. Όπως αναφέρθηκε και στην αρχική ενότητα του κεφαλαίου «το κράτος παίζει το ρόλο του πραγματικού ρυθμιστή της καθημερινής ζωής των μαζών και κάτω από το μανδύα της οργάνωσης του χώρου, στην πραγματικότητα προκαθορίζει τη ζωή μας» (Castells, 1980). Όμως η πολλαπλότητα των αντιφάσεων εντός της πόλης και ο τρόπος χειρισμού τους από πλευράς κράτους, πολιτικοποιούν άμεσα το εκάστοτε πρόβλημα της πόλης. Επομένως το κίνημα εκείνο που το αντιλαμβάνεται αυτό, θέτει την κρατική εξουσία –και όχι μόνο το ιδιωτικό κεφάλαιο- απέναντι του δημιουργεί και κάποιες από τις βάσεις για συνολικότερες αλλαγές, αποτελεί δηλαδή ένα συνεπές κοινωνικό κίνημα για την πόλη. Η κίνηση για τον Ελαιώνα, όπως έγινε φανερό από την προηγούμενη ενότητα κατά την ανάλυση των χαρακτηριστικών της επιτροπής, αναγνωρίζει αυτό το σημείο κλειδί και το θέτει κυρίαρχα στην λογική και τη δράση του.

Ο δεύτερος άξονας έχει να κάνει με την εσωτερική δομή του κινήματος και κατά πόσο συμπίπτουν τρία θεμελιακά στοιχεία που ο Castells θέτει. Το πρώτο στοιχείο είναι εάν το πρόβλημα που τίθεται είναι ένα «μη αμφιλεγόμενο επίδικο αντικείμενο στο κοινωνικό πεδίο». Δηλαδή εάν συγκρούονται άμεσα τα υπάρχοντα συμφέροντα των αντίδικων κοινωνικών ομάδων και αν αποκλείεται η διαπραγμάτευση. Όπως αναλύθηκε και στην προηγούμενη ενότητα το πρόβλημα στον Ελαιώνα είναι τέτοιο που καμιά διαπραγμάτευση δεν είναι εφικτή. Από τη μία άκρη του δίπολου υπάρχει το κατασκευαστικό μεγάλο κεφάλαιο και τα συμφέροντα του από την εκμετάλλευση της περιοχής σε συνεργασία με τις πολιτικές προθέσεις του δήμου Αθηναίων και από την άλλη η υπεράσπιση του δημόσιου χαρακτήρα του χώρου και η δημιουργία μητροπολιτικού πάρκου. Το επίδικο αντικείμενο δεν επιδέχεται, συνεπώς,

διαπραγματεύσεις, πράγμα που εκτός των άλλων δημιουργεί και εξαρχής κλίμα έντασης στην όλη διαδικασία του αγώνα. Το δεύτερο θεμελιακό στοιχείο είναι η ύπαρξη μιας «ομογενούς κοινωνικής βάσης» που επιτρέπει ένα υψηλό επίπεδο κινητοποίησης. Το ζήτημα πιθανώς να φαντάζει δύσκολο καθώς στις σημερινές σύνθετες συνθήκες παγκοσμιοποίησης και αστικοποίησης η ομογενοποίηση ενδέχεται να χωράει διασταλτικές ερμηνείες. Παρόλα αυτά ήδη και πάλι από την προηγούμενη ενότητα έγινε φανερό πως ο πληθυσμός που θίγεται από τα έργα στον Ελαιώνα μπορεί να προέρχεται από διάφορα μέρη της Αθήνας, έχει όμως μια ομογένεια και αυτή εκφράζεται στο ταξικό επίπεδο. Είναι σχεδόν στο σύνολο τους εργαζόμενοι –και πολύ περισσότερο χαμηλόμισθοι εργαζόμενοι και μετανάστες- που επηρεάζεται άμεσα από τα πιθανά έργα ανάπλασης καθώς η τιμή της γης στην περιοχή θα αυξηθεί ραγδαία, το συνολικό κόστος ζωής θα αυξηθεί με τον εξευγενισμό –gentrification- της περιοχής ενώ η απουσία πάρκου θα επηρεάσει αρνητικά το ποιοτικό επίπεδο για τη διαμονή στην περιοχή. Από την άλλη η κοινωνική δύναμη –το τμήμα αυτό του πληθυσμού που είναι πράγματι κινητοποιημένο- είναι η ίδια η επιτροπή «για τη διάσωση του Ελαιώνα» η οποία και επιδιώκει συνεχώς να μεγαλώνει με την προσέλκυση νέων ατόμων από τον θιγόμενο πληθυσμό, δηλαδή την κοινωνική βάση. Το τρίτο στοιχείο είναι αυτό της ύπαρξης μιας «πολιτικής οργάνωσης που αναλαμβάνει το συντονισμό και τη μαζικοποίηση του αγώνα». Είναι προφανές ότι η επιτροπή που δρα στην περιοχή αποτελεί αυτή την οργάνωση. Όμως είναι σημαντική και μια παρατήρηση. Η οργάνωση είναι στοιχείο καθοριστικό για το κοινωνικό κίνημα όχι όμως και η αιτία που το προξενεί. Ο στόχος και η σύγκρουση υπάρχει αυτόνομα και η οργάνωση τα καθοδηγεί υπό μια γενική πολιτική γραμμή.

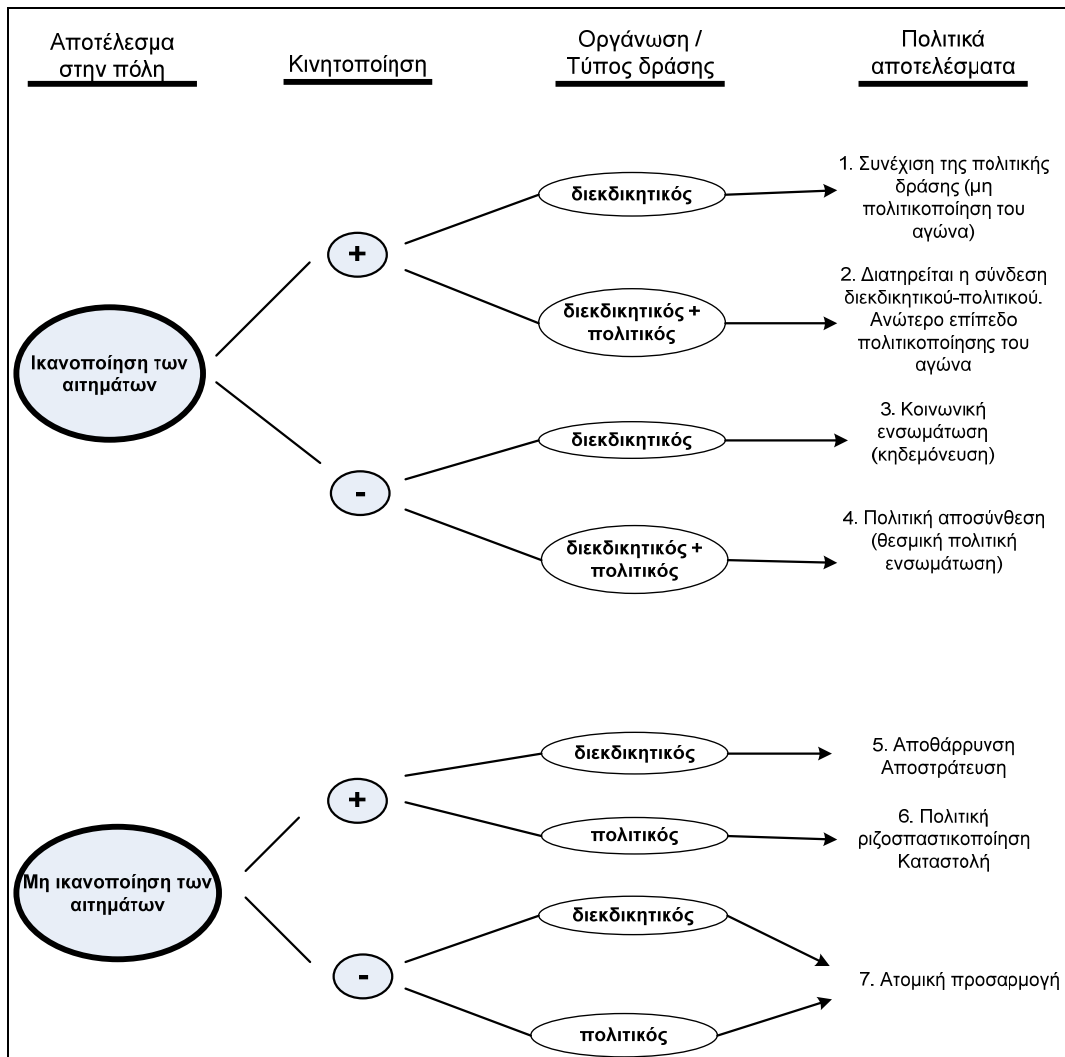
Ο τρίτος άξονας είναι αυτός της σύνδεσης κοινωνικού και πολιτικού, δηλαδή της πολιτικοποίησης του κοινωνικού κινήματος της πόλης. Εξάλλου όπως ο Castells υποστηρίζει (1980):

Τα κινήματα της πόλης γίνονται κοινωνικά κινήματα στο βαθμό που καταφέρνουν να αποτελέσουν συνιστώσα ενός πολιτικού κινήματος που αμφισβητεί την κοινωνική τάξη πραγμάτων(..)Έτσι όπως ακριβώς υπάρχει μια στενή σύνδεση ανάμεσα στο συνδικαλισμό και στο επαναστατικό εργατικό κίνημα, υπάρχει και μια σταθερή αλληλεπίδραση ανάμεσα στις διεκδικήσεις στην πόλη και στην αμφισβήτηση του σημερινού τρόπου ζωής.

Αυτή η σύνδεση ανάμεσα στους κοινωνικούς αγώνες στην πόλη και στον πολιτικό αγώνα είναι το θεμελιώδες σημείο τόσο του ίδιου του εκάστοτε κινήματος όσο και δυναμικής αλλαγής που μπορεί αυτό να επιφέρει. Η απάντηση και πάλι στην προηγούμενη ενότητα για το κίνημα στον Ελαιώνα. Κάποια από τα ταυτοτικά στοιχεία της επιτροπής που δρα στον Ελαιώνα και τονίστηκα προτύτερα είναι η σύνδεση της με άλλα τοπικά κινήματα στην κατεύθυνση του πολιτικού αγώνα, ο υπερτοπικός χαρακτήρας, η σύγκρουση με την κυρίαρχη αναπτυξιακή λογική και η χρησιμοποίηση ένδικων μέσων και «παράνομων» πρακτικών. Αυτά τα στοιχεία είναι που προσδίδουν τελικά και στο όλο κίνημα των πολιτικοποίησης του στην κατεύθυνση της σύγκρουσης με το κεφάλαιο, της μη ενσωμάτωσης του από τον κρατικό μηχανισμό και της αλληλεπίδρασης με τον πολιτικό αγώνα για κοινωνική αλλαγή.

Για το κλείσιμο του κεφαλαίου παρατίθεται ένα διάγραμμα που συνοψίζει τις αντιστοιχίες μεταξύ των διεκδικήσεων στην πόλη και την παραγωγή ενός πολιτικού αποτελέσματος. Το

διάγραμμα συντάχθηκε κατά τη μελέτη του αγώνα κατά της ανάπλασης της πόλης του Παρισιού που πραγματοποιήθηκε κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Δεν αναζητούνται οι αντιστοιχίες εκείνου του αγώνα με αυτού της περίπτωσης του Ελαιώνα αλλά θεωρείται ότι το σχήμα μπορεί να θεωρηθεί ως μοντέλο για τη διερεύνηση των πολιτικών αποτελεσμάτων που μπορούν να παραχθούν από τις ίδιες τις συνθήκες ενός αγώνα στο επίπεδο της πόλης θεωρώντας ως μεταβλητές την απόρριψη ή ικανοποίηση των διεκδικήσεων στην πόλη, το βαθμό της κινητοποίησης και το από το προσανατολισμό της οργάνωσης –με την έννοια που δόθηκε παραπάνω σε αυτή- που παρεμβαίνει.

Σχήμα 6.1: Κοινωνική διαδικασία παραγωγής ενός πολιτικού αποτελέσματος μέσω ενός αγώνα στην πόλη (Castells, 1980)

7 *Επίλογος*

«Αν το δικαίωμα στην πόλη είναι μια κραυγή και μια απαίτηση τότε είναι μια κραυγή που ακούγεται και μια απαίτηση με δύναμη μόνο στο βαθμό που υπάρχει ένας χώρος από όπου και στον οποίο αυτή η κραυγή και η απαίτηση είναι ορατή. Στο δημόσιο χώρο –σε γωνίες δρόμων ή σε πάρκα, στους δρόμους κατά τη διάρκεια ταραχών και διαδηλώσεων- οι πολιτικές οργανώσεις μπορούν να αναπαραστήσουν τον εαυτό τους προς ένα ευρύτερο πληθυσμό και μέσω αυτής της αναπαράστασης να δώσουν στις κραυγές και απαιτήσεις τους κάποια δύναμη. Διεκδικώντας χώρο δημόσια, δημιουργώντας δημόσιους χώρους, οι ίδιες οι κοινωνικές ομάδες γίνονται δημόσιες».
Don Mitchel, «The right to the city: Social Justice and the fight for public space»

7.1 Διαπιστώσεις-προοπτικές

Ξεκινώντας την προσπάθεια συνόψισης της διερεύνησης και ακολουθώντας μια πορεία από το ειδικό προς το γενικό, παρακάτω τίθενται κάποια συμπεράσματα σχετικά με το ειδικό της υπόθεσης, δηλαδή με τις αναμενόμενες επιπτώσεις από τα προτεινόμενα κατασκευαστικά έργα στον Ελαιώνα, και σε δεύτερο χρόνο σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν τον ευρύτερο μητροπολιτικό χώρο της Αττικής. Τελικά προκύπτουν κάποια συμπεράσματα τόσο για την σύγχρονη αστική ανάπτυξη όσο και για τη έννοια της μητρόπολης σήμερα. Δεν γίνεται επανάληψη τοποθετήσεων και αναλύσεων που ήδη έχουν γίνει αλλά η επιγραμματική παρουσίαση κάποιων σημείων.

Πριν από όλα είναι φανερή η τοποθέτηση -και λογικά προκύπτει και η απόδειξή της- για τη μη ανάπτυξη για το σύνολο των κατοίκων στην περιοχή μελέτης. Αλλιώς νοείται προφανώς η ανάπτυξη για τα διαφορετικά οικονομικά στρώματα της περιοχής, αλλά ακόμη και η εκ προοιμίου «θετική ανάπτυξη για όλους» δεν αποτυπώνεται στον ίδιο βαθμό στο σύνολο του πληθυσμού.

Το δεύτερο σημείο έχει να κάνει με τη λογική του ιδιωτικού κεφαλαίου και τη δυνατότητάς του να «αποφασίζει» για τη σημαντικότητα ή μη κάποιων έργων υποδομής για «αναβάθμιση» περιοχών. Φαίνεται, με άλλα λόγια, να καταλαμβάνει το χώρο που έπρεπε να καλύπτεται από την κρατική εξουσία και να έχει το πρώτο λόγο στις αποφάσεις. Όπως διατυπώθηκε στην Αθήνα και όσον αφορά την αστική της ανάπτυξη κυριάρχησαν δύο παράγοντες: Ισχυρή παρουσία του

ελληνικού κράτους το οποίο φαίνεται να έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο στις επιλογές, απουσία όμως ενός συνολικού σχεδίου κυρίως στη μακροπρόθεσμη του βάση.

Ταυτόχρονα κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990 ο ιδιωτικός παράγοντας ενισχύεται μέσω των ΣΔΙΤ, εισέρχεται στον κατασκευαστικό κλάδο με ισχυρό τρόπο –κυρίως κατά την περίοδο ανάπτυξης των μεγάλων έργων προς όφελος ευρύτερων στόχων όπως οι ολυμπιακοί αγώνες του 2004- και διεκδικεί μερίδιο τόσο στη σχεδίαση όσο και στις τελικές αποφάσεις. Όμως η παρουσία του παραμένει μειωμένη τόσο στο επίπεδο της οικονομικής συμμετοχής που δεν ξεπερνάει το 10-15% όσο και στο επίπεδο των ευρύτερων αποφάσεων αφού η συμβολή του παραμένει στο επίπεδο των καθαρά ιδιωτικών έργων που τα ελέγχει πλήρως. Φυσικά όταν τα έργα είναι μεγάλου όγκου και κόστους επηρεάζουν άμεσα μια ευρύτερη περιοχή και υποδεικνύουν προς την κεντρική εξουσία το είδος και το βαθμό των απαιτούμενων αστικών αλλαγών. Στον Ελαιώνα να εμφανίζεται το παράδοξο –που πιθανώς να διεκδικεί να γίνει κανόνας- το ιδιωτικό κεφάλαιο να έχει τον πρώτο λόγο. Ο δήμαρχος Αθηναίων φέρεται υπερασπιστής των ιδιωτικών έργων και τα συνδέει άμεσα με την όποια λογική ανάπτυξης. Δεν υλοποιεί ένα αυτόνομο σχέδιο στο οποίο προσαρμόζεται το ιδιωτικό κεφάλαιο, αλλά διεκδικεί το χώρο στο βαθμό που μπορεί να τον δωρίσει στο κατασκευαστικό κεφάλαιο για τη δημιουργία εμπορικά εκμεταλλεύσιμων χώρων.

Πολύ σημαντικό στοιχείο είναι αυτό της αστικής «αναβάθμισης» της περιοχής. Όπως έχει διατυπωθεί η αστική περιοχή του Ελαιώνα χαρακτηρίζεται από παράνομες και προσωρινές εγκαταστάσεις που φιλοξενούν τα οικονομικά ασθενέστερα κομμάτια του πληθυσμού (π.χ. μετανάστες και αθίγγανους). Ένα από τα επιχειρήματα που τίθεται από τη πλευρά των υπερασπιστών των έργων είναι η «κατάργηση» αυτών των χώρων και η ευρύτερη αστική αναβάθμιση. Αυτή η θέση πέρα από το ότι αμφισβητείται ακόμα και για την ίδια την περιοχή - βλ. κεφάλαιο 4 και 5- δεν λύνει το ευρύτερο πρόβλημα αυτών των κοινωνικών στρωμάτων. Είναι αναμενόμενο ότι θα δημιουργηθούν νέες παραγκουπόλεις σε άλλες περιοχές -όπου θα μετεγκατασταθούν οι κάτοικοι- και θα υπάρχει νέα «υποβάθμιση» στην εκεί περιοχή. Αυτό συμβαίνει για δύο, κατά εμάς, λόγους: Αφενός ο καπιταλιστικό τρόπος παραγωγής έχει ανάγκη αυτά τα στρώματα και δημιουργεί τις συνθήκες για τη συνεχή ανατροφοδότησή τους. Αφετέρου οι υποβαθμισμένες περιοχές είναι χρήσιμες για το κεφάλαιο, που με βάση τη λογική της χωρικής του επέκτασης, τις θέτει προς «αναβάθμιση» μέσω επενδύσεων.

Εξάλλου, είναι φανερό ότι λόγω των έργων και της γενικότερης κεντροποίησης της περιοχής θα ασκηθούν ισχυρές πιέσεις σε πληθυσμιακά τμήματα εργαζομένων –οικονομικά ασθενέστερων αλλά όχι απαραίτητα εξαθλιωμένων- για μετεγκατάσταση σε άλλες περιοχές που θα οφείλεται στην αύξηση του κόστους ζωής αλλά και της αξίας της γης στην περιοχή. Αν δεν κάνουν κάτι τέτοιο, τότε σίγουρα θα υπάρξει υποβάθμιση της αστικής τους καθημερινότητας σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι σήμερα κυρίως λόγω των αλλαγών της χρήσης γης και της υπερσυσσώρευσης πληθυσμού –έστω και σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια της ημέρας.

Ο Lefebvre αυτή την αναγκαία για τον καπιταλισμό διαδικασία την περιγράφει παραστατικά (Lefebvre, 2007):

Ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε υποτάσσοντας οτιδήποτε προϋπήρχε του καπιταλισμού: γεωργία, έδαφος και υπέδαφος, χτισμένες περιοχές και αστικές πραγματικότητες ιστορικής καταγωγής. Ακόμη εξαπλώθηκε συγκροτώντας νέους τομείς, εμπορευματοποιημένους, βιομηχανοποιημένους: τον ελεύθερο χρόνο, την κουλτούρα και τη λεγόμενη «μοντέρνα τέχνη», την αστικοποίηση. Μέσα σε αυτές τις επεκτάσεις υπάρχουν ταυτόχρονα συγκλίσεις και αποκλίσεις, ενότητα όχι χωρίς αντιφάσεις (καινούριες, που θα αποκαλυφθούν). Λοιπόν, ο καπιταλισμός δεν διατηρήθηκε παρά με το να εξαπλώνεται σε ολόκληρο το χώρο (ξεπερνώντας τους τόπους γέννησης του, της ανάπτυξης του, της δύναμής του: τις μονάδες παραγωγής, τις επιχειρήσεις, τις εθνικές και πολυεθνικές φέρμες.

Όμως η μελέτη της περιοχής του Ελαιώνα και των προτεινόμενων έργων ανάπλασης της περιοχής αποτέλεσε το ειδικό πεδίο για να μελετηθεί κάτι ευρύτερο σε σχέση με την αστική ανάπτυξη της Αθήνας αλλά και των άλλων μεγάλων παγκόσμιων αστικών κέντρων, με τις όποιες διαφοροποιήσεις τους που εντοπίζονται κυρίως στο επίπεδο του χρόνου ενσωμάτωσης των αλλαγών, στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου και παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού σήμερα. Η νέα, σχεδόν παγκόσμια -σίγουρα αφορά τις μεγάλες πόλεις των χωρών του ανεπτυγμένου καπιταλισμού- τάση που εμφανίζεται, αποτελεί αυτό που είναι διεθνώς γνωστό ως New Metropolitan Mainstream –NMM. Αυτή η πραγματικότητα πρέπει να αποτελεί έναν από τους σημαντικούς παράγοντες βάσης για οποιαδήποτε μελέτη για την Αθήνα σήμερα. Φυσικά το NMM ως τάση εμπεριέχει πολλές πτυχές, πολλές και διαφορετικές διαδικασίες καθώς και τη σύγκρουση κοινωνικών μερών που δεν είναι τίποτα άλλο από την πάλη των τάξεων, στο χωρικό επίπεδο της πόλης.

Επομένως η στοιχειώδης μελέτη πρέπει να αναγνωρίζει αυτά τα κοινωνικά μέρη, τους ρόλους, τις επιδιώξεις, τις διεκδικήσεις τους και την πρακτική που εφαρμόζουν για τις θέσεις τους. Είναι επίσης προφανές ότι ο ένας αντίδικος στη νέα διαμόρφωση της πόλης είναι πάντοτε το κεφάλαιο, ανεξάρτητα από τις μορφές που παίρνει στο επίπεδο των διεκδικήσεων - κοινοπραξίες, διεθνείς συνεταιρισμοί κλπ. Στην άλλη πλευρά τίθεται εξ αντικειμένου η κοινωνική πρακτική που αντίτιθεται σε αυτές τις ιδιωτικοκρατούμενες αναπλάσεις-αστικές αναπτύξεις και συνεπώς έρχονται σε σύγκρουση και με το κεφάλαιο. Είναι αυτή η πρακτική που καλείται κοινωνικό κίνημα για την πόλη και που στο συγκεκριμένο παράδειγμα συγκεντρώνεται γύρω από μια επιτροπή «για τη διάσωση του Ελαιώνα». Όλα αυτή η πολυσύνθετη πραγματικότητα προσπαθήθηκε να αποτυπωθεί και να αναλυθεί και στη συγκεκριμένη μελέτη. Προκειμένου να συνοψισθεί αυτή η μελέτη ας επισημανθούν κάποια ιδιαίτερα σημεία και ας αναγνωριστούν ως συμπεράσματα αυτής:

Η Αθήνα προσπαθεί να αναβαθμίσει το επίπεδο της εντός του διεθνούς ανταγωνισμού των μεγάλων πόλεων και των μητροπόλεων του καπιταλισμού. Μια σειρά από στρατηγικές και πολιτικές επιλέγονται και επαναεπιλέγονται από την κρατική εξουσία για να διασφαλιστεί αυτή η συνεχής διαδικασία ανταγωνιστικής ανάπτυξης. Εξευγενισμός, αστικές αναπλάσεις, έργα υποδομών για το μεγάλο κεφάλαιο, έργα υποδοχής νέων επενδύσεων είναι κάποιες από αυτές τις επιλογές. Ιδιαίτερα η περίοδος προετοιμασίας για τους ολυμπιακούς αγώνες του 2004 αλλά και η μεταολυμπιακή περίοδος αποτέλεσαν και αποτελούν την περίοδο έξαρσης των «έργων εισόδου» σε αυτή τη νέα αστική πραγματικότητα. Η μετακίνηση από το δημόσιο στο μαζικό

ιδιωτικό χώρο είναι σήμερα σε φάση έξαρσης, με την ανάπτυξη πολλών εμπορικών κέντρων, ψυχαγωγικών πολυχώρων και αθλητικών εγκαταστάσεων ιδιωτικής και μόνο εκμετάλλευσης. Ο Ελαιώνας αποτελεί στη σημερινή μικροπερίοδο μια πολύ σημαντική μάχη τόσο από πλευράς κεφαλαίου όσο και από πλευράς κοινωνικού κινήματος, ακριβώς διότι η έκβαση του πιθανώς να κρίνει μια σειρά από μελλοντικές μάχες στο επίπεδο της πόλης.

Αυτή η σύγχρονη αστική ανάπτυξη εκεί όπου έχει ξεδιπλωθεί πλήρως παρέχει και μια ασφαλή και επαρκή εικόνα για την Αθήνα εντός του πλαισίου του ΝΜΜ. Μια πόλη όπου ο δημόσιος χώρος αμφισβητείται, ο κοινωνικός εξοπλισμός και η πρόσβαση σε αυτόν μετατοπίζεται συνεχώς από το σύνολο της κοινωνίας, στις ανώτερες οικονομικά τάξεις και η κεντρική εξουσία συμπλέει πλήρως με τις διεκδικήσεις του μεγάλου κεφαλαίου. Η ποιότητα ζωής στην πόλη συνεχώς υποβαθμίζεται καθώς μόνο έναντι αντιτίμου υπάρχει πρόσβαση σε υπηρεσίες που η αστική ζωή παλαιότερα αυτόματα πρόσφερε. Η ανταγωνιστικότητα μεταξύ των πόλεων επιβάλλει για την κάθε πόλη «να είναι ένα βήμα μπροστά» και να αναπτύξει όλα εκείνα τα στοιχεία που παρέχουν τη δυνατότητα ώστε να «πουλάει». Ειδικά εντός της ΕΕ η ανταγωνιστικότητα δεν έχει να κάνει μόνο με την προσέλκυση επενδύσεων αλλά και με την εισροή ευρωπαϊκού χρήματος, απευθείας από τα ταμεία της ευρωπαϊκής τράπεζας. Ταυτόχρονα η προσέλκυση υψηλόμισθων κοινωνικών στρωμάτων αποτελεί προτεραιότητα. Και φυσικά ο τουρισμός ο οποίος πάντα βοηθάει στην εισροή χρήματος σε μια πόλη και αυτό μεγενθύνεται στην περίπτωση της Αθήνας, που ανέκαθεν προσπαθεί να πλασαριστεί διεθνώς ως «τουριστική πόλη».

Στην προσπάθεια εξασφάλισης των παραπάνω αυξάνεται και η δικαιοδοσία των τοπικών και δημοτικών αρχών οι οποίες καλούνται να επιδείξουν τη πόλη τους και να διεκδικήσουν χρήματα για την οικονομική της ανάπτυξη. Μεγάλα κατασκευαστικά έργα, διεθνή φεστιβάλ και αθλητικά γεγονότα, επιχειρηματικά φόρουμ, ανάπτυξη έργων με τη συμμετοχή διεθνώς αναγνωρισμένων αρχιτεκτόνων, κτίρια όπερας, θέατρα, μουσεία ή εκθεσιακά κέντρα αποτελούν κάποιες από τις δραστηριότητες οι οποίες διεκδικούνται ή και υλοποιούνται από τις πόλεις για την ενίσχυση τους στο ανταγωνιστικό πεδίο. Αυτό είναι ίσως και το γενικότερο διακύβευμα στον Ελαιώνα και κατ' επέκταση στην «νέα Αθήνα». Το ιδιωτικό κεφαλαίο και η εκπλήρωση των διεκδικήσεων του έχουν τον πρώτο λόγο. Τα έργα γίνονται στους χρόνους και υπό το πλαίσιο που αυτό ορίζει με τη μικρότερη δυνατή –σε χρόνο και συμμετοχή- διαβούλευση όλων των εμπλεκόμενων κοινωνικών μερών. Αυτά τα στοιχεία αναμένεται να επιβεβαιωθούν και στον Ελαιώνα εφόσον δεν εμποδιστεί αυτού του είδους η ανάπτυξη.

Ένα από τα σημεία-κλειδιά για τον ανταγωνισμό μεταξύ των πόλεων είναι οι επονομαζόμενοι τοπικοί παράγοντες (locational factors). Η ποιότητα των τοπικών παραγόντων ουσιαστικά αναπαριστά τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες μιας πόλης στη σύγκριση της με άλλες πόλεις. Αυτοί οι παράγοντες αξιολογούνται και βαθμολογούνται διεθνώς προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο μια αστική περιοχή πληρεί τις προϋποθέσεις για επενδύσεις και τη χωροθέτηση σε αυτήν νέων επιχειρήσεων. Υπό αυτό το πλαίσιο οι τοπικές αρχές επενδύουν σε εκείνες τις πολιτικές που βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα της πόλης με βάση αυτούς τους τοπικούς παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί αλλάζουν με τη πάροδο του χρόνου καθώς είναι κύρια συνδεδεμένοι με το οικονομικό περιβάλλον και τη δυνατότητα εύρεσης τοπικά εξειδικευμένου -και μη- εργατικού και στελεχικού δυναμικού. Σήμερα διεθνώς ως προς τους τοπικούς παράγοντες κυριαρχούν «η διαθεσιμότητα υψηλά εξειδικευμένου προσωπικού, το

κόστος αυτού του προσωπικού, η δυνατότητα εισροής αλλοδαπού εργατικού δυναμικού και η διαθεσιμότητα στις τηλεπικοινωνίες» (Klaus, 2004).

Συνεπώς εκτός των άλλων οι πόλεις διεθνώς ανταγωνίζονται σε ένα πλαίσιο «παροχής» εξειδικευμένου αλλά και φθηνού προσωπικού για τη στελέχωση πολυεθνικών επιχειρήσεων προκειμένου αυτές να επενδύσουν στην εκάστοτε αστική περιοχή. Από εκεί και πέρα βέβαια, πέρα των βαθμολογημένων τοπικών παραγόντων, σημαντικό ρόλο παίζουν και μια σειρά από άλλες τοπικές ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις μεταξύ των πόλεων οι οποίες λαμβάνονται υπόψη. Για παράδειγμα, η σταθερότητα της οικονομίας, οι κοινωνικές αντιδράσεις, η ύπαρξη ή μη εργατικών αγώνων κ.α. αποτελούν παράγοντες που ενισχύουν ή αποθαρρύνουν το ξένο κεφάλαιο για συμμετοχή σε αναπτυξιακά και επενδυτικά προγράμματα, αποκλειστικά ή σε συνεργασία με δημόσιες επενδύσεις- στην εκάστοτε περιοχή. Εξάλλου οι ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνικού σχηματισμού και εθνικού καπιταλισμού παραμένουν σημαντικοί παράγοντες παρόλες τις τάσεις ομογενοποίησης των πόλεων διεθνώς.

Η μετάφραση και μεταφορά όλων των παραπάνω στην Αθήνα, σχηματοποιεί μια πόλη η οποία κυνηγεί μια υψηλή θέση στο διεθνές ανταγωνιστικό επίπεδο κατάταξης των πόλεων και κυρίως τη θέση της ως μητρόπολη μιας ευρύτερης της Ελλάδας περιοχής που περιλαμβάνει τα Βαλκάνια και το σύνολο της νοτιανατολικής Μεσογείου. Όμως μια σειρά από ιστορικοί, πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί λόγοι -βλ. κεφάλαιο 2- έχουν θέσει αυτό το σχέδιο σε ένα πλαίσιο το οποίο ελέγχεται πλήρως από την κεντρική εξουσία αλλά δεν υπόκειται σε έναν ευρύτερο, ολοκληρωμένο σχεδιασμό για την πόλη καθώς η Αθήνα ανέκαθεν υπολειπόταν κεντρικού αναπτυξιακού σχεδιασμού. Επίσης η πραγματοποίηση των ολυμπιακών αγώνων στην πόλη το 2004, χωρίς τη γνώση και το αναγκαίο πρόγραμμα για τη μεταολυμπιακή πορεία και εικόνα της πόλης περισσότερο «βίασαν» την πόλη παρά τις πρόσφεραν οφέλη στο οικονομικό ή πολεοδομικό πεδίο. Η Αθήνα αναγνωρίζει ότι η παροχή εξειδικευμένου και φθηνού εργατικού και στελεχικού δυναμικού θα την καταξιώσει διεθνώς αλλά ταυτόχρονα δεν μπορεί να ανταγωνιστεί εύκολα το φθινό εργατικό δυναμικό των γύρω χωρών και συνεπώς αναζητεί άλλους τρόπους ανάδειξής της. Ο τουρισμός, η χρησιμοποίηση της πόλης ως διεθνή κόμβο σύνδεσης μιας ευρύτερης περιοχής και η κατασκευαστική δραστηριότητα είναι πεδία στα οποία κινείται η κεντρική και δημοτική εξουσία. Η μετολυμπιακή περίοδος πιθανώς να εγκαινιάζει μια νέα περίοδο στροφής στο διεθνή ανταγωνισμό με λιγότερο παράδοξο τρόπο και το θέμα του Ελαιώνα να εντάσσεται σε αυτήν αλλά αποτελεί μια μάλλον εξαίρεση στον κανόνα της μεταπολεμικής ανάπτυξης της πόλης.

Ίσως το σημαντικότερο ζήτημα και σίγουρα αυτό που απασχολεί ιδιαίτερα την παρούσα εργασία είναι η αντίδραση της πόλης συνολικότερα σε αυτό το νέο πλαίσιο ανάπτυξης. Σε προηγούμενο κεφάλαιο παρουσιάστηκε και μελετήθηκε αυτό που ονομάζεται κοινωνικό κίνημα για την πόλη και πως αυτό εξειδικεύεται στην περιοχή του Ελαιώνα. Ένα ελπιδοφόρο στοιχείο είναι ότι πλήθος τέτοιων αντιδράσεων παρουσιάζονται σε μια σειρά από σημεία «αστικής πίεσης» στην ευρύτερη μητροπολιτική ζώνη της Αττικής. Εκατοντάδες τοπικά κινήματα για ζητήματα ελεύθερων χώρων, πάρκων, αστικού και περιαστικού πρασίνου, αξιοποίησης εγκαταλελειμμένων δημόσιων κτιρίων, χώρων για πολιτιστικές δράσεις γειτονιάς κ.α. συνθέτουν τον χάρτη της κοινωνικής πρακτικής για τη πόλη της Αθήνας. Τα κινήματα αυτά βρίσκονται σε προσπάθεια σύνδεσης μεταξύ τους, ενοποίησης του αγώνα τους και ανάπτυξης

των θέσεων τους για την πόλη. Η σύγκρουση τους με το κεφάλαιο έγκειται στο ζήτημα της δημιουργίας, κατάληψης και αξιοποίησης του δημόσιου χώρου.

Καθώς το κεφάλαιο επεκτείνεται χωρικά και συνεχώς αναζητεί νέο χώρο για εμπορική εκμετάλλευση, ωθείται στο δημόσιο χώρο και τη μετατροπή του σε εμπορικά αξιοποιήσιμο χώρο. Συνεπώς και οι δημόσιες κατά τ' άλλα υπηρεσίες και κοινωνικές παροχές φιλτράρονται και μετατρέπονται σε καταναλωτικά αγαθά. Αυτό το στοιχείο, αποτελεί τη βάση του συνόλου των κινημάτων πόλης που αναπτύχθηκαν και αναπτύσσονται στην Αθήνα τα τελευταία τουλάχιστον 20 χρόνια. Εξάλλου από τη δεκαετία του 1990 και μετά υπήρξε και η στροφή από πλευράς εξουσίας για τον τρόπο ανάπτυξης της πόλης με την επιλογή των μεγάλων έργων – megarprojects-, τη διενέργεια διεθνών γεγονότων –ολυμπιακοί αγώνες- και τη ανάπτυξη της κατασκευαστικής δραστηριότητας με τη συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού κεφαλαίου –ΣΔΙΤ. Αυτή η στροφή προϋπόθετε εκτός των άλλων και τον επαναπροσδιορισμό του δημοσίου χώρου ο οποίος –και διεθνώς εντός του νεοφιλελεύθερου πλαισίου- πρέπει να αξιοποιηθεί εμπορικά. Εξάλλου η μη παράδοση ολοκληρωμένου σχεδιασμού για την Αθήνα και η συνύπαρξη εντός της ίδιας αστικής ζώνης ποικίλων χρήσης γης, ενισχύει στο χωρικό πλέον επίπεδο τις κοινωνικές συγκρούσεις για τα προβλήματα της πόλης. Όλα αυτά ωθούν τα ίδια τα κινήματα να ορίζουν το συνολικό διακύβευμα ως «Συμμετοχή της κοινωνίας στις αποφάσεις που την αφορούν. Κατάληψη και αξιοποίηση του δημόσιου χώρου».

Παρόλα αυτά υπάρχουν και ανοικτά ζητήματα τα οποία η παρούσα εργασία δεν καλύπτει ή σίγουρα δεν το κάνει επαρκώς. Εξάλλου η απάντηση στο ζήτημα «πως αντιδρά το σύνολο της πόλης στη νέα μορφή ανάπτυξης» δεν είναι εύκολο να δοθεί. Τουλάχιστον όχι στον παρόντα χρόνο καθώς και η ίδια η νέα αστική ανάπτυξη εξελίσσεται σε ενεστότα χρόνο. Τα φαινόμενα δεν είναι επαρκή για να απαντηθούν μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα για τα οποία προς το παρόν μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε: α) Η νέα μορφή ανάπτυξης με τα μεγάλα έργα ιδιωτικής εκμετάλλευσης έρχεται για να μείνει ή αποτελεί παροδικό φαινόμενο; β) Ο νέος δημόσιος χώρος είναι ο στεγανοποιημένος, καθαρός χώρος κατανάλωσης των μεγάλων εμπορικών κέντρων; γ) Τελικά σε κάποιο βάθος χρόνου ποιοι φαίνεται να είναι οι κερδισμένοι και ποιοι οι χαμένοι –πάντα στο επίπεδο της σύγκρουσης κεφαλαίου και κοινωνικής πρακτικής- από τη σύγχρονη αυτή μορφή της αστικής ανάπτυξης;

Τα παραπάνω ερωτήματα δεν μπορούν παρά να αποτελούν σημεία προβληματισμού για τη μελέτη της πόλης, σήμερα και πολύ περισσότερο της Αθήνας και της ανάπτυξης της. Εξάλλου η προβληματική γύρω από την πόλη είναι τόσο πολυπρόσωπη όσο πολύπλευρη -και συνάμα γοητευτική- είναι και η ζωή εντός της. Από εκεί και πέρα υπάρχουν μια σειρά από προκλήσεις που τελικά καταλήγουν σε μια ουσιώδη πολιτική πρόκληση και την οποία προσπάθησε να αναδείξει-μελετήσει η παρούσα εργασία. Είναι αυτό που ο Burgel ονομάζει «μεταβολή της ταυτότητας της ευρωπαϊκής πόλης» (Burgel, 2007) και η αντίδραση του κοινωνικού κινήματος εναντίον της.

Καθώς η δημόσια εξουσία αναδιπλώνεται προς όφελος του κεφαλαίου, καθώς πολλαπλασιάζονται τα ιδιωτικά συμφέροντα των εταιρικών ομίλων και των οικονομικών παραγόντων, καθώς ο δημόσιος διάλογος για την πόλη μετατρέπεται σε απλή διαχείριση διαφωνιών πάντα προς όφελος των κεφαλαιοκρατών, το δημόσιο στο χωρικό επίπεδο της πόλης ιδιωτικοποιείται συνεχώς και η αστική ένταξη –ή αλλιώς η πρόσβαση στον κοινωνικό

εξοπλισμό της πόλης- επιτρέπεται μόνο στα ανώτερα οικονομικά κοινωνικά στρώματα αποκλείοντας τους εργαζόμενους, τους κοινωνικά και οικονομικά ασθενέστερους, τους μετανάστες και τόσους άλλους που αποτελούν σημαντικό συστατικό του αστικού ιστού. Η παρέκκλιση αυτή πάλι κατά το Burgel μπορεί να σταθεί τριπλά θανατηφόρα (Burgel, 2007):

Είναι ηθικά καταδικαστέα, διότι δεν αντιστοιχεί στα ιδρυτικά ιδανικά της ευρωπαϊκής πόλης. Είναι ιστορικά ανόητη, την ώρα της διεύρυνσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Είναι οικονομικά αυτοκαταστροφική, τη στιγμή που η γήρανση των ηλικιακών δομών προκαλεί αναγκαστικά ένα καινούριο κύμα μετανάστευσης.

Ως επίλογος της παρούσας εργασίας ας μείνει αυτό που ο Korpp αναφέρει στη μελέτη του για την αρχιτεκτονική που γεννήθηκε στη Ρωσία μετά την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917 (Korpp, 1976):

Είναι θεμιτό λοιπόν να πιστεύει κανείς, και σήμερα, πως μια αρχιτεκτονική που θα είναι αληθινά νέα δεν θα γεννηθεί επειδή κάποιος ευφυής αρχιτέκτονας θα ανακαλύψει νέες άγνωστες μορφολογικές σχέσεις, ούτε μέσα από τη χρήση των τελευταίων ευρημάτων της τεχνολογίας. Μια αρχιτεκτονική αληθινά νέα δεν θα προκύψει παρά μόνο με τη σύλληψη ενός καινούριου κοινωνικού μοντέλου για το οποίο οι αρχιτέκτονες κι οι πολεοδόμοι θα φανταστούν το κατάλληλο νέο περιβάλλον.

8 Βιβλιογραφία

Ανδρικοπούλου, Ε., & Καυκάλας, Γ. (1985). *Ρύθμιση του περιφερειακού χώρου. Θεωρία και πρακτική*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Ανοικτός διάλογος για τη Νέα Πόλη. (2006). *Ανοικτός διάλογος για τη Νέα Πόλη*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 10, 2009, από Ποια πόλη θέλουμε;: <http://www.nea-poli.gr/>

Διπλή Ανάπλαση Α.Ε. (2007). *Διπλή Ανάπλαση Α.Ε.* Ανάκτηση Δεκέμβριος 15, 2009, από Τοποθεσία Web της Διπλή Ανάπλαση Α.Ε.: <http://www.diplianaplasia.com/>

Βασιλάκης, Π. (2007). *Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη στον 20^ο αιώνα. Αναδιάρθρωση στην παραγωγή, αναδιάρθρωση στο χώρο. Ελληνικό κεφάλαιο και ο ρόλος της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.

Βλαχογιάννη, Ι. (2008). *Διερεύνηση της χωροκοινωνικής φυσιογνωμίας της περιοχής του Ελαιώνα*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.

Bookchin, M. (1978). *Η Οικολογία της Ελευθερίας* (Όμιλος καλών νέων και νεανίδων διασπασμένη φράξια του ομίλου βανδάλων Θεσσαλονίκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη.

Burgel, G. (1976). *Αθήνα η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας* (Π. Ρυλμόν, Μεταφρ.) Αθήνα: Εξάντας.

Burgel, G. (2007). *Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως σήμερα* (Μ. Παπαηλιάδη, Μεταφρ.) Αθήνα: Πλέθρον.

Castells, M. (1976). Επιστημολογική πρακτική και κοινωνικές επιστήμες. Στο Μ. Castells, *Πόλη και κοινωνία. Ιδεολογία, κοινωνιολογική θεωρία και σχεδιασμός* (Π.Γ. Λαζαρίδης, Μεταφρ.) (σσ. 161-218). Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.

Castells, M. (1976). Θεωρία και ιδεολογία στην κοινωνιολογία της πόλης ή η κοινωνιολογία και το ζήτημα της πόλης. Στο Μ. Castells, *Πόλη και κοινωνία. Ιδεολογία, κοινωνιολογική θεωρία και σχεδιασμός* (Π.Γ. Λαζαρίδης, Μεταφρ.) (σσ. 121-160). Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.

Castells, M. (1980). *Πόλη και κοινωνικοί αγώνες*. (Γ. Κόκκινος, & Μ. Παγκάλου, Μεταφρ.) Αθήνα: Αγώνας.

Castells, M. (1976). Προς μια κοινωνιολογική θεωρία του σχεδιασμού-προγραμματισμού της πόλης. Στο Μ. Castells, *Πόλη και κοινωνία. Ιδεολογία, κοινωνιολογική θεωρία και σχεδιασμός* (Π.Γ. Λαζαρίδης, Μεταφρ.) (σσ. 63-120). Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.

Castells, M. (1976). Υπάρχει κοινωνιολογία της πόλης;. Στο Μ. Castells, *Πόλη και κοινωνία. Ιδεολογία, κοινωνική θεωρία και σχεδιασμός* (Π.Γ. Λαζαρίδης, Μεταφρ.) (σσ. 11-61). Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.

Clauss, P. (2004). Urban settings in the competition among cities. *Theomai* , 1 (009), ISSN: 1515-6443.

Επιτροπή Πολιτών για τη διάσωση του Ελαιώνα. (2007, Οκτώβριος 7). *Για τη διάσωση του Ελαιώνα*. Ανάκτηση Δεκέμβριος 10, 2009, από Για τη διάσωση του Ελαιώνα: <http://elaionas.wordpress.com/>

Foster, J. B. (2005). *Οικολογία και Καπιταλισμός* (Α. Θεοδωρακάκου, Μεταφρ.) Αθήνα: Μεταίχμιο.

Gospodini, A. (2006). Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes in the post-industrial city. *Cities*, 23 (5), σσ. 311-330.

Gospodini, A. (2009). Post-industrial Trajectories of Mediterranean European Cities: The Case of Post-Olympic Athens. *Urban Studies*, 46 (5&6), σσ. 1157-1186.

Gospodini, A. (2001). Urban Waterfront Redevelopment in Greek Cities. *Cities* , 18 (5), σσ. 285-295.

Harvey, D. (2005, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος). Ο χώρος ως λέξη κλειδί. (Χ. Κωνσταντάτος, Ed.) *Γεωγραφίες* (10), pp. 21-42.

Inura Zurich. (2009). New Metropolitan Mainstream NMM. A common research project. Introduction, Guidelines nad Questions. *Theomai* , 1 (009), ISSN: 1515-6443.

Καρατζάς, Γ. (2008). *Αναπαράσταση χαρακτηριστικών νεοελληνικής ταυτότητας στον αστικό χώρο. Μελέτη περίπτωσης: Η περιοχή του Μεταξουργείου*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.

- Kopp, A. (1976). *Πόλη και Επανάσταση* (2^η εκδ.). (Π.Γ.Λαζαρίδη, Μεταφρ.) Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.
- Λαγουδάκη, Τ. (2009, Οκτώβριος 29). Εννιά αλήθειες για το Βοτανικό.
- Lefebvre, H. (2007). *Δικαιώμα στην πόλη*. (Π. Τουρνικιώτης, & Κ. Λωράν, Μεταφρ.) Αθήνα: Κουκίδα.
- Maloutas, T., Sayas, J., & Souliotis, N. (2009). Intended and unintended consequences of the 2004 Olympic Games on the sociospatial structure of Athens. *ISA-RC21 Conference: "Inequality, Inclusion and the Sense of Belonging"*. Sao Paulo.
- Παπαδολαμπάκης, Μ. (1977). *Για μια κοινωνική δομή και μια αυτοδιαχείριση του χώρου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπασπύρου, Β. (2008). *Μετασηματισμοί-σχεδιασμοί κεντρικών περιοχών. Το παράδειγμα του Μεταξουργείου*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Σακκής, Β. (2006). *Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τις αποφάσεις που αφορούν τον Ελαιώνα*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.
- Σκλαβούνος, Γ. (2008). *Από την πόλη και το τοπικό στο περιφερειακό και το παγκόσμιο*. Αθήνα: Γόρδιος.
- Weber, M. (2008). *Οικονομία και Κοινωνία. ΣΤ' Τόμος: Η πόλη* (Θ. Γκιούρας, Μεταφρ.) Αθήνα: Σαββάλας.
- Ζολί, Ρ. (1991). *Η πόλη και ο αστικός πολιτισμός* (Σ. Τριανταφύλλου, Μεταφρ.) Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.